

TÜRKİYE
POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ULUSAM
TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

Cilt: 1 Sayı: 1 Aralık 2021

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

Volume: 1 Issue: 1 December 2021

ISSN 2757-5012

TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ISSN 2757-5012 · CİLT/VOLUME 1 · SAYI/ISSUE 1 · ARALIK/DECEMBER 2021

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi Adına Sahibi/Owner: Kubilay Yılmaz

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editör: Doğanay Yılmaz

Editör/Editor: Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl Öztop

Editör Yardımcısı/Assistant Editor: Mustafa Kafkas

Türkçe Dil Editörleri/Turkish Language Editors: Merve Atay – Şevval Demir

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor: Sevilya Agezova

Yayın Koordinatörleri/Publication Coordinators: Pınar Baş – Tural Manafli

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Prof. Dr. Ali Asker (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasret Çomak (İstanbul Kent Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüsamettin İnaç (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Tarık Oğuzlu (Antalya Bilim Üniversitesi)

Prof. Dr. Uğur Özgöker (İstanbul Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündoğdu (Munzur Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı (Anadolu Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Agil Mammadov (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Araz Aslanlı (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Güney Ferhat Batı (Kıbrıs Amerikan Üniversitesi)

Yönetim Yeri/Contact

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM)

Dumlupınar Mah. Günaydın Sok. Koçar Apt. 5/7 Görükle-Nilüfer/Bursa

E-posta: ulusam@ulusam.org.tr

Web Adresi: www.ulusam.org.tr / www.ulusam.com

Yayın Türü/Publication Type: Süreli Yayın

Basım Yeri/Print Address: Berikan/47109

Basım Tarihi/Print Date: 30.12.2021

ULUSAM

TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

© Bu yayının tüm hakları ULUSAM – Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi'ne aittir. ULUSAM'IN izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi altı (6) ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir.

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- The Discussion of Political Islam and Democracy in Afghanistan**
Hüsamettin İNAÇ ve Jawid ASEFİ (1-12)
- Energy Alliance in a Turbulent Region: What are Implications of the East Med Gas Forum for Turkey?**
S. Süha ÇUBUKÇUOĞLU (13-22)
- Bir Bölge İki Ülke: Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Çin ve Türkiye**
Figen AYDIN (23-32)
- Türkiye'nin Enerji Politikası ve Altyapısı Bağlamında Enerji Hub Potansiyeli**
Doğanay YILMAZ (33-48)
- Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşında Balkanlar**
Güney Ferhat BATI (49-58)
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve Uluslararası Sözleşmelere Yansıması**
Ayşe KAŞIKIRIK ve Işıl GÜLÜMSER (59-69)

Başlarken

Kıymetli okuyucu, Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM) tarafından değerli araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmaları sonucunda hazırlanan Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi'nin ilk sayısını sizlere sunmaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda Uluslararası İlişkiler, Enerji Güvenliği, Tarih ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği alanlarında hazırlanan makaleleri görüşlerinize sunuyoruz. Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi; Uluslararası İlişkiler başta olmak üzere Eğitim, Ekoloji, Ekonomi, Enerji ve Enerji Güvenliği, İnsan Hakları, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Uluslararası Hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarında akademik niteliklere sahip çalışmaları yayımlayarak bilim dünyasına kazandırmayı amaç edinen yılda iki kez (Haziran-Aralık) basılı ve internet ortamında yayınlanan süreli hakemli akademik dergidir.

27 Şubat 2017 tarihinde resmi kuruluşu gerçekleştirilen Ulusal Strateji Araştırmaları Derneği'nin bir kuruluşu olarak faaliyet gösteren ULUSAM; ortak değerler temelinde özgürlük, demokrasi, barış ve adaleti esas alan ve objektif bir görüş ortaya koymayı amaçlayan bağımsız bir düşünce kuruluşudur. ULUSAM beş yıllık stratejik planı çerçevesinde belirlenen amaçlar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Enerji ve Enerji Güvenliği, Göç, Diaspora ve Lobcilik ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği olmak üzere dört ana programa ayrılmakta olup, her program bir direktör yönetiminde uzman, araştırma asistanı ve stajyerlerden oluşmaktadır.

Kuruluşundan bu yana çeşitli alanlarda yayın, panel, sempozyum ve forum gibi akademik faaliyetler gerçekleştiren ULUSAM, "Türk Dış Politikasının Geleceği Sempozyumu", "Toplumsal Adalet Forumu" ve "Türk Dünyası Paneli" gibi her yıl düzenli olarak ortaya koyduğu faaliyetlerin yanı sıra başlıca çalışmaları;

- ❖ Konferans, söyleşi, webinar, panel, forum, sempozyum, kongre ve çalıştaylar.
- ❖ Analiz ve yorumlar,
- ❖ Yayın faaliyetleri (rapor, kitap, dergi ve yıllık),
- ❖ Atölye çalışmaları (Politik Temsil Atölyesi, Ulusam Akademi),
- ❖ Uygulamalı eğitim (staj) faaliyetleridir.

Son olarak, desteklerini bizden esirgemeyen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi Editörü Dr. Öğretim Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP başta olmak üzere dergi yayın ve hakem kurulu üyeleri ile katkı sağlayan tüm akademisyenlerimize teşekkür ederim. Ayrıca, ULUSAM'ın bağımsız bir düşünce kuruluşu olarak faaliyet yürütmesinde emeği geçen ekip arkadaşlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

Kubilay YILMAZ

ULUSAM Başkanı ve İmtiyaz Sahibi

Editörden

Değerli “Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi” okuyucuları,

Her ne kadar, tarih sahnesi gücün çeşitli unsurlarının aracılık ettiği mücadeleler ve değişimler ile dolu olsa da akıl ve bilimin ışığında vücut bulan bilgi, gücün varlığında değişmeden kalan yegâne unsurdur. Bu gücün farkındalığıyla hareket eden uluslar, üretebildikleri kadar güçlü oldukları bilinciyle ilerleyişlerini sürdürmektedirler. Nihayetinde bilimsel bilgiyi üretmedikleri noktada zayıf oldukları gerçeğine haizdirler.

Çağımız, özgür, analitik, tarafsız ve popülerlikten uzak düşüncelerle bezeli bilimsel araştırmaların kritik önem taşıdığı ve insanlığın gelişimi üzerinde özgün ve bağımsız bilimsel araştırmaların belirleyici olduğu bir dönemdir. Bu durumun en net göstergesi son iki yıldır dünyamızı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi sürecinde yaşananlardır. Etnik köken, din, dil ve daha birçok unsurun ölüm kapıyı çalınca anlamsızlaştığı ve insanlığın bir bütün olarak varlığını koruma mücadelesi verdiği bu süreçte, bilim yolumuzu bir kez daha aydınlatmıştır.

Covid-19 pandemisinin yarattığı zorlukların devam ettiği bugünlerde bilimsel bilginin üretilmesi ve bu bilginin toplumla buluşması sorumluluğuyla yola çıkan Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi olarak ilk sayı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Bu vesile ile Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin ilk sayısına desteklerini esirgemeyen değerli yazarlara ve hakemlere sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Akademik etik değerleri benimseyen ve bu değerleri ilke edinen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin birinci sayısının ilk makalesi Hüsamettin İnanç ve Jawidi Asefi tarafından kaleme alınan “The Discussion of Political Islam and Democracy in Afganistan” başlıklı eserdir. Bahse konu makalenin odak noktası Afganistan’da siyasi İslam ve demokrasi ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileridir.

Sayının ikinci makalesi S. Süha Çubukçu tarafından yazılan “Energy Alliance in a Turbulent Region: What are Implications of the East Med Gas Forum For Turkey?” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada, Doğu Akdeniz’de artan istikrarsızlığa dikkat çekilmiş olup, yükselen enerji jeopolitiği, ittifak davranışı ve bölgenin doğal gaz kaynaklarının parasallaştırılmasındaki zorluklar detaylı bir şekilde analiz edilmektedir.

Bu sayıda yer alan üçüncü makale, Figen Aydın tarafından kaleme alınmıştır. “Bir Bölge İki Ülke: Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Çin ve Türkiye” başlıklı çalışmada Çin’in Doğu Akdeniz denklemine eklenmesine neden olan gerekçeler ve amaçlar ile Çin dış politikasında Türkiye-Doğu Akdeniz bağlantısı tartışılmıştır.

Sayının dördüncü çalışması, Doğanay Yılmaz tarafından kaleme alınan “Türkiye’nin Enerji Politikası ve Altyapısı Bağlamında Enerji Hub Potansiyeli” başlıklı yazıdır. Bahse konu çalışma Türkiye’nin enerji hub potansiyeline ve enerji politikasına odaklanmakla birlikte, enerji ticaretindeki kavramsallaştırmaya vurgu yapmaktadır.

Sayının beşinci makalesi olan “Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşında Balkanlar ” başlıklı eser Günay Ferhat Batı tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalede İkinci Dünya Savaşı sonrası dinamiklerin bölgede yarattığı etkiler analiz edilmektedir.

Sayının son çalışması ise Ayşe Kışkırık tarafından kaleme alınan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve Uluslararası Sözleşmelere Yansıması” başlıklı yazıdır. Toplumsal cinsiyet normlarının anayasalara nasıl yansıdığı tartışıldığı bu makalede,

Osmanlı döneminden başlayarak 1921-1924-1961 ve 1982 anayasaları toplumsal cinsiyet perspektifiyle analiz edilmektedir.

Mevcut sayıda yer alan çalışmaların akademik literatüre katkı sunmasını temenni eder, gelecek sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle; iyi okumalar dileriz.

Fatma ANIL ÖZTOP
Dr. Öğr. Üyesi-Editör

THE DISCUSSION OF POLITICAL ISLAM AND DEMOCRACY IN AFGHANISTAN

Hüsamettin İNAÇ (Prof. Dr.)

*Kütahya Dumlupınar University, faculty of Economics and Administrative sciences, Political Science and International Relations Department,
husamettin.inac@dpu.edu.tr*

Jawid Asefi

*Expert of Science, Kütahya Dumlupınar University, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (The Institute of Postgraduate Education),
jawidasefi@gmail.com*

Atıf:

İNAÇ Hüsamettin, Jawid Asefi (2021). "The Discussion of Political Islam and Democracy in Afghanistan", *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1):1-12.

Geliş tarihi/Arrival date: 20.10.2021

Kabul tarihi/Acceptance date: 29.11.2021

Abstract

Afghanistan is located in the heart of Asia with over 99% of the population Muslims, most of whom are conservative and religious. Islam had an influence on governance and politics in Afghanistan from the long past until the twentieth century and religion was an integral part of politics. From its establishment until the twentieth century, it was ruled by kings and Amanullah Khan is the first Afghan king who started moving toward modernism and democratic order in the 1920s. The role of religion in politics changed after Afghanistan's independence from Britain gained by Amanullah Khan in 1919, and its reason was the reaction of some Mullahs and conservatives against Amanullah Khan's modern and democratic reforms with the provocation of foreigners, especially Britain. The second democratic wave in Afghanistan has seen in the years of 1963-1973, but could not continue as a result of coups, interventions, and wars caused by Islamists and communists. Political Islam movements emerged in Egypt and the Indian subcontinent via establishing social and political groups by some individuals as a reaction to the abolition of the caliphate in 1924 by Mustafa Kamal Atatürk, the new world order, and Muslim backwardness in various fields. Muslim Brotherhood of Egypt and Jamiat-e Islami of Mawdudi, who are known as predecessors of Islamist movements influenced politics in Afghanistan after the 1960s. Hasan al-Banna's moderate ideas spread in the 1960s through Afghanistan Muslim Youth Organization's leaders who were educated in Al-Azhar and returned to the country with the influence of the Muslim Brotherhood's ideas about Islam, government, society, etc. Jamaat-e Islami of Mawdudi which formed in the Indian subcontinent in 1941 is another Islamic movement that influenced Afghan Islamists and Mawdudi's ideas about the Islamic government became a basis for Afghan Islamists. Sayed Qutb influenced Afghan Islamists, especially radical Islamists through his ideas expressed in his "ignorance" theory, during the Afghan-Soviet battle in the 1980s. Afghanistan is a country with a long history of instability, and political Islam is one of the major players in the situation. This study aims to fill a gap in the literature area about political Islam and democracy in Afghanistan and their relation and influence on each other.

Keywords: *Islam, Political Islam, Democracy, Government, Politics, State*

Özet:

Afganistan, çoğu muhafazakar ve dindar olan Müslüman nüfusun % 99'undan fazlası ile Asya'nın kalbinde yer almaktadır. İslam, uzun geçmişten yirminci yüzyıla kadar Afganistan'da yönetim ve siyaset üzerinde etkili oldu ve din, siyasetin ayrılmaz bir parçasıydı. Kuruluşundan yirminci yüzyıla kadar krallar tarafından yönetildi ve Amanullah Han, 1920'lerde modernizm ve demokratik düzene doğru ilerlemeye başlayan ilk Afgan kralı oldu. Afganistan'ın 1919'da Amanullah Han'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından dinin siyasetteki rolü değişti ve bunun nedeni, bazı Mollaların ve muhafazakarların Amanullah Han'ın modern ve demokratik reformlarına başta İngiltere olmak üzere yabancıların kışkırtmasıyla tepki göstermesiydi. Afganistan'da ikinci demokratik dalga 1963-1973 yıllarında görüldü, ancak İslamcılar ve komünistlerin neden olduğu darbeler, müdahaleler ve savaşlar sonucunda devam edemedi. Siyasal İslam hareketleri, 1924'te Mustafa Kemal Atatürk'ün hilafetin kaldırılmasına, yeni dünya düzenine ve çeşitli alanlarda Müslüman geri kalmışlığına tepki olarak, bazı kişiler tarafından sosyal ve siyasi gruplar oluşturularak Mısır ve Hindistan'da ortaya çıktı. İslamcı hareketlerin öncülleri olarak bilinen Mısırlı Müslüman Kardeşler ve Mevdudi'nin Cemaati İslami 1960'lardan sonra Afganistan'da siyaseti etkiledi. Hasan el-Benna'nın ılımlı fikirleri, Afganistan Müslüman Gençlik Örgütü'nün El Ezher'de eğitim gören ve Müslüman Kardeşlerin İslam, hükümet, toplum vb. konular hakkındaki fikirlerinin etkisiyle ülkeye geri dönen liderleri aracılığıyla 1960'larda ortaya yayıldı. 1941'de Hindistan alt kıtasında kurulan Mevdudi Cemaati İslami, Afgan İslamcılarını etkileyen bir başka İslami harekettir ve Mevdudi'nin İslami hükümet hakkındaki fikirleri Afgan İslamcılar için temel oluşturmuştur. Kutub'un, 1980'lerde Afgan-Sovyet savaşı sırasında "cehalet" teorisinde ifade edilen fikirleriyle Afgan İslamcılarını, özellikle radikal İslamcılarını etkiledi. Afganistan, uzun bir istikrarsızlık geçmişine sahip bir ülke, ve siyasal İslam bu durumun en önemli oyuncularından biridir. Bu çalışma, Afganistan'da siyasal İslam ve demokrasi ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileri ile ilgili literatür alanındaki bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İslam, Siyasal İslam, Demokrasi, Hükümet, Politika, Devlet, Afganistan*

1. Introduction

The philosopher Karl Popper says that history has no meaning but that we can give it a meaning (Popper, 1977: 278). The reason we remember this sentence is that we have to learn a lesson from the bloody history of Afghanistan so that we don't see such things in the future, otherwise everything we read will be of no use and history will repeat again and again. The relationship between religion and governance is one of the most important results we can get from the history of Afghanistan. Whenever religion becomes a tool of politics, then we should not expect development and prosperity. We should learn how to act when want a basic change in society or politics. It means that spontaneously and revolutionary changes are not key to stable success as we saw it in Afghanistan.

Why Afghanistan faced all these problems in the past forty years and still have problems from the prospect of religion and government's relation? There are many elements and some of them are related to religion and its role in politics, which will be discussed in the following:

As our topic is about political Islam, so a general view of the roots of Afghanistan disaster which belong to Islamists are as follows: Most Afghans are Hanafi Sunni Muslims, which attaches the greatest importance to logic and wisdom, so they are opposite to fundamentalist ideas naturally. But how were Afghan people influenced by fundamentalist and political Islamic movements? It had two main parts not just for Afghan Islamists, these two movements influenced most of the Islamic countries as well. One is Deobandi Madrasas, which originally built by Hanafi Muslims to fight against the British in India, and second is the Muslim Brotherhood movement in Egypt, which was discussed in the previous chapter. Both had their influences on Afghan people as well. Muslim Brotherhood and

Jamaat-e Islami of Mawdudi influenced the formation of the Muslim Youth movement of Afghanistan in the 1960s. Deobandi movement was a response to modern education and lifestyle which was started by the British in India. Overtime Deobandi Madrasas spread to Pakistan and some parts of Afghanistan, and they were radicals and against any modern moves, which later caused the emergence of Taliban movement. We can say that Deobandi education is the ideological base for Taliban movement, which are the most radical Islamists among Afghans (Magnus and Naby 2002: 44).

Afghanistan's one of the biggest problems is that there is no standard center for learning religious sciences, so many go to Pakistan to learn about religion, where they study very radically and against Afghanistan's interests and become tools for extremist groups (Zaman 1998: 691). The number of religious schools for Afghan youth increased dramatically during Afghanistan invasion by Soviets, publications with fundamentalist content by various Mujahedin parties, as well as institutions that came to their aid, are widely circulated and published free of charge, ideological books and treatises were also widely printed and distributed, the experiences of Arab and Pakistani fundamentalist groups were also systematically transferred to the part of the Afghan youth. The Pakistani intelligence service played an important role in this game and prepared the situation for emerging radicals who then fought in the Afghanistan civil war more than with the Soviets.

2. The conflicts in religious understanding and morality

A source in the Afghan conflict is the difference in understandings of religion. As Maley claims that the Islam of the intelligentsia is different from the Islam of the village prayer-leader or

mullah (Maley, 2002: 10). As we mentioned in the previous chapter Muslim Brotherhood and Wahhabi movement are different at their origins and have little in common. But they had coordination in supporting Afghan Islamists against Soviet forces with coordination of Pakistani army and ISI (Inter-Services Intelligence). According to Roy, Wahhabi and Ahle-Hadith activities in Afghanistan, where Sufism and Hanafism are well rooted, led to religious conflicts among the population (Roy, 1994: 119). Today's Ahle Hadith and Wahhabi movement become stronger in Afghanistan especially in the east of the country some regions in the border with Pakistan who are initially Hanafi Muslims are now under influence of Wahhabi and Ahle hadith thoughts (Zaman 1998: 701).

One of the problems of religiosity in Afghanistan, especially among Afghan Islamists, is that they care a lot about appearance and subdivisions (Rubin 2002: 31). Moheq classifies religiosity according to moral values to two main types. One is to believe in the superiority of religion over morality, which means that our actions are not inherently good and ugly, and are only considered good or ugly when we have a reason from Sharia for it. But in the second approach, morality takes precedence over religion, and religion derives its legitimacy from its morality, and its validity stems from the fact that its message is moral, and we accept it because its guidelines are based on morality, and this is a subtle and important point. Because of the different interpretations from Sharia, the first approach has its problems. For example, suicide attacks in Afghanistan are good but bad in Pakistan (according to many Pakistani mullahs) or, armed jihad is necessary to eradicate denial in Afghanistan and is forbidden in Egypt (according to many Egyptian Islamists). Or silence against vulgar series in Afghanistan is forbidden and permissible

in Syria, United Arab Emirates, and other Islamic countries (Moheq, 2011: 50/1) Moheq emphasizes, that the most important message that the Qur'an has for its reader is morality. Of course, the examples are given in the Qur'anic language and discourse maybe the color of certain historical conditions or the minds and languages of the audience of that period may be more consistent, but the moral generalities of the Qur'an are compatible with the universal standards of morality, which is a common thread between religions and major cultures are assembled and adaptable (Moheq, 2011: 52) Yusuf Qarzawi in his book (Islamic Awakening and the Identity Crisis) is stating the situation of Muslim societies as: The crisis of our societies is first and foremost a crisis of morality. Mawdudi's idea about moral is: "Islamic ethics is part of ethics, not all of it" (Moral foundations for Islamic movements).

3. The Ideology of Jihadism and Takfir

One of the issues in Afghanistan is the ideology of Jihadism as it is in some Islamic countries too. When we mention the word Jihadism, we do not mean the word of Jihad in Islam, we mean the ideology which emerged after the 1960s and writings of Sayed Qutb and some other radicals can be count as a source of this ideology as well. According to Moheq, today the word Jihadism has some characteristics which are as follows: 1. Jihad is the meaning of armed struggle 2. In this sense, it is considered as the most important pillar of Islam and possibly in the post-monotheistic degree 3. It considers any other effort, such as scientific activities, social services, political efforts, cultural reforms, etc., to be insignificant in the current situation, along with the armed struggle 4. It considers this method to be the only way to save Muslims from countless problems 5. In this regard, it does not consider

legitimate defense to be sufficient and considers the aggressive war to be an important part of jihad 6. In this battle, if necessary, there is no obstacle to killing civilians (Moheq, 2014: 41/2).

Now we examine the ideology of Jihadism in Afghanistan. Afghan people's Jihad against Soviet invader forces in its first years had no relation with the ideology of Jihadism which was discussed above. After passing some time thousands of young fighters with Jihadist ideology mostly influenced of Sayed Qutb came to Pakistan from different Arabic and other countries to fight against Soviet forces beside Afghan Mujahedin parties. These fighters and some of their leaders like, Usama bin Laden, Ayman al-Zawahiri, and Abdullah Azzam spread their fundamentalist ideologies among anti-Soviet Afghan fighters (Zallum 2012: 78). This was the time when an informal base for both Al-Qaeda and the Taliban was established in Pakistan. The military and intelligence of Pakistan had the most important role in formation of these movements, as they were teaching and coordinating them against the Afghan leftist government and then used these Islamic groups against each other.

As we mentioned before, Takfir was first used by the Kharijites (Khawarej) against some of the Companions, and even the fourth caliph of Islam, Ali, was killed by this weapon. Muslim scholars at various stages of history have struggled with this tactic and tried to eradicate it, the most important of which is Abu Hanifa, who says: We can not call any Muslim as an infidel who is praying towards qibla. At various points in history, this tactic was used against political opponents. According to Moheq, the first time a new wave of Takfir started with the writings of Mawdudi and then Sayed Qutb (The four terms in the Qur'an (and Sayed Qutb (The signs of Path) in the 1970s (Moheq, 2014: 34/5).

There was no matter of Takfir in Afghanistan till the 1960s, where the majority of the population is Hanafi, founder of which was very opposed to Takfir. So when and why this problem emerged in Afghan society? There are different views on the subject as some claim, this tool was used first time in Afghanistan's history against Amanullah Khan, who started a wave of modernization after declaring Afghanistan's independence (İnaç and Sada 2021: 146). Afghanistan's society was religious and conservative so they did not welcome these modernization movements by Amanullah Khan, even some of them started a battle with him as a result of some provocations and he left the country. Moheq claims that Takfir has two stages in Afghanistan, first, it was used against leftist parties in the 1960s (Moheq, 2014: 34/5). This wave of Takfir emerged against leftists and communists when Islamists and leftists started their efforts to gain power in the 1960s, as Islamists were those who were influenced by the Muslim Brotherhood of Egypt and especially Sayed Qutb's views on Islamic subjects.

Takfir become public and normal when leftist Afghans got to power through a bloody coup against Dawood Khan. One of the reasons for the increasing Takfir and hate of people to the government was that the left-wing parties in power suppressed their opponents very strongly in brutal methods and the general public forced to join the jihadist parties (Mann 1993: 56). This was the time which most Islamists counted all those as non-Muslims which should be killed who were working with the Afghan government of the time (İnaç and Sada 2021: 83). There was an increase in this issue as the Soviets invaded Afghanistan, even people who were not on the same side with Islamists and working with government or living in cities were counted as communists who should be killed and thousands of civil

Afghan were killed as a result. The situation was worsening, when Arabic and Pakistani religious books were distributed among Afghans in Pakistan. the first wave of Takfir continued after Soviet forces withdraw from Afghanistan against Dr. Najibullah's government by Islamists (İnaç 2021b: 227). This wave did not stop even when Islamists got the power in 1992, different Islamists and warlords used the term during the civil war against each other as well.

According to Moheq, the second wave of Takfir began when NATO forces launched attacks on the Taliban and their government collapsed (Moheq, 2014: 40). This time, Takfir was used against all those who supported the USA and NATO against the Taliban regime by both al-Qaeda and Taliban. Some people used this tool against left-wing parties in the 1980s like Rabbani and Sayyaf who were now targeted by the Taliban through this weapon. Their fault was eliminating an Islamic government (Taliban) in cooperation with non-Muslims.

4. Different Approaches towards the Takfir Issue

Different solutions are suggested to get rid of this situation. Moheq emphasizes on rational solutions, providing a pleasant interpretation of religion, and criticize of its extreme and insane statements (Moheq, 2011: 03). Afghanistan is a religious society and every effort for the stability of the country should contain the element of religion on it as the last 40 years is the best explorer of the situation. When we tell about the religious element, it does not mean to provide fundamentalists or do something resemble the past failed experiences that had no positive consequences for Afghanistan during the last forty years of different regimes, especially the era in which Islamists were in power. The element of wisdom and modern logic should not be ignored as Moheq points it

out: any society that has been able to use the element of religion with developed rationality has brought peace, affection, and positive emotions to the lives of its people, and any society that has lacked such an element has caused great confusion and scope for it has become. The most important conscious action that some societies have taken in the field of their religious tradition and culture has been to correct it. Religion can not have an existence and presence outside and independent of the interpretations and perceptions that religious people have of it and express it in their speech and behavior. Reforming religion means reforming religious thought and, in general, reforming the cultural mechanisms that result from individual and social behaviors (Moheq 2011: 139). Most Muslim and non-Muslim authors indicate extremism and fundamentalism as a reason for putting Afghanistan to all these struggles, but they are not something that comes into being overnight. So familiarity with theology and historical background of fundamentalism in Islam is one of the most important ways to understand the role of Islamists in Afghanistan's long period struggle.

After its emergence in the 7th century, Islam saved millions from slavery, idolatry and other misery. But why are Muslims, especially Afghans, now in such a misfortune situation that they have not been able to find a logical solution for 40 years? (İnaç 2021b: 234). This question has not been resolved, and I hope that this study will help us to do things that are good for the future of religion, the country and humanity, using the history and experiences of the last forty years.

5. Political Islam and Democracy

The findings of this study examined the relationship between Islam and democracy in terms of political Islam movements within the context of the post-

World War Second era in Afghanistan. The debate on Islam and democracy is very complex for many reasons. Both subjects are completely different, Islam is a religion and democracy is a political system of modern governing (İnaç 2021a: 11). Democracy is secular by nature because it does not commit to any particular faith, and it is liberal by circumstance as it respects individual freedoms that will cause the forming of a liberal society (İnaç 2020: 20). The basic presupposition of democracy is that everybody is right in their faith, or at least it does not judge who is right and who is wrong, and there is no recognition for superiority or inferiority of any particular people and faith. The debate on Islam and democracy is a reaction to a fundamental transformation in Muslim societies and a struggle by the religious to reform their political system. Some individuals think that Islam is compatible with democracy, they refer to verses in the Qur'an and Sunnah of Prophet Mohammad and favorable views in the significant Islamic writings that can support their theories.

There are several verses in the Qur'an, that can be the base of religious tolerance and even very similar to a liberal democracy. For example, verse 99 of Surah Yunus, where Allah asks the prophet if he was forcing people to become faithful and says that all people would have been faithful if God wanted. Several other verses in the Quran imply that it is a matter of choice for everybody to be a Muslim or not and nobody including the Prophet Mohammad is allowed to force anybody to become a Muslim. Illustrations of the life of the Prophet Mohammad can drive us to understand that Islam provides a rich resource for the development of societies that promote the general well, recognize the need for consultation, and respect the human dignity of all persons and groups Mawdudi 1939: 78). These are all examples of the conformity of Islam with democracy. But many think that

democracy is not compatible with Islam and they describe some verses from the Qur'an, like verse 32 of Surah Yunus which says: (That is Allah, your true Lord. There is only perversion after Allah (Right), so how is it that you are turned away (from Allah?), and many others which describe incompatibility of Islam with any other form of governing than Islam according to opposites. Writings of Sayed Qutb are also full of ideas that claim the incompatibility of Islam with democracy.

The discussions of political Islam and democracy, type of government in Islam, compatibility of Islam with democracy, and other related issues emerged in a period when Muslims lost their previous power in various fields and style of governing changed which they had in past, under name of caliphate or emperor built by Muslims (İnaç 2018: 311). Europeans and others successfully evolve to a new and modern form of governing which is a representative democracy in form of nation-states, but Muslims after falling off Ottoman caliphate/empire faced many problems which caused emerging of political Islam and the reason of this emergence is the disintegration of the Islamic societies that had either been colonized by the Western powers or ruled by authoritarian regimes, kings, and ethnic dynasties (İnaç 2004: 36-38). Political Islam emerged as a crippled response to modernity and disabilities of Muslims in the new world order and failed to present a stable and successful model to the Muslims (Budak 2019: 127).

The discussions about governance among Muslims before and after emerging political Islam changed fundamentally, as it was focusing on general perceptions before emerging Islamist movements and the political debates had been centered mainly on how the rulers should rule (İnaç 2007: 29); for instance, rulers should be just, wise, and so forth and the ruled were to obey "God, the Prophet and those who

represent him”, but all these changed with forming Islamist movements in different areas especially the Muslim Brotherhood in Egypt and Jamiat-e Islami of Mawdudi in India. Muslim Brotherhood is the first and most significant Islamic movement established in 1928 by Hasan al-Banna with a moderate view of the politics but it sharpened in the person of Sayed Qutb. At the time of the emergence of the Islamists, the anti-imperialist rhetoric was very important and influential, that is, it had a great influence on rallying the people around itself, and the main reason for this was the imperialist occupation of the Muslim countries, especially the Egyptian at that time (Mitchell 1993: 79).

6. The Religious Plurality and the Historical Background

Afghanistan is like a bridge that connects different regions. Due to its geographic location, Afghanistan has always been a place of competition for great powers, and it has suffered greatly in this regard from the past to the present. Modernization and nationalization attempts in Afghanistan were not successful in the past as a result of Russian and British pressures and competitions (İnaç and Sada 2021: 27). Lately, besides the internal factors being more intense, it has become a field where different forces play their intelligence games. Politics over religion in Afghan society has caused more conflicts and instability than any other country. Since the beginning of the twentieth century, the influence of religion has increased in Afghan politics, especially with the independence of Afghanistan, the first reactions in the modernization process came by the Mullahs and conservative fundamentalists (Yousaf and Adkin 1992: 49). From the second half of the twentieth century, religious groups emerged and began to be seen in Afghan politics as political actors. Besides the internal and external factors caused by superpowers, the birth of Pakistan as a

Muslim country in 1947 and the outbreak of the Islamic Revolution in Iran in 1978 are regional factors that caused an increase in Islamist activities in Afghanistan (Roy 1990: 71-77). As a result of the politicization of Islam in Afghanistan, it has started a radicalization process under Islamists.

The year 1964 is important in Afghanistan’s history. This is the year of a new democratic order in the country with the most democratic constitution until that time, although the state form was still a monarchy, for the first time, members of parliament were elected through democratic elections, and progress was made towards creating a real constitutional monarchy. As these advances were taking place, many political and social actors appeared on the scene that political Islam and communists are considered the most important, and both have dealt major blows to the well-functioning democratic order. Dawood Khan's 1973 coup changed the political environment. After Dawood Khan's coup, the Islamists became even more active in politics and mobilized against Dawood Khan's modern and leftist stance. Dawood Khan needed foreign aid to modernize the country and USSR found the chance to make relations more closely with him. During this period, while Afghan-USSR relations rose to the highest level, Islamists responded with harsh policies in 1974, the Islamists attempted a coup attempt against the Dawood khana, and a year later organized armed attacks against the state in the provinces and thus, for the first time in the history of Afghanistan, there has been an armed conflict between Islamists and the state (Anwar 1998: 81). With the communists' 1978 bloody coup, Afghanistan entered the longest-running instabilities and wars in its modern history.

With the occupation of the USSR in Afghanistan, the influence and unifying

power of religion increased (Mann 1986: 74). While resistance against a non-Muslim force is seen as the duty of every Muslim in terms of religion, a global call for jihad has been made. Global jihad has left deep marks on Afghan politics. The 10-year occupation and war shaken the foundation of the country in all areas, including democratic institutions of the country. Most of the patriotic Afghans, including the elite cadres of the society, left their country. The expulsion of the Soviets and the peace and reconciliation policy pursued by the Doctor Najibullah's government have been a good opportunity to re-build democracy and order in Afghanistan, and some pro-democracy international organizations, including the UN, have made efforts for peace, but the Islamists declared the overthrow of Najibullah's government via armed struggle as their only target (İnaç and Sada 2021: 89). They finally, took control of Kabul and Afghanistan with Pakistan's backing in 1992. Their civil war has been intensified by both the different interpretations of religion and the struggle of ethnic elements for supremacy, but selfishness among Islamists was in front of all factors. The prestige of Islamic movements and even religion in Afghan politics was damaged due to the civil war that started with the hegemony of the Islamists (Anthony 2000: 78). Afghanistan has suffered in various fields in this period, on the one hand, Afghanistan's material and spiritual assets were plundered, tens of thousands of innocent people were killed due to the civil war between the Islamists, and while this mixed period continued, a group of new and more fundamentalist Islamists broke up in the name of the Taliban in 1994 and were able to banish the old Islamists and control Kabul and then the whole country in 1996.

7. The Sectarian Politics, Taliban and Radicalism

Because the Taliban Movement is strictly Sunni, it has been supported by states such as Saudi Arabia, which is strictly Sunni due to regional and global rivalries, to pressure states such as Iran (İnaç 2017: 112-114). Besides, this movement was supported by Pakistan to keep Afghanistan under control and to reduce the influence of India, which is causing trouble to the USA and especially to Pakistan in reaching the energies of Central Asia. Afghanistan has entered one of the darkest periods in history, when Islamists took control of the country. In the end, after staying in power for 5 years, the Taliban were removed from the administration by the United States, and new hopes for democracy and peace emerged and some positive steps were taken. These steps are as follows: the most democratic constitution in the region was drafted. For the first time in the history of Afghanistan, the president was directly elected by popular vote, and the parliament was reopened democratically after about thirty years. But this peaceful and democratic environment changed dramatically at the end of 2006 when the Taliban reemerged as an armed group and got stronger day by day. Finally, the USA and Taliban signed a peace agreement in the spring of 2020, and according to this agreement, the USA will leave Afghanistan in the next months and the Afghan government and the Taliban will start inter-Afghan peace talks in near future (İnaç 2021b: 233).

All societies also have an element of religion in politics, and in some places, they have maintained their relations with each other in a compromising way, and in others, it caused controversy and tensions (İnaç and Ünal 2013: 227). It means that there is no society where one of these elements is ignored completely even in most fundamentalist secular countries

(Delanty 2013: 123). Therefore, the solution is to make a convergence among them not to cause a situation like in Afghanistan. The relation of state and religion can be rational and advantageous to the Afghan society via some democratic parameters. In a country like Afghanistan, it is very difficult to keep religion away from politics, but can prevent the misuse of religion as a tool in politics and promote democratic institutions (Berting 2018: 91).

8. The Conclusion: Political Islam and Beyond

Why is Afghanistan in this situation? One of the reasons is related to political Islam and the use of religion in politics: Radical movements are under the problem of insecurity in Afghanistan today. Radicalization has reached this position by going through the politicization period of religion (İnaç 2003: 344). When we look at the reasons for politicization of the religion, the intervention and occupation of foreign powers come to the fore due to the strategic location of the country. There has been a relationship between political Islam and democracy from the very beginning, and in our analysis, Afghanistan was unable to establish a proper connection between Islam and democracy as a result of continuous external interventions, import ideologies including political Islam, who all tried to be imposed on the society (İnaç 2021: 229). Democracy can be applied in Afghanistan as it is possible in every other Islamic country, but these interventions and orientalist logic prevents the creation of harmony between the state and society so there was not the right environment for democracy to grow and settle. As a result of this inappropriate situation a vicious circle was founded, it means the state could not be democratic because of foreign interventions and imported ideologies including political Islam on the one hand,

and on the other hand, because of the lack of democracy, the people could not choose the administration they wanted. The new constitution of Afghanistan drafted in 2004 is a tremendous example of a system where Islam and democracy conform very well and as a result, the religious and the liberals could work together for the future of their country. The constitution forbids any law that is against Islam and in the meantime it recognizes the Universal Declaration of Human Rights and equality of men and women.

One of the main reasons for Afghanistan's instability and failure to enter the democratic order is that those who are in power have undergone rapid and fundamentally reforms before the society is ready, which has always garnered reaction and thus led to the establishment of a negative and undemocratic order (İnaç 2016: 74). It is very important for the permanence of democracy and for the building of order to create the necessary grounds with cultural and social activities, but rapid democratization steps are full of risks and harmful as we can see it in Amanullah Khan's case. Modernization process should be convenient with the social structure. To be democratized you should prepare the social order. This can be applied to the Islamists too as we saw in two different examples of Turkey and Egypt, where both Islamists or those who are pro-Islamic ideas at least got the power democratically but had different results: the Turkish model has shown that political Islam can be applied as a long-term strategy, which can exist alongside democracy, but Islamists in Egypt, especially president Morsi had a different approach and acted spontaneously to seize all the power and did not wait for a suitable chance in the long-term future (İnaç 2003: 347).

The example of Alnahda in Tunisia under Ghanushi is also a different case than most Islamists who failed in politics

even after getting the power democratically, but Ghanushi accepted and promoted democratic values and could even attract non-Islamist to the party (Hobsbawm 2017: 52). The greatest evidence of Sayed Qutb's radicalism is that he rejects the western and non-Islamic systems fundamentally and uses the concept of ignorance for those who live in these systems, including most Muslims, but Hasan al-Banna does not have such a radical statement and even accept parliamentary democracy which was Egypt's formal governing system in that time, if it is not in obvious conflict with Islam.

One of the most fundamental characteristics of Islamists is the idea of rejecting other political ideologies or although they do not deny them, they see them unnecessarily because similar ideas already exist in Islam (Berting 2014: 66). Political Islam can play a positive role in Islamic countries when its proponents distance themselves from any linkages to radical and fundamentalist movements like it did in Turkey and Tunisia to a point, but the debate on the compatibility of political Islam and democracy will not have an end in the near as there are still very different ideas. Some western thinkers and intellectuals have embraced Islamism in terms of more jihad and some sort of undermining Islam by conveying the ideas of the radicals among the Islamists.

BIBLIOGRAPHY

Anthony, G. (2000). The third way and its critics. *Cambridge: Polity*.

Anwar, R. (1988). The tragedy of Afghanistan: a first-hand account. *Verso Books*.

Berting, J. (2014). *Siyasi Kriz Çağında Yaşamak* (Çev. H. İnaç). İstanbul: Ka Kitap.

Berting, J. (2018). *Kimlik Siyaseti* (Çev. H. İnaç). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Budak, A. (2019). Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat. İstanbul: Bilge Kültür Sanat

Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın İcadı* (Çev. H. İnaç). Ankara: Adres Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik* (Çev. O. Akinhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnaç, H. (2003). Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8: 341-351

İnaç, H. (2004). "Identity Problems of Turkey during the European Union Integration Process," *Journal of Economic and Social Research*, 6 (2): 33-62

İnaç, H. (2007). "Rethinking Democracy and Governance in the EU", *Journal of Academic Studies*, 9(32): 1-31.

İnaç, H. (2016). *Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. Ankara: Adres Yayınları

İnaç, H. (2017), Faşizmin ve Sosyalizmin Sosyo-politik Kökenleri, 2. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

İnaç, H. (2018). "The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities In Line With Arab Spring", *Akademik Bakış*, (65): 306-315.

İnaç, H. (2020). Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası. Şu kitapta: Editör Şahmurat Arık, Değişen Dünyada Yükselen Türkiye, Kütahya: KDÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 1-21

İnaç, H. (2021a). "What Does Turkey Promise For The Middle East And North Africa?". *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1): 1-13.

İnaç, H. (2021b). Uluslararası Güvenlik, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

İnaç H. ve F. Ünal (2013). The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11): 223-232.

İnaç H. ve M.R. Sada (2021). Taliban'ın Afganistan'ı: Devlet, Toplum, Siyaset. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Magnus, R. H., ve Naby, E. (2002). *Afghanistan: mullah, Marx and mujahid*. *Westview Press*.

Maley, W. (2002). *The Afghanistan Wars*. *Palgrave Macmillan*.

Mann, M. (1986). *Sources of Social Power, Volume 1*. *Cambridge University Press*.

Mann, M. (1993). The Struggle Between Authoritarian Rightism and Democracy, 1920-1975. *Estudios/Working Papers (Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales)*, (45), 1.

Mawdudi, A. A. (1939). *Jihad in Islam*. *Beirut: Holy Koran Publishing House*. (1980).

Mitchell, R. P. (1993). *The society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press, USA.

Moheq, M. (2011). Wash Your Eyes: a critique of the extreme interpretation of religion. *Qahera*.

Moheq, M. (2014). Religion of hatred, Vancouver.

Popper, K. (1977). The Open Society and its Enemies. Vol. II: Hegel, Marx, and the Aftermath.

Roy, O. (1990). Islam and Resistance in Afghanistan (translated by Abolhasan Saraqadmaqdami): *Quds Razawi publications*.

Roy, O. (1994). *The failure of political Islam*. *Harvard University Press*.

Rubin, B. R. (2002). *The fragmentation of Afghanistan: State formation and collapse in the international system*. Yale University Press.

Yousaf, M. ve Adkin, M. (1992). *The bear trap: Afghanistan's untold story* (p. 81). Lahore: Jang Publishers.

Zallum, A. (2012). Democracy is an infidel System (translated to Dari). *Kabul: Ummat publications*.

Zaman, M. Q. (1998). Sectarianism in Pakistan: The radicalization of Shi'i and Sunni identities. *Modern Asian Studies*, 32(3), 689-716.

ENERGY ALLIANCE IN A TURBULENT REGION: WHAT ARE IMPLICATIONS OF THE EAST MED GAS FORUM FOR TURKEY?

S. Süha ÇUBUKÇUOĞLU

Sea Power and Seaborne Energy Advisory Groups, Koç University Maritime Forum, Turkey
serhat.cubukcuoglu@alumni.tufts.edu

Atıf:

ÇUBUKÇUOĞLU, S. Süha (2021), "Energy Alliance in a Turbulent Region: What are Implications of the East Med Gas Forum For Turkey?", *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1): 13-22.

Geliş tarihi/Arrival date: 10.12.2020

Kabul tarihi/Acceptance date: 11.11.2021

Abstract

Geopolitics of the Eastern Mediterranean Sea is heightened in importance primarily due to issues related to maritime claims, access, and the quest for energy resources. Rights to demarcate, protect, and exploit Exclusive Economic Zones (EEZ) in the region are increasingly considered as significant aspects of sea power, strategy and security. In the light of recent hydrocarbon discoveries, a certain sense of disagreement has arisen among littoral states on how to equitable share the off-shore wealth, leading to formation of a U.S.-backed allied group named the Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF). Against the backdrop of this development, Turkey increasingly finds itself isolated from the energy conundrum. This paper seeks to examine the mounting instability in the Eastern Mediterranean particularly with regards to rising energy geopolitics, alliance behavior, and challenges in monetization of the region's recently discovered natural gas resources. By addressing a range of political, economic, and military insecurity issues related to offshore hydrocarbons, this research highlights possible emergent threats, challenges, opportunities, and responsibilities for related actors. The paper conceptually views "alliance building" within the broader context of the term "negotiation" itself. Intrinsicly, the assessment recognizes the essential multilateral component in international relations and analyses issues that illustrate how factors in the possession, supply, and distribution of energy resources may impact the outlook of conflict and cooperation in the region. It is argued that coalitional arrangements in the EEZ dispute depict deal-making behavior and are inherently voluntary and unstable. Turkey should be able to engage all stakeholders and create a positive atmosphere to invent options for mutual gain and try to pull away some members of the EMGF coalition, by carrots and sticks, if not form an alternative coalition of their own. This can reduce risks and vulnerabilities associated with the endeavor of accessing, exploring, and exploiting energy resources in the region. The paper ultimately seeks to discuss the instruments through which hydrocarbon security challenges can be addressed such as advancement of intensive political engagement among conflicting parties to build confidence and resolve fundamental differences over competing claims of maritime delimitation, and of multilateral maritime security governance in the region, particularly in reference to the role of regional alliances.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Alliance, Exclusive Economic Zone, Turkey*

Özet

Doğu Akdeniz jeopolitiğinin önemi, öncelikle denizcilik iddiaları, erişim ve enerji kaynakları arayışı ile ilgili sorunlar nedeniyle artmaktadır. Bölgedeki Münhasır Ekonomik Bölgeleri (MEB) sınırlama, koruma ve kullanma hakları, deniz gücünün, stratejisinin ve güvenliğinin önemli yönleri olarak giderek daha fazla görülüyor. Yakın zamandaki hidrokarbon keşiflerinin ışığında, kıyı devletleri arasında açık denizdeki zenginliğin eşit olarak nasıl paylaşılacağı konusunda belli bir anlaşmazlık duygusu ortaya çıktı ve Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EMGF) adlı ABD destekli bir müttefik grubun oluşmasına yol açtı. Bu gelişmenin arka planında, Türkiye kendisini enerji muammasından giderek daha fazla soyutlanmış halde buluyor. Bu makale, Doğu Akdeniz'de artan istikrarsızlığı, özellikle yükselen enerji jeopolitiği, ittifak davranışı ve bölgenin yakın zamanda keşfedilen doğal gaz kaynaklarının parasallaştırılmasındaki zorluklar açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Açık deniz hidrokarbonlarıyla ilgili bir dizi siyasi, ekonomik ve askeri güvensizlik sorununu ele alan bu araştırma, ilgili aktörler için olası yeni tehditleri, zorlukları, fırsatları ve sorumlulukları vurgulamaktadır. Makale kavramsal olarak "ittifak kurma" ve "müzakere" teriminin daha geniş bağlamı içinde ele alıyor. Özünde, değerlendirme uluslararası ilişkilerdeki temel çok taraflı bileşeni kabul eder ve enerji kaynaklarının bulundurulması, temini ve dağıtımındaki faktörlerin bölgedeki çatışma ve işbirliği görünümünü nasıl etkileyebileceğini gösteren sorunları analiz eder. MEB anlaşmazlığındaki koalisyon düzenlemelerinin anlaşma yapma davranışını gösterdiği ve doğası gereği gönüllü ve istikrarsız olduğu iddia edilmektedir. Türkiye, tüm paydaşları dahil edebilmeli ve karşılıklı kazanç için seçenekler icat edebilecek olumlu bir atmosfer yaratabilmeli ve EMGF koalisyonunun bazı üyelerini, eğer kendi alternatif bir koalisyonu oluşturmuyorsa havuç ve sopayla çekmeye çalışmalıdır. Bu, bölgedeki enerji kaynaklarına erişim, araştırma ve bunları kullanma çabasıyla ilişkili riskleri ve güvenlik açıklarını azaltabilir. Makale nihayetinde, çatışan taraflar arasında güven oluşturmak ve rakip deniz sınırlaması iddiaları ve bölgedeki çok taraflı deniz güvenliği yönetimi üzerindeki temel farklılıkları çözmek için yoğun siyasi angajmanların geliştirilmesi gibi hidrokarbon güvenliği zorluklarının ele alınabileceği araçları tartışmaya çalışmaktadır. Özellikle bölgesel ittifakların rolü ile ilgili olarak.

Anahtar Kelimeler; *Doğu Akdeniz, İttifak, Münhasır Ekonomik Bölge, Türkiye*

1. Introduction

The eastern Mediterranean is host to intractable conflicts, civil strife, and outright armed hostilities that have their roots in history, religion, and geography. Inextricably linked to long-standing confrontations in the region, recent discovery of offshore natural gas sparked a new dispute over delimitation of Exclusive Economic Zones (EEZs), due to competition over rights to exploit rich energy resources and to exert political influence for furtherance of national interests. The combined proven reserves of recoverable natural gas resources around Cyprus, the Levant, and Nile basins combined, are over 8 billion cubic meters (bcm) (US Energy Information Administration, 2013) that could guarantee to meet the demand in the region for the next one hundred years. As crises with Russia over many years have led energy consumers of the industrialized world finally to become serious about hydrocarbon alternatives, international shipment projects over Cyprus, Egypt, Greece, and Turkey compete to gain feasibility and security appraisals in finding the most cost-effective energy supply route to Europe and East Asia.

Since the viability and security of international projects depend on the extent of a just and equitable resolution of the EEZ delimitation dispute, the situation has underscored crucial strategic position of Cyprus and heightened its importance within a power struggle between the U.S., EU, and Russia to control energy supply routes in Central Asia, Middle East, and Europe. Rival claims for EEZs have not only escalated the tension between Greeks Cypriots-Greece, Egypt, and Turkey-Turkish Cypriots, but also drew Israel, Lebanon, and Libya into the dispute, thus turning the region into a potential crisis spot that hinders regional stability and prosperity. *Ceteris Paribus*, in an asymmetric region characterized by

constant shift of alliances, such as the eastern Mediterranean, aspiring pre-eminent regional power centers pursue hegemonic goals coercing smaller entities to acquiesce to their policies. (Hattendorf, 286). This enables short-term, issue-based partnerships rather than permanent alliances. The Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) is the culmination of such a joint effort led by Israel, and supported by the U.S., to unite littoral states in the region around a common goal to prepare, coordinate, interact, and develop common positions against Turkey. The agreement aims to enclose Turkey and confine its EEZ from a potential of 145,000 km² to less than one third of it, a mere 41,000 km² (Tüdev, 2019) and transfer gas via alternative routes to demand centers around the globe. Turkey, in response to this provocative stance, sharply criticized the block's total exclusion of its legitimate interests and disregard for equitable delimitation of maritime zones. As a show of coercive power to tip the balance in the stand-off against Greek Cyprus-Greece and deter any miscalculation, Ankara reasserted its presence by launching an aggressive demonstration of gunboat diplomacy. The notable change in Turkey's defense posture supported by an impressive arsenal of homegrown hightechnology platforms prompted sharp rebuke from leading EMGF members, the EU, and the U.S., claiming that the so-called "Republic of Cyprus" is the sole legitimate authority to explore gas in the otherwise contested waters of the island. The Greek Cypriot government, on the other hand, continued to enhance its relations with regional powers, like Saudi Arabia, through high-level visits and interactions (Al-Monitor, 2019a) to enlarge the EMGF's capacity, influence, and decision-making power to try to corner

Turkey into a *fait accompli*. Greek Cypriot government subtly leverages the EMGF not only as another driving force for cooperation and coordination of regional

energy policy (Al-Monitor, 2019b) but also as a useful tool of coercive diplomacy to coalesce Turkish Cypriots-Turkey with its unilateral, unlawful pursuits. These push-and-pull relationships escalated tensions in an already fragile region fraught with intractable conflicts resulting in political uncertainty and increasing economic risk for monetization of hydrocarbon resources.

2. The Eastern Mediterranean and Energy Geopolitics

Since a military coup in 1974 led by an ultra-right-wing Greek Cypriot armed group, EOKA-B, to unite Cyprus with Greece prompted Turkey's military intervention, the island is split into two parts. The northern Turkish part declared its independence in 1983 and has been recognized only by Turkey, whereas the southern Greek part has, against all odds, since then gained international recognition as the legitimate representative government of Cyprus. The "dual minority" problem in Cyprus, in which Turkish Cypriots feel overwhelmed by Greeks who in turn are anxious about Turkey's military presence, has made it a notoriously difficult conflict to resolve. Discovery of hydrocarbons in Cypriot waters has only exacerbated the case and spread animosity to the region by pulling international actors into the quagmire.

The Greek Cypriot government has passed a law in 2004 defining and regulating its EEZ, in which there are thirteen sub-zones that can be auctioned for concession agreements to energy companies. After signing EEZ delimitation agreements with Egypt in 2003, Lebanon in 2007, and Israel in 2010, the government began the process in 2011 for natural gas exploration with assistance from the U.S.-based Noble Energy and granted further exploration licenses to Italian-South Korean venture ENI-KOGAS, French Total, American Exxon Mobil, and Qatar Petroleum between 2013 and 2019 to

start drilling and production. Greek Cypriot EEZ overlaps the area Turkey claims as its EEZ in five of the thirteen offshore research blocks (International Crisis Group, 2012): 1, 4, 5, 6, and 7 on the island's west and southwest. In the absence of a binding treaty and diplomatic recognition, neither side may unilaterally appeal to international adjudication on the dispute nor could a bilateral meeting take place to negotiate the border demarcation. The EU provides open support and encouragement to Greek Cypriots for their unilateral EEZ claims, obliges Turkey to implement the UN Convention on Law of the Sea (UNCLOS) as part of the *Community Acquis*, and links progress on membership to the union with resolution of the Cyprus Problem. Against common sense, ethics, and rule of law, Turkey-Turkish Cypriot have been ostracized from the energy equation as a result of the EU-backed Greek Cypriot waywardness.

Prior to the EMGF's launch, Greek Cypriots, Greece, Egypt, and Israel had already established separate trilateral cooperation mechanisms (Ekathimerini, 2014) receiving strong support from both the U.S. and the EU in the process (Daily Sabah, 2019). The key actor here, Israel, has a clear interest in diversifying its alliances and fostering common commercial interests with all littoral states in the region. Its primary goal in the EEZ dispute is not necessarily to see Greeks and Turks agree on everything, but rather to secure access to EEZs of all countries, because consent of the coastal state with jurisdiction over the EEZ is required for the delineation of the course for the laying of pipelines on the continental shelf (UN, 2019) whether it be via Greece or Turkey towards the EU.

Nevertheless, international recognition, partisan perceptions, and cognitive biases cause Greek Cypriot government to interpret the context according to its beliefs and interests and

lead to an illusion that it is contrary to the objective reality, not realizing how these factors influence its attitudes. It refuses to share revenue or extracts from any offshore hydrocarbon resources with Turkish Cypriots until there is so-called “measurable progress towards a solution of the island’s division”, which itself, in every sense of the word, is an impossibility due to the Greek side’s intransigence and indulgence with the status-quo. Turkish Cypriot government suggested in a confidence-building move to treat gas finds as a common heritage of the entire island and to explore hydrocarbons in a joint development area that could partly satisfy the EEZ claims of both parties. Greek Cypriot side rejected it outright, instead offering only 30% of gas income to accrue to Turks from the energy fund to be established in 2022 (Hurriyet Daily News, 2019).

The Role of Regional Alliances in the Energy Equation

Against this geopolitical backdrop, the EMGF was inaugurated at a critical time amid significant gas discoveries in the region. ENI’s discovery of the giant 850 bcm reserve in Egypt’s “Zohr” field on top of Greek Cypriot deep-sea drills on “Aphrodite” in block 12, “Calypso” in block 6, and “Glafkos” in block 10 excited energy firms to continue exploration activities (The Guardian, 2019). In a tit-for-tat move, Turkey scrambled to dispatch two exploration vessels and two drilling platforms of its own to join the game, escorted by navy frigates, albeit lately but decisively. The gunboat diplomacy quickly paid off and, facing the risk of a showdown amid escalating tensions, ENI announced its hesitancy to operate in contested waters plied by warships off the island’s southwest coast (Ekathimerini, 2019). Turkey’s military intervention in northern Syria for self-defense against terrorist factions sent a strong signal to concerned capitals around the globe about what

Ankara might do if the push comes to shove on critical national issues.

From the Greek leadership’s standpoint, what this spells is that Greek Cypriots do not have sufficient power to exert influence on Turkey by acting alone, but parties in a coalition can exercise more power than any of them individually (Chigas and Babbitt, 2014). Greek decision-making polity see Turkey’s proximity and military power as extremely threatening and perceive themselves as extremely weak (Chigas, 2014). Greek Cypriot EEZ claims are part of the larger agenda in Nicosia to level the playing field so that a “fair” settlement to the island’s division will be possible. In other words, Greek Cypriots entered into regional alliances as a geostrategic measure to counter Turkey’s asymmetric military, economic, and diplomatic power.

It is no surprise that to gain asymmetric advantage is actually the goal of a war: One side will inevitably want to dominate over the other and make the balance asymmetric (Long, 2013). Yet, a war does not necessarily involve conflict, and, in accordance with Sun Tzu’s statement in his famous work “The Art of War”, Greek Cypriot aim is to win the war without fighting the war (Cordesman, 2013).

It is, therefore, no coincidence that the group of seven founding members of the EMGF, comprised of Greece, Greek Cyprus, Egypt, Israel, Jordan, Italy and the Palestinian Authority, launched the alliance in early 2019 with Cairo, a staunch opponent of Turkey, as its chosen official seat. The group aims to create a common vision, to increase efforts to mark out maritime zones, and to foster energy cooperation in the region according to official press releases. Nevertheless, since most of the EMGF’s members have been in various levels of conflict with Turkey, the initiative is clearly intended to be not purely an economic alliance to regulate

the regional gas market but a platform with wider aim and scope to coordinate political, diplomatic, and military cooperation among participants to deliver clear messages to Ankara (Al-Monitor, 2019b) as confirmed by the Egyptian Ministry of Foreign Affairs (MFA). In the words of Israel's former ambassador to Nicosia, this is also evident in the forum's intention to provide backing to Greek Cypriots, including a "defense shield", against Turkey (Jerusalem Post, 2019).

The forum is also intended to create an OPEC-like (Yeni Şafak, 2019) cartel organization to fence out unsought interference and confine gas trade to an elite group of producers with assigned quotas on each. EGMF members enjoy worldwide support to leverage their potential and turn the region into an energy supply center and – in the case of Cyprus – a transit hub, while Turkey as a regional powerhouse aims to take an equitable share of the gas trade whether it be with its conduit potential (Yeni Şafak, 2019) and/or exploiting potential reserves in its EEZ. The resulting impasse is partly due to the "groupthink" that involves overestimation of the EGMF coalition's stability and contributes entrenchment into its own position. The issue of specific focus on gas finds involves high coordination among participants of the EGMF, but unless the scope grows materially – not just verbally – into a bloc-like formation, then the group's cohesion remains fragile in the face of external events, costly tradeoffs, and other pressing national priorities.

Nevertheless, it is worth to bear in mind that esprit de corps among members of this policy-making group may result in irrational actions against Turkey (Chigas and Babbitt, 2014) because currently recoverable offshore gas resources in the Levant Basin are inadequate to build a multi-billion-dollar undersea pipeline, the

socalled "East Med", from the Middle East to Europe. Egypt has become energy self-sufficient since natural gas production at Zohr field touched 27.9 billion m³ per year according to the petroleum ministry (Nasser Saidi & Associates, 2019). It is not a party to this mega pipeline project and remaining members have insufficient capacity to profitably economize on gas volumes in their EEZ. Even the option to export LNG via Egypt has certain security, market reach, and capacity risks (Cubukcuoglu and Saner, 2018).

The critical task for Turkey, therefore, is to have its voice heard and to push its proposal among a sea of other parties. It is crucial for Ankara to change the bilateral negotiation geometry between Turks and Greeks, and address the complex, multipartite nature of the EEZ dispute. Turkey should be able to engage all stakeholders and create a positive atmosphere to invent options for mutual gain and try to pull away some members of the coalition, like Jordan and Italy, by carrots and sticks. A rule-of-thumb in geopolitics is to respond to an international coalition of power with its akin (Polat, 2019: 26). The sequencing strategy for building an alternative coalition in response to the EGMF should be "Bootstrapping": Turkey should attract easier, closer partners and decision makers such as Lebanon, Jordan, Iraq, Libya, Russia, and Syria to itself, utilizing overall patterns of deference and influence, gradually engaging and extending overtures to harder partners such as Egypt and Israel further in the process. This will enable Turkey to capitalize on a legitimate, multilateral framework for security in the eastern Mediterranean instead of being branded as a spoiler in the game.

Furthermore, a previously overlooked opportunity exists in Libya for Turkey to delineate EEZs. The country is torn apart between the UN-recognized

government backed by Turkey and Qatar in Tripoli and the Saudi-Emirati-Egyptian backed regime in Tobruk. Taking advantage of the civil war, Greece incrementally filled the vacuum left behind by Libya in the maritime space after Moammar Gaddafi's death in 2011. It began to consider the international waters north of Libya as if they are its own territorial waters, claiming rights over 39,000 km² of Libyan maritime zone and increasing its power around Crete that is seen as the gate to eastern Mediterranean (Al-Monitor, 2019c). Not long ago, the tendency in Ankara had been to downplay such maneuvers on the assumption that "what states do matters a lot more than what they say" (Bederman, 2010: 17) and that multilateral negotiations may anyhow take a certain period of time before a conclusive agreement may be reached. This passive policy has dramatically changed in the aftermath of the 2016 failed coup attempt in Turkey as the defense ministry began to actively voice its concerns with Libyan authorities (Ekathimerini, 2018). On the one extreme end of the scale, if Turkey can wrestle out Greece and maintain the bilateral demarcation agreement with Libya, it will significantly shift the balance in maritime diplomacy in Turkey's favor over the long term. On the other hand, if Greece and Egypt, both of which are signatories to UNCLOS, had marked out their EEZ boundary in the first place as reiterated over several summits, this would be a nightmarish scenario for Ankara, depriving it of any legal instrument to oppose their unconscionable claims.

Finally, it is no coincidence that the Syrian arena is an extension of hostilities in the eastern Mediterranean theater by proxy warfare. Turkey's recent military offensive in Northern Syria dealt a blow to the Israeli-U.S.-EU, and hence by definition, EMGF's calculus to carve out a contiguous zone of PKK/YPG Kurdish controlled statelet along Turkey's

southern border. Otherwise, a Kurdish state with access to the Mediterranean would be the next partner to join the EMGF at Turkey's expense, thus consolidating the entire regional gas trade with Israel's blessing. Evidently, the U.S. sanctions list prepared in response to Turkey's Operation Peace Spring in Syria included the Turkish energy minister as a deterrence measure against further Turkish action in the Mediterranean.

Since the 1973 Yom Kippur War between Israel and Arab countries, there has been only "cold peace", i.e. formal diplomatic recognition without any deep-nested economic interests or trade links between Israel, Egypt, and Jordan. Israel launched a new foreign policy initiative in 2017 to break this stalemate and build trade relationships, invest in infrastructure, and coordinate a common policy on energy trade with its neighbors. Egypt, especially, has a keen interest to cooperate with Israel and become a regional gas hub (Karel Valansi, 2019). Turkey, North Cyprus, Syria, and Lebanon have been excluded from this alliance due to being in various levels of conflict with most member states of the EMGF.

Turkey is criticized by opposition groups at home and abroad for its wrong doings since the start of the Syria War, but this should not obscure a previously overlooked opportunity that is now on the horizon. If and when Turkey sits at the negotiation table to reconcile its differences with the Assad regime, to re-open embassies and help in Syria's reconstruction, energy partnership should definitely be a top item on the agenda. Russia is building Akkuyu nuclear power plant near Mersin, Turkey, which is in close proximity to Syria. Together with Russia, Turkey should be the preferred partner for construction of the infrastructure, exploration, and shipment of natural gas from Syria. This would be

the foundation of a new regional energy cooperation deal.

3. Conclusion

The energy-focused alliance of EMGF led by Israel, taken advantage of by Greek Cyprus, and backed by the EU-U.S. partnership is an inherently unstable entity but has a significant potential to define rules of the game even in Turkey-Turkish Cypriot absence. Turkey has kept on the table an offer to resolve maritime disputes with its neighbors through negotiations for many years. The status-quo seemingly reached an impasse where parties dug into their bargaining positions within a perceptual zero-sum game, leaving no face-saving options out of it without significant political costs. Turkey should not fall prey to an international conspiracy to back down on its rightful search for an equitable solution to the maritime dispute in the Mediterranean, but neither should it be permanently left out of a regional alliance. It should re-align its policy stance and pursue a value-creating strategy to expand the pie in maritime negotiations with key littoral states in the region, perhaps forming its own coalitional arrangement in the face of a hostile group of EMGF members. The key guiding principle should be to avoid brinkmanship during the process and maintain a firm posture to deter any miscalculation by the opposing parties.

Endnotes

Al-Monitor (2019a). "Mediterranean Drilling Produces Spurt of 'Diplomacy'" <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/09/turkeyegypt-cyprus-diplomacy-war-mediterranean-intensifies.html>. September 28, 2019.

Al-Monitor (2019b), "What's Behind the Egypt, Cyprus Rapprochement," <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/08/egypt-cyprus-greece-rapprochement-alllevels-facing-turkey.html>. October 1, 2019.

Al-Monitor (2019c), "Libya has outsized Importance for Turkey's Mediterranean plans," <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/07/turkey-libya-meansbeyond-a-country-for-ankara.html>. October 2, 2019.

BEDERMAN, D. J. (2010). *International Law Frameworks*, New York: Thomson Reuters Foundation Press.

CHIGAS D. (2014). "Pre-negotiation," *International Negotiations*, Lecture 3, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University.

CHIGAS D. (2014), Prof. Eileen Babbitt. "Power, Strategy, and Tactics in Negotiations," *International Negotiations*, Lecture 4, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University.

CHIGAS D. (2014), Prof. Eileen Babbitt. "Psychological Processes in Negotiation," *International Negotiations*, Lecture 5, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University.

CORDESMAN A. (2013). "Conflict and Order in the Middle East - The Future of Warfare in the 21st Century", ECSSR, Abu Dhabi, 10 April 2013.

CUBUKCUOGLU, S., Saner, S. (2018). "Aspects of Hydrocarbon Security in the Eastern Mediterranean: Maritime Claims, Access, and Quest for Energy Resources". *Turkish Journal of Energy Policy* 3, 26-39.

Daily Sabah (2019). "The geopolitics of natural gas resources in East Mediterranean," <https://www.dailysabah.com/oped/2019/09/09/the-geopolitics-of-natural-gas-resources-in-east-mediterranean>. October 7, 2019.

Ekathimerini (2014), "Greece, Cyprus and Israel eye tripartite talks," http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_ws1_1_10/11/2014_544464. October 7, 2019.

Ekathimerini (2018), "Turkish defense minister accuses Greece of violating Libyan Continental Shelf," <http://www.ekathimerini.com/234574/article/e>

kathimerini/news/turkish-defense-minister-accuses-greece-ofviolating-libyan-continental-shelf. October 20, 2019.

Ekathimerini (2019), "Eni won't drill wells off Cyprus if warships sent in, CEO says," <http://www.ekathimerini.com/245375/article/ekathimerini/news/eni-wontdrill-wells-off-cyprus-if-warships-sent-in-ceo-says>. October 13, 2019.

HATTENDORF J. B., *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean: Past, Present, and Future*, Şu kitabın içinde Editör Stephan C. Calleya, Bridging History and Future Security Policy, London: Frank Cass Publishers.

Hurriyet Daily News (2019). "Greek Cyprus offers 30 pct off gas income to Turkish Cyprus," <http://www.hurriyetdailynews.com/greek-cyprus-offers-30-pct-ofgas-income-to-turkish-cyprus-146356>. October 9, 2019.

International Crisis Group (2012). *Aphrodite's Gift: Can Cypriot Gas Power a New Dialogue*, Europe Report No: 216.

Jerusalem Post (2019). "Who Benefits from the Eastern Mediterranean Gas Forum," <https://www.jpost.com/Opinion/Who-benefits-from-the-Eastern-Mediterranean-Gas-Forum-580737>. October 13, 2019.

LONG A. (2013). "Asymmetrical Warfare and International Terrorism - The Future of Warfare in the 21st Century", ECSSR, Abu Dhabi.

Nasser S. ve Associates (2019). "Weekly Economic Commentary", available from <https://nassersaidi.com/2019/08/25/weekly-economic-commentary-aug-25-2019/>. September 30, 2019.

POLAT S. (2019). *Mavi Vatan için Jeopolitik Rota: Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve Ege'deki Kavgayı Anlatan Tespitler ve Öneriler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

The Guardian (2019). "Cyprus: likely gas field find raises prospect of tension with Turkey," <https://www.theguardian.com/environment/2019/feb/25/cyprus-gasfield-find-raises-prospect-fresh-tension-turkey-exxonmobil>. October 6, 2019.

Trillion Cubic Meters (2013). US Energy Information Administration, *Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean region*, http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf. September 28, 2019.

TÜDAV (2019). *Akdeniz Türkiye'ye kapanyor mu?* <http://www.tudav.org/> August 24, 2019.

Valansi, K. (2019). "Türkiye neden Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun dışında kaldı? YouTube video, 17:51, "Medyascope," <https://www.youtube.com/watch?v=n056fMhHIPA>. January 25, 2019,

UN, UNCLOS, "Part VI: Continental Shelf," 1983. Accessed October 7, 2019. Available from

https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part6.htm.

Yeni Şafak (2019). "The forum aiming to ostracize Turkey from the East Mediterranean," <https://www.yenisafak.com/en/columns/erdaltanaskaragol/the-forum-aimingto-ostracize-turkey-from-the-east-mediterranean-2047116> October 16, 2019.

BİR BÖLGE İKİ ÜLKE: DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİNDE ÇİN VE TÜRKİYE

Figen AYDIN

Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
aydinfigen@windowlive.com

Atıf:

AYDIN, Figen (2021). “Bir Bölge İki Ülke: Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Çin ve Türkiye”, *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1): 23-31.

Geliş tarihi/Arrival date: 11.12.2020
Kabul tarihi/Acceptance date: 15.11.2021

Özet

Doğu Akdeniz bölgesi; Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Avrupa olmak üzere dünyanın dört önemli ticaret ve doğal kaynak merkezinin keşiştiği kavşakta konumlanmaktadır. Söz konusu jeopolitiğin ve doğal kaynakların düğüm noktası ise Türkiye'dir. Doğu Akdeniz'in en uzun sahil şeridinde sahip olan Türkiye, bölgenin enerji güvenliği noktasında köprübaşı olurken aynı zamanda Asya kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında da bir transit merkezdir. Bunların yanı sıra Türkiye'nin kıta sahanlığının korunması ve KKTC'nin varlığı Ankara'nın Doğu Akdeniz'de devamlı olarak diplomatik manevralar yapmasını zorunlu tutmaktadır. Doğu Akdeniz jeopolitiğine son yıllarda Çin'de eklenmiştir. İsteddiği nüfuz genişliği, doğal kaynaklara olan bağımlılığı ve Avrupa'ya bağlanan ticaret yollarının kısaltılması için Doğu Akdeniz, Çin'in, son dönemlerde dış politikasının hedefleri arasında bulunmaktadır. Ticaretinin çoğunluğunu deniz yolu ile yapan Çin'in Doğu Akdeniz ticaretine kendisini eklememesinin bir diğer nedeni ise, hiç şüphesiz, Kuşak Yol Projesi'nin deniz güzergâhı olan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'dur. Doğu Akdeniz ve Güney Avrupa limanları ile Uzakdoğu arasında ana konteyner hatları kurmaya çalışan Çin, liman işbirlikleri ile Avrupa pazarında elini güçlendirirken enerji güvenliğini de devamlı kılmaktadır. Türkiye, Avrupa'ya ulaşımında transit bir güzergâh olması ve Akdeniz enerji güvenliğini sağlayabilen bölgesel bir güç olması nedeniyle Çin'in, bilhassa, Doğu Akdeniz'de stratejik işbirliklerine yöneldiği başlıca ülkelerden biridir. Bu makalede ilk olarak Çin'in Doğu Akdeniz denklemine eklenmesine neden olan gerekçeler ve amaçları aktarılmaktadır. Daha sonra ise Çin dış politikasında Türkiye-Doğu Akdeniz bağlantısı kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, Türkiye, Çin, Jeopolitik, Dış Politika*

Abstract

Eastern Mediterranean region; It is located at the intersection of the four important trade and natural resource centers of the world, the Middle East, North Africa, the Caucasus and Europe. The midpoint of the geopolitical and natural resources of Turkey. Which has the longest coastline on the eastern Mediterranean, Turkey is also a transit center in the Asia transferring resources to Europe. The TRNC and protection of the continental shelf of Turkey is important. It has been added to the Eastern Mediterranean geopolitics in China in recent years. Influence, natural resources and trade routes are among the goals of China's foreign policy. One reason is the 21st Century Sea Silk Road, which is the sea route of the Belt Road Project. It establishes main container lines between the Eastern Mediterranean and Southern European ports and the Far East. Port collaborations are part of this. Turkey is a transit route for transport in Europe. The Mediterranean can provide energy security. China and Turkey are making strategic cooperation in the Eastern Mediterranean. In this article, the existence and objectives of China in the Eastern Mediterranean are given first. Then it has set the Turkey Eastern Mediterranean link in China's foreign policy.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Turkey, China, Geopolitics, Foreign Policy*

Giriş

Çin'in Doğu Akdeniz'deki Varlığı, Amaçları ve Nedenleri

Dünyanın en büyük iç denizi olan Akdeniz, Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ile de Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na bağlıdır. Bölge, Doğu Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu bir araya getirmektedir. Kıbrıs, Sicilya ve Malta Adalarına sahip olmasının yanı sıra dünyada ki ham petrolün yarısından fazlasının çıkartıldığı Ortadoğu bölgesini (Yaycı, 2012: 4) ve Afrika'nın kuzeyini kapsamaktadır. Bölgenin diğer önemli paydaşları ise Türkiye, İsrail, Mısır, Yunanistan, Libya, Gazze Şeridi ile Filistin, Lübnan ve Suriye'dir (Arıdemir ve Allı, 2019: 192).

Akdeniz koridoru boyunca uzanan en önemli bölge ise hiç şüphesiz deniz ticaretinin ve doğal kaynakların düğüm noktası olan Doğu Akdeniz'dir. Zira jeopolitiği ile dünya ticaret yollarının doğusunu ve batısını adeta birbirine düğümlemektedir. Doğu Akdeniz bölgesi ile Mezopotamya ve Yakındoğu'ya Türkiye ve Suriye dâhilinde ulaşılmaktadır. Arap Yarımadası'na ve Basra Körfezi'ne ise Süveyş Kanalı'yla varılmaktadır (Yaycı, 2012: 4). Bu noktadan hareketle bölgenin, Güney Avrupa'yı, Hint Okyanusu ile bir araya getirdiğini ve deniz ticaret yollarını binlerce mil kısalttığını söylemek mümkündür.

Yıl içerisinde Akdeniz koridoru boyunca 220.000'den fazla gemi seyir yapmaktadır. Avrupa ile birlikte Uzak Doğu ve Atlantik ana konteyner hatları dahi bugün Akdeniz koridorunu kullanmaktadır (Ece, 2012: 82). Süveyş Kanalı ile Atlas Okyanusu'nu bağlayan Akdeniz, deniz ticaret yolu olmasının yanı sıra doğalgaz, petrol ve su kaynaklarına sahip olması ile ayrıca bir stratejik öneme daha haiz olmaktadır (Ece, 2012: 83). Dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip Ortadoğu bölgesinin batısını teşkil eden Doğu Akdeniz, aynı zamanda dünya

deniz trafiğinin %30'unun ve petrol taşımacılığının %25'inin sağlandığı deniz yoludur (Ece, 2012: 82). Basra Körfezi bugünkü petrol rezervlerinin %65'ine sahiptir. Körfez petrolünün batıya nakledilmesinde Doğu Akdeniz güzergâh olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Kafkasya bölgesinde bulunan Hazar petrol ve doğalgazının da Batı dâhil tüm dünya pazarlarına ulaşmasında Doğu Akdeniz önem arz etmektedir (Ece, 2012: 82).

Asya, Avrupa ve Afrika Kıtaları'nın kesişim noktasında bulunan Doğu Akdeniz'in, petrol rezervleri açısından dört bölgesi önemli kabul edilmektedir. Levant Havzası olan Kıbrıs İle İsrail arasında konumlanan Afrodit Bölgesi ilkidir. İkincisi Nil Deltası olan Kıbrıs ile Mısır arasındaki bölgedir. Üçüncüsü Kıbrıs ile Girit Adası paydasında bulunan Herodot bölgesi ve sonuncusu da Kıbrıs Adası'nın çevresidir (Duman, 2009: 214).

Zengin hidrokarbon yataklarına sahip Doğu Akdeniz, tüm dünyanın deniz alanlarının sadece %1'ini kapsamaktadır. Ancak dünya deniz trafiğinin 1/3'ünü karşılamaktadır. Yılda ortalama yapılan 44 milyon ton yükleme-boşaltmanın %32'si Doğu Akdeniz limanlarında yapılmaktadır. Bu durumda bölgenin limanlarına bir stratejik önem daha katmaktadır (Arıdemir ve Allı, 2019: 193).

Dünya deniz ticareti için son derece önem arz eden bölge üzerinde doğal kaynaklar ve deniz yetki alanlarına dair tartışmalar mütemadiyen sürmektedir. Ancak tartışmalı doğal kaynaklar kimi zaman hem bölgesel hem de küresel düzeyde siyasi gerilimlere neden olmaktadır. Bölgesel anlaşmazlık hususunda karşılıklı arama faaliyetleri bakımından Türkiye ve Yunanistan birer örnektir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin kabul etmemesi ve reddetmesine rağmen Mısır, Güney Kıbrıs'la işbirliğini arttırma adına ısrarcı davranmıştır. Dahası İsrail'in bölge üzerinde takındığı tutumlar, anlaşmazlıkların bölgesel düzeyinin nasıl

geniş kapsamlara yayıldığına başka birer örnektir. Suriye'nin jeopolitik öneminin olması, bölgedeki ABD Donanması'nın varlığı ayrıca Suriye'de bulunan Rus birlikleri de bölgesel sorunları daha karmaşık hale getirmektedir (Aydın ve Kahraman, 2019).

Çin ise Donald Trump'un Başkan olmasından bu yana, ABD hegemonyası için birincil tehdit olarak tanımlanmıştır. Washington ile Pekin arasında süren ticaret çekişmeleri, Çin'in ekonomik gücünü güvence altına almasını ilk şart olarak belirlemiştir. Bunun için ise Çin'in politik ve kültürel etkisini arttırması gerektiği belirlenmiştir (Aydın ve Kahraman, 2019). 2013 yılında başlatılan Kuşak ve Yol Projesi'nin etki alanı bu masatla atılan adımlara hizmet etmek üzere genişletilmiştir. Proje'nin Çin'e nüfuz alanı sağlaması ve ülke için ekonomik güvenlik sağlayıcı rol üstlendiği kabul görmektedir.

Kuşak Yol ile nüfuz alanı yakalamaya gayret eden Çin, dünyanın pek çok bölge ve kıtasında kendisine yeni ortaklıklar kurmaktadır. Güney Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Akdeniz söz konusu bölge ve kıtalardan bazılarıdır. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz, şüphesiz, Çin için bir adım daha öne çıkan bölgelerdir. Bu nedenle Çin, bölgenin önemli ülkeleri olan Türkiye, Yunanistan, Mısır, İran ve İsrail ile ilişkilerini ilerletmiştir.

Çin'in Akdeniz boyunca, bilhassa 2013 sonrası, kendi ulusal önceliklerini ilerletmek için adımlar attığı belirlenmiştir. Söz konusu adımlar üç başlık altında toplanabilmektedir. İlki Çin-Güney Avrupa arasında sektörel işbirliği oluşturabilmektir. İkincisi enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon altyapısına yatırım yapmaktır. Üçüncüsü ise Çin denizciliğinin gelişimini sağlayarak Akdeniz'de askeri tatbikatlar yapabilmektir (Ekman, 2018).

Çin'in Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bağlantılarını güçlendirme nedenlerinden

birisi, ABD'nin çevreleme strateji ile Asya-Pasifik'e yönelmesidir. Çin, ABD'nin kendi bölgesinde sürdürdüğü siyasetine karşılık hem çıkarlarını korumak hem de nüfuz alanlarını genişleterek küresel güçlerle rekabet edebilmek şansını arttırmaya çalışmaktadır. Bu maksatla Doğu Akdeniz ile ilişkilerinde bağlantılarını güçlendirebilmek için Türkiye başta olmak üzere Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail, İran, Mısır ve Suriye ile ortaklıklar hayata geçirmektedir. Ortaklıkların önemli bir örneği, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile savunma alanında işbirliği sağlanmasıdır. Bir başka örnek ise Çin ithalatının bir kısmının Yunanistan bandıralı gemilerle taşınmasıdır (Duman, 2019: 221).

Çin, dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Aynı zamanda dünyanın en büyük ticaret ülkesi ve dünyadaki en büyük üçüncü gemi üreticisidir. Deniz ticaretinin ülke ekonomisinde ciddi bir payı vardır. Bu durum Çin'i, Avrupa pazarlarına karadan olduğu gibi deniz yollarından da ulaşmak mecburiyetinde bırakmaktadır. Avrupa pazarının Çin için önem arz etmesi, ithalatın rekabetçi rol oynayabilmesini gerektirmektedir. Hem Avrupa pazarına uzaklık hem de artan üretim maliyetleri düşünüldüğünde Çin'in Avrupa'ya en kısa güzergâhtan en düşük maliyetle ulaşması gerekmektedir. Çin, tüm bu nedenlerle, Doğu Akdeniz'in kilit lojistik ve ticaret merkezlerine yatırım yapmakta ve bölgeyi bir deniz ticaret güzergâhı olarak kullanmaktadır.

Ticari nedenlerle birlikte Çin'in Doğu Akdeniz'deki varlığının nedenlerinden birisi de güvenlidir. Mevcut durumda Aden Körfezi'ndeki korsanlık dâhil tüm güvenlik riskleri, ayrıca bölgede bulunan DAES, IŞİD ve İslami aşırılık yanlısı terörün varlığı, Çin'i Aden Körfezi sonrası Süveyş Kanalı'na alternatif güzergâhlar aramak mecburiyetinde bırakmıştır. Süveyş

Kanalı'nı atlamak ve alternatif bir güzergâh belirlemek için ise Kızıldeniz sonrası Akabe Körfezi'nin kullanılması planlanmaktadır. İsrail'in "Çelik Kanalı"na yatırım yapmak demek olan söz konusu girişim, Kızıldeniz'in en kuzey ucunda yer alan Eylat şehri ile Akdeniz'in güneyinde bulunan Aşdod şehri arasına kurulan Med-Red Demiryolu inşasını içermektedir (MERİCS, 2016). Çin, demiryolu inşası sayesinde hem İsrail ile olan ilişkilerini geliştirebilecektir hem de Süveyş Kanalı'na bir alternatif belirleyerek doğrudan Doğu Akdeniz'e ulaşabilecektir.

Kuşak Yol adına aktif bir bölge olmasını istediği Doğu Akdeniz için, Çin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile geliştirdiği ilişkilerinin yanı sıra İsrail ile de projeler çerçevesinde ilişkilerini ilerletmiştir. Ortadoğu ortaklıkları için kendisine güven ortamı da sağlayacak olan Doğu Akdeniz'deki Çin varlığı, aynı zamanda, Avrupa Birliği için de güney sınırlarında bir komşuluk ilişkileri ve geleneksel olmayan güvenlik işbirliğine kapı aralayacaktır. Çin, Akdeniz koridorunu aktif kullanmayı başaracak olursa, deniz gücü projeksiyonunu genişletmiş ve daha ziyade bölgesel olan deniz gücünü bölgesellikten kurtarmış olacaktır.

Pekin, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz, Güney Avrupa gibi bölgelere ekonomik yatırımları ile katkı sunmayı öncelikli belirlemiştir. Bölgelerle deniz ticaretinde geniş perspektifli ortaklıkların kurulabilmesinin ilk yolu ise liman yatırımları olarak belirlenmiştir. Bunun bir nedeni de 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun hayata geçirilebilmesinin ilk şartının liman yatırımları olmasıdır.

Altyapı yatırımlarının devamlı ve gerçekleştirilebilir olması, güzergâh boyunca ülkeler ve bölgeler arasında da daha çabuk bağlantı kurulabilmesini kolaylaştıracaktır. Nitekim Çin, liman anlaşmalarında Avrupa ülkeleri ile işbirlikleri gerçekleştirmiştir. Söz konusu liman anlaşmaları, Çin'in deniz yolu ve

deniz yoluna bağlantısı kurulan karayolu, demiryolu ve boru hatları ile Doğu Akdeniz ve Akdeniz boyunca Avrupa'ya fiziksel olarak bağlanmasını mümkün kılmıştır (Okur ve Aydın, 2018: 321). Güney Çin Denizi'nden Kızıldeniz'e, Akdeniz bağlantısı ile de Güney Avrupa'ya ulaşabilen deniz yolu, Çin'in 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun bir parçasıdır. Nitekim Çin'in, küresel deniz gücü olmasının ve büyük çaplı kargo limanlarına sahip olabilmesinin kilit unsuru, bağlantı yolunu sağlayan Akdeniz koridorudur.

Son yıllarda hızlı bir şekilde Çin'in, Doğu Akdeniz ve Akdeniz boyunca ilerlediğini belirleyen pek çok ülke, Pekin ortaklığından faydalanmak istemektedir. Çin ortaklığının uzun vadede getireceği jeopolitik avantajlar, ülkelerin Çin'e yakınlaşmasındaki temel motivasyonlardır. Bununla birlikte çözülemeyen bölgesel sorunlar ve Ortadoğu ile bölge dinamiklerinin güvenliği tehdit etmesi ayrıca politik çevrenin sorunların çözümünde yetersiz kalması, bölge ülkelerinin Çin gibi ekonomik yatırım politikası sürdüren yeni bir ortağı alternatif olarak belirlemesini kolaylaştıracaktır. Çin varlığının ve ekonomik gücünün, bölgenin paydaşı olan büyük güçlerin sürdürdüğü politikalarının zamanla sorgulanmasına/gözden geçirilmesine neden olacağı öngörülebilir. Öte yandan Çin'in enerji talebi artan alternatif bir pazar olması ve bölgenin enerji rezervinin yüksek olması Pekin'in Doğu Akdeniz ortaklığını kolaylaştırmaktadır.

Çin'in Doğu Akdeniz ve Akdeniz koridoru boyunca sürdürdüğü önemli projelerden birisi de İsrail'in Hayfa limanı ile ilgilidir. Çin, Hayfa limanını geliştirmek ve kullanmak adına Shanghai International Port Group aracılığıyla bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Cezayir'in Cherchell limanının inşası için de Çin Devletine bağlı olan İnşaat Şirketi ve Çin

Liman Mühendislik Şirketi projelerini yürütmektedir (Duchâtel, 2019).

Çin, aynı zamanda, Mısır'ın Said ve İskenderiye limanlarından, Türkiye'nin İstanbul Ambarlı limanındaki Kumport terminalinden hisse almıştır (MERICS, 2016). Akdeniz'in en büyük konteyner limanı olması planlanan Yunanistan'ın Pire limanının ise konteyner trafiği günden güne arttırılmaktadır. COSCO şirketi, Pire yatırımları ile limanın seyir faaliyetlerini ilerletmekte ve gemi bakım ve onarımını geliştirmektedir (Duchâtel, 2019). Çin, ticaret mallarının Avrupa'ya girmesinde ana giriş noktası olarak belirlediği Pire'nin yanı sıra İtalya'nın Genoa, Naples ve Venedik limanlarından da hisse satın almıştır (MERICS, 2016). AB-Çin ticaretinin yaklaşık %65'inin deniz yoluyla, %2'sinin ise demiryolu ile yapıldığı (Duchâtel, 2019) düşünüldüğünde Çin'in Avrupa ile olan deniz ticaretinin devamlı olacağı ve liman yatırımlarının süreceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.

Nitekim liman yatırımları, Çin'in mavi ekonomisini küresel liderlikte üst sıralara taşıma hedefinin en önemli parçasıdır. Pekin'in stratejik olarak belirlediği ulusal çıkarlar içerisinde liman yatırımları Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu başkanlığı tarafından ülkenin mavi ekonomisine ilişkin beş yıllık plan içerisinde değerlendirilmiştir. Devlet Okyanus İdaresi Başkanlığı'nca, "mavi GSYİH" Çin'in toplam GSYİH'sinin %10'ununa karşılık gelmektedir. Gemi yapımı, balıkçılık, açık deniz petrol ve gaz aramaları, kıyı ve deniz turizmi deniz finansmanı içerisinde bulunmaktadır (Duchâtel, 2019).

Tüm bunların yanı sıra Çin'in Doğu Akdeniz ve Avrupa'ya uzanan liman yatırımlarının birkaç önemli noktası olacağına dikkat çekilmelidir. İlki, söz konusu liman yatırımlarının yapıldığı ülkelerin Doğu Akdeniz'deki genişleyen ticaret yelpazesinden daha büyük pay almak için doğal bir rekabete

girebileceğidir. Bir diğer önemli nokta ise ABD dâhil küresel güçlerin ve NATO'nun Akdeniz koridorunda askeri varlıklarının arttırılması hem Çin yatırımlarını hem de Akdeniz boyunca yapılan ticaretin güvenliğini tehlikeye atabilir niteliktedir. Bu noktada Çin'in sürdüreceği stratejik politika önem kazanmaktadır. Çin, tıpkı Ortadoğu'da olduğu gibi, Doğu Akdeniz ve Akdeniz koridoru boyunca bölgenin dinamiklerine ve ülkelerin iç politikalarına dikkat vererek yatırımlarını genişletmelidir. Çin'in Akdeniz boyunca ilerleyebilmesinin ve Kuşak Yol'un Akdeniz güzergâhının tamamlanabilmesi Pekin'in bölgeye yönelik dış politikasında sürdüreceği diplomatik ve iç işlere müdahalesiz yaklaşımının neticesinde netlik kazanabilecektir.

Çin Dış Politikasında Doğu Akdeniz ve Türkiye Bağlantısı

Çin, çok kutuplu uluslararası sisteme ilgi duymaktadır. Bu durum sistemin baskın güçlerinin gerileyerek sistem içerisinde Çin'e yer açmasının dışında Pekin'in gelişmekte olan ülkeleri kendisine ortak etmesini sağlamasıyla da mümkün kılınmaya çalışılmaktadır. Tıpkı nüfusu ve jeopolitik nüfuzu gibi Çin siyasi ilişkileri de son dönemlerde hızla artmış ve bilhassa Asyalı devletlerle kurulan siyasi ortaklıklar neticesinde Asya'da halka oluşturulmaya çalışılan bir döneme geçilmiştir. Bu halkaların içerisinde Avrasyalı bir aktör olarak Türkiye de dâhil edilmiştir.

Türkiye, tüm Akdeniz suları boyunca varlığı ve bölgede sürdürdüğü politikaları önem arz eden ülkelerin başında gelmektedir. İlk olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de en uzun sahil şeridinde sahip olması ve Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığı Ankara'yı bölgede söz sahibi yapmaktadır. Bunun yanı sıra Ortadoğu'nun doğal kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında enerji naklinin güvenliğinin sağlanabilmesi Türkiye ile mümkün olmaktadır. Gerek deniz yetki

alanları gerek jeopolitiği ve enerji nakli gerekse üstlendiği güvenlik garantörü rolü nedeniyle Türkiye, Akdeniz coğrafyasının en önemli paydaşdır.

Kıbrıs, Türkiye'yi bölge jeopolitiğinde stratejik olarak desteklemektedir. Ada, Sicilya ve Sardunya Adalarından sonra Akdeniz'in en büyük üçüncü adasıdır. Ayrıca Doğu Akdeniz'in hem deniz hem de hava ticaret yollarının merkezinde konumlanmaktadır. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'i ve tüm Afro-Avrasya coğrafyasını denetleyebilecek jeopolitiğe sahiptir. Bu nedenle Ada, bir uçak gemisi, bir deniz üssü ve gözetleme kulesi olarak da nitelenebilmektedir (Arıdemir ve Allı, 2019: 1963).

Doğu Akdeniz Bölgesi, yarı kapalı bir denizdir. Münhasır ekonomik bölgenin dış sınırının belirlenebilmesi hususunda kıyası olan devletler iş birliğinde zorlanmaktadır. Türkiye'de Doğu Akdeniz Bölgesi'nde potansiyel MEB'e sahiptir. Doğu Akdeniz'in merkezinde bulunan Kıbrıs ise deniz yetki alanlarının belirlenebilmesindeki diğer kıyıdaştır (Arıdemir ve Allı, 2019: 194).

Türkiye, 2018 yılında düzenlediği Şehit Teğmen Caner Gönyeli Arama Kurtarma Tatbikatı ve "Fatih" ve "Yavuz" isimlerinin verildiği sondaj gemilerinin bölgeye gönderilmesi ile kıta sahanlığını muhafaza noktasında ileri adım atabileceğini göstermiştir. Bunun yanı sıra 2019 Şubat ayında gerçekleştirilen Karadeniz, Ege ve Akdeniz boyunca 103 gemiyle sürdürülen 'Mavi Vatan Tatbikatı' Türkiye'nin, deniz yetki alanlarındaki ciddiyetini ve Doğu Akdeniz'in en önemli ülkesi olduğunu kanıtlamıştır.

Doğu Akdeniz'in enerji arzının Avrupa'ya nakledilmesinde Türkiye'nin güvenlik sağlayıcı rolünün olması, bölge üzerinde Türkiye'ye ayrıca bir önem atfedilmesini gerektirmektedir. Enerji arzına sahip ülkelerin değerli oluşu kadar enerji naklini güvenli şekilde sağlayan

ülkelerin varlığı da ayrıca önemlidir. Türkiye'nin bölgedeki enerji güvenliğinin sağlanması adına üstlendiği rol, Ortadoğu için olduğu kadar Avrupa'nın bir diğer enerji tedarikçisi olan Kafkasya bölgesi için de tartışmasız kabul edilmektedir.

Kuşak Yol çerçevesinde işbirliklerini arttırmak ihtiyacı duyan Çin için orta kuşağın en mühim ülkesi Türkiye ile ilişkilerin derinleştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'nin Kuşak Yol Projesi'nin orta güzergâhında konumlanması, Çin-Türkiye ilişkilerinin ekonomik ortaklıkta bir üst seviyeye taşınmasına vesile olmuştur. Proje, hiç şüphesiz Çin-Türkiye ilişkilerini ilerleten mihenk taşı olarak görülmektedir. Mayıs 2017 tarihli işbirliği forumunda Türkiye ve Çin arasında anlaşmalar imzalanmıştır.

Türkiye gümrükler arası işbirlikleri de dahil olmak üzere Çin projesine tam entegre olmuştur. Orta Koridor isminin verildiği Orta Asya'dan Türkiye'ye buradan da Avrupa'ya uzanan kara yolu en önemli projedir. İstanbul'da bulunan 3. Köprü, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Marmaray, Avrasya Tüneli, 3 Katlı Tüp Geçit Projesi gibi projeler İstanbul'dan Avrupa'ya ulaşımında kolaylık sağlayacaktır.

Edirne-Kars Hızlı Tren Demiryolu, Türkiye'yi doğudan batıya bağlayan Çin projesine destek olacak projeler arasındadır. Kuşak Yol Projesi'nin deniz güzergâhına Türkiye'nin deniz yolları da eklenmiştir. Çanakkale köprüsü, Çandarlı, Mersin, Filyos liman projeleri bunlar arasındadır.

Tüm bunların neticesinde Türkiye jeopolitiğinden ve ortaklığından vazgeçilmesi, Çin'in Kuşak Yol Projesi'nde zarar hanesine yazılacak bir karardır. Türkiye; Kafkasya, Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa ve Orta Asya ile bağlantılı bir konumdadır. Avrupa'ya ulaşımında orta güzergâhı takip eden Türkiye, kuzey ve güney güzergâhlarına nazaran en sağlıklıdır. Kuzey güzergâhı Avrupa ve

Rusya arasında kalmakta ve ilhaklar ile siyasi olaylara sahne olmaktadır. Güney güzergâhı ise Ortadoğu'yu takip etmektedir ve güvenli olmaktan uzaktır. Türkiye'nin denizleri de Avrupa'ya ulaşımında Çin için başka bir fırsattır. Bu nedenle Türkiye'nin eksik olacağı bir ortaklık Çin nazarında Kuşak Yol'un istenildiği gibi hayata geçirilmesine engel olacaktır (Aydın, 2018: 162).

Çin dış politikasında Türkiye yeni ve önemli bir ortaktır. Bu nedenle ilişkiler hem ekonomik hem siyasi olarak ilerletilmektedir. Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşması/uzaklaşmak zorunda kalması Çin için Türkiye'nin yanında olabilmesi adına fırsat yaratmıştır. Türkiye'nin hem Doğu Akdeniz'de bölgesel etkilerinin olması hem de kısmi de olsa uluslararası alanda sözünün edilmesi Çin'in, Türkiye ortaklığı isteğini kamçulamıştır.

Sonuç

Dünyanın en büyük enerji havzalarının kesişim noktası olan Doğu Akdeniz, Hint Okyanusu'nu Atlas Okyanusu ile bir araya getirmektedir. Bununla birlikte önemli körfez ve kanallara sahiptir. Dünyanın batısı ile doğusunun ortak paydası olan bölge, enerji arzının tüketici ile buluşması için önem arz etmektedir.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de önemli bir aktördür ve kıyısı olmasının çok ötesinde bir geçiş güzergâhı olması nedeniyle bölge için kritik öneme haizdir. Hem enerji güvenliğinin garantörü olması hem de jeopolitik önemi Türkiye'yi bölgede bir adım öne çıkarmaktadır. Çin nazarında Türkiye stratejik bir ortaktır, yeni ve mühim görülmektedir. Türkiye'nin Batı ile gevşeyen bağları Çin için bir fırsat teşkil etmektedir. Çin'in farklılaşan dış ilişkilerinde kurduğu ekonomik bağlar, Türkiye'nin de Asya'ya yüzünü dönmesini kolaylaştıracaktır.

Çin, Türkiye ortaklığı ile bölgede alternatif olacak kalkınma ve yönetim modelini daha aktif bir şekilde teşvik etmeye çalışmaktadır. Doğu Akdeniz'in Doğu Asya'dan gelen misafirin büyük stratejilerine tam anlamıyla kanalize olup olamayacağı ise bölge devletlerinin, bilhassa savaşlarla yıpranan Ortadoğu'nun ve bölgenin daimi ortağı Rusya ve ABD'nin alacağı dış politika tavırları ile netlik kazanacaktır.

Kaynakça

ARIDEMİR H., Çağatay Allı (2019). "Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi", İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2019, 4(10):188-202.

AYDIN F. (2018) "Kuşak ve Yol Projesi'nin Ekonomi Politikası ve Türkistan", Gazi Üniversitesi Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

AYDIN S., Ali İhsan Kahraman (2019). "China and the East Mediterranean Sea disputes", TRT World, <https://www.trtworld.com/opinion/china-and-the-east-mediterranean-sea-disputes-27998> Erişim tarihi: 15/01/2020.

MERICS (2016). "China drops anchor in Mediterranean ports", <https://www.merics.org/en/blog/china-drops-anchor-mediterranean-ports> Erişim tarihi: 08/01/2020.

DUCHÂTEL M. (2019). "Blue China in the Mediterranean, Beyond Port Management", ISPI, <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/blue-china-mediterranean-beyond-port-management-22161> Erişim tarihi: 08/01/2020.

DUMAN S. (2019). "Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye". Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 16(62): 213-230.

ECE N. J. (2017). "Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşlar ve Stratejiler", Journal of ETA Maritime Science, 5(1): 81-94.

EKMAN A. (2018). "China in the Mediterranean: An Emerging Presence", Notes de l'Ifri, IFRI.

OKUR M.A., Figen Aydın (2018). "Kuşak ve Yol Projesi ve Avrupa'nın Türkistan Politikası", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7(20):315-327.

YAYCI C. (2012). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye". Bilge Strateji Dergisi, 2012, 4(6):1-70.

Türkiye'nin Enerji Politikası ve Altyapısı Bağlamında Enerji Hub Potansiyeli

Doğanay YILMAZ

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi – Uzman
doganayyilmaz@ulusam.org.tr

Atıf:

YILMAZ Doğanay (2021). “Türkiye'nin Enerji Politikası ve Altyapısı Bağlamında Enerji Hub Potansiyeli”, *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1): 33-48.

Geliş tarihi/Arrival date: 10.10.2021
Kabul tarihi/Acceptance date: 09.11.2021

Özet

Bu inceleme, transit bir ülke olarak Türkiye'nin enerji hub potansiyeline ve enerji politikasına odaklanmaktadır. Çalışma, transit ülke ve enerji hub (merkezi) kavramları ve Türkiye'nin enerji yaklaşımı etrafında bir değerlendirmede bulunarak enerji ticaretindeki kavramsallaştırmaya vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan çalışmada, Türkiye'nin enerji yaklaşımları, strateji belgeleri ve söylemleri analiz edilerek enerji ticaretindeki konumu üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre, milli enerji ve maden politikasının Türkiye'nin enerji yaklaşımında oluşturduğu dönüşüm ortaya koyulmuştur. Bunun yanında mevcut altyapı durumu ve uluslararası projeler de çalışmada değinilen konular arasında yer almaktadır. Bu bakımdan çalışmada elde edilen sonuca göre Türkiye'nin enerji hub potansiyeline sahip bir transit ülke olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Enerji, Enerji Hub, Enerji Politikası, Transit Ülke, Türkiye*

Abstract

This review focuses on Turkey's energy hub potential and energy policy as a transit country. The study emphasizes the conceptualization in energy trade by making an evaluation around the concepts of transit country and energy hub and Turkey's energy approach. In this respect, in this study, Turkey's energy approaches, strategy documents and discourses have been analyzed and an evaluation has been made on its position in energy trade. Accordingly, the transformation created by the national energy and mining policy in Turkey's energy approach has been revealed. In addition, the current infrastructure situation and international projects are among the topics covered in the study. In this respect, according to the results obtained in the study, it is stated that Turkey is a transit country with energy hub potential.

Key Words: *Energy, Energy Hub, Energy Policy, Transit Country, Turkey*

Giriş

Enerji güvenliği, üretici, tüketici ve transit ülkeler açısından enerjinin kesintisiz ve güvenilir olmasını ifade etmektedir. Enerji güvenliğinin sağlanmasında üretici ve tüketici ülkeler kadar transit ülkelerin de güvenliği önemlidir. Bir başka ifadeyle arz ve talep güvenliği kadar transit güvenliğinde sağlanması gerekmektedir. Bu bakımdan transit ülkelerin önemi her geçen gün daha da artmaktadır.

Üretici ülkeler açısından tek bir alıcıya bağlı olmak kadar tek bir transit güzergaha bağlı olmakta enerji güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber tüketici ülkeler açısından da tek bir satıcının bulunması ve güvensiz bir transit güzergahın bulunması enerji güvenliği açısından sorunludur. Transit ülkeler açısından ise üretici ve tüketicilere karşı güven oluşturmanın yanında kendi enerji ihtiyacını karşılayacak olması sebebiyle de tek bir kaynak ve ülke arzının olması hem arz güvenliğini hem de transit güvenliğini olumsuz etkileyecektir. Bu bakımdan transit ülkelerin yaşayacağı arz güvenliği sorunları kendi ihtiyaçlarını etkileyeceği gibi tüketici ülkeleri de doğrudan etkileyecektir. Bu duruma Rusya-Ukrayna arasındaki kriz dönemleri örnek gösterilmektedir. Türkiye, önemli bir transit ülke olması dolayısıyla yaşanacak arz krizleri olumsuz etkileyecektir. Bu durum Türkiye'nin Rusya'ya olan gaz bağımlılığı durumunda görülmektedir.

Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla üretici ve tüketici ülkelerin arasında yer almaktadır. Bu durumda uluslararası transit projelerin Türkiye güzergahından geçmesine olanak sağlamaktadır. TürkAkım ve TANAP bunların başında gelmektedir. Bunun yanında yapımı planlanan veya gerçekleştirilmeyen de birçok transit hat bulunmaktadır.

Türkiye'nin enerji politikasında transit konumun güçlendirilmesi ve enerji bağımlılığının azaltılması ön planda olan başlıklardandır. Bu doğrultuda yeni hatların planlanması, depolama kapasitesinin artırılması, yenilenebilir enerjiye ve yerli üretime geçişin sağlanması ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında enerji hubların oluşturulması da önemli bir konu olarak görülmektedir.

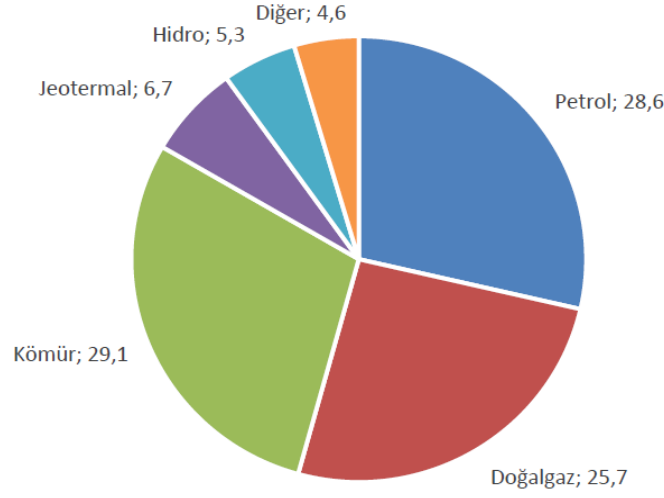
Türkiye'nin mevcut transit konumunun etkili ancak yeterli düzeyde olmaması enerji hub potansiyelinin de değerlendirilememesine yol açmaktadır. Özellikle ikili anlaşmalarda yeniden ihraç maddesinin bulunmaması Türkiye'nin enerji yaklaşımını doğrudan etkilemektedir. Çalışma bu doğrultuda, Türkiye'nin enerji altyapısı, politikası ve konumu üzerinde durarak transit ülke ve enerji hub kavramları etrafında bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmada, Türkiye'nin enerji hub söylemi kavramsal ve nicel veriler etrafında incelenmektedir.

1. Türkiye'nin Enerji Görünümü

Türkiye, enerji tüketiminde ciddi artış yaşayan ülkelerden birisidir. 2000'de 79,4 Mtep olan enerji tüketimi 2019 yılı itibarıyla 144,3 Mtep'e ulaşmıştır. Bu bakımdan yıllık enerji tüketiminde yaşanan artış %3,4 civarındadır (ETKB, 2019). Yaşanan bu artış Türkiye'nin dünyadaki toplam tüketimdeki oranını da artırmıştır. 2000'de %0,79 olan payı 2018 itibarıyla %1,11 oranına gelmiştir (KPMG, 2020).

Türkiye, enerji arzının büyük bir bölümünü fosil yakıtlardan karşılayan bir ülkedir. Bu bakımdan 2019 yılı enerji arzının %85'i fosil yakıtlardan karşılanmıştır. Fosil yakıtlar içerisinde Kömür %29,1 (2018: %28,5) ile ilk sırayı alırken petrol %28,6 (2018: %29,2) ile ikinci, doğal gaz ise %25,7 (2018: %28,7) ile üçüncü sırada yer almıştır (Yılmaz, 2021: 53).

Şekil 1: 2019 Yılında Gerçekleşen Birincil Enerji Arzının Kaynak Dağılımı

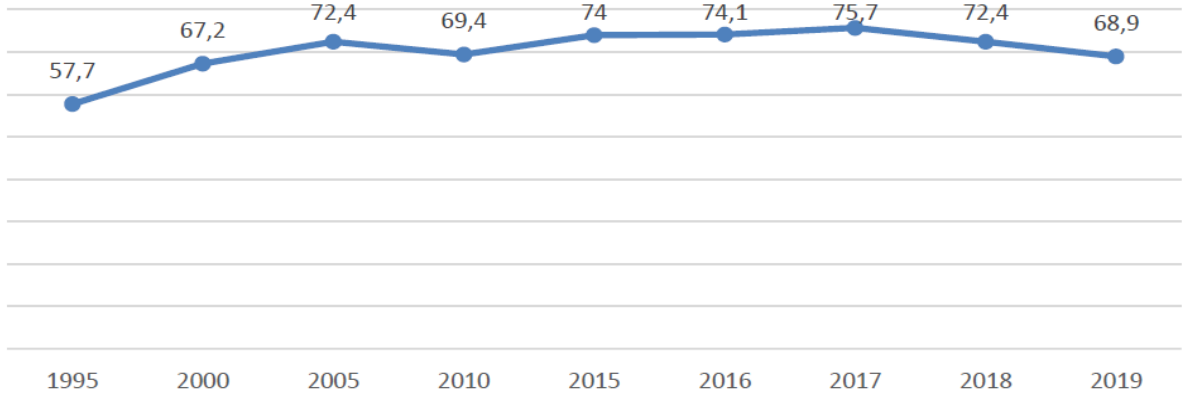

Kaynak: TPAO, 2021: 35.

Türkiye, toplam enerji arzı içerisinde yerli üretimi artırma hedefi bulunan ülkelerdendir. Bu bakımdan 2019 yılında toplam arzın karşılanmasında %31,1 oranında yerli enerji kaynakları kullanılmış ve 2018 yılına göre %3,5 oranında artış gerçekleşmiştir. 2000 sonrasında yerli

üretimin toplam arzdaki karşılığında azalma olmasına rağmen son dönemde ortaya koyulan “milli enerji” yaklaşımıyla beraber tekrardan artış göstermiş ve ithal kaynakların oranında hedeflenen %70 bandının altına düşülmüştür (Yılmaz, 2021: 54).

Şekil 2: 1995-2019 Arasında Gerçekleşen Enerji Tüketiminde İthal Kaynakların Oranı

Kaynak: TPAO, 2021: 36.

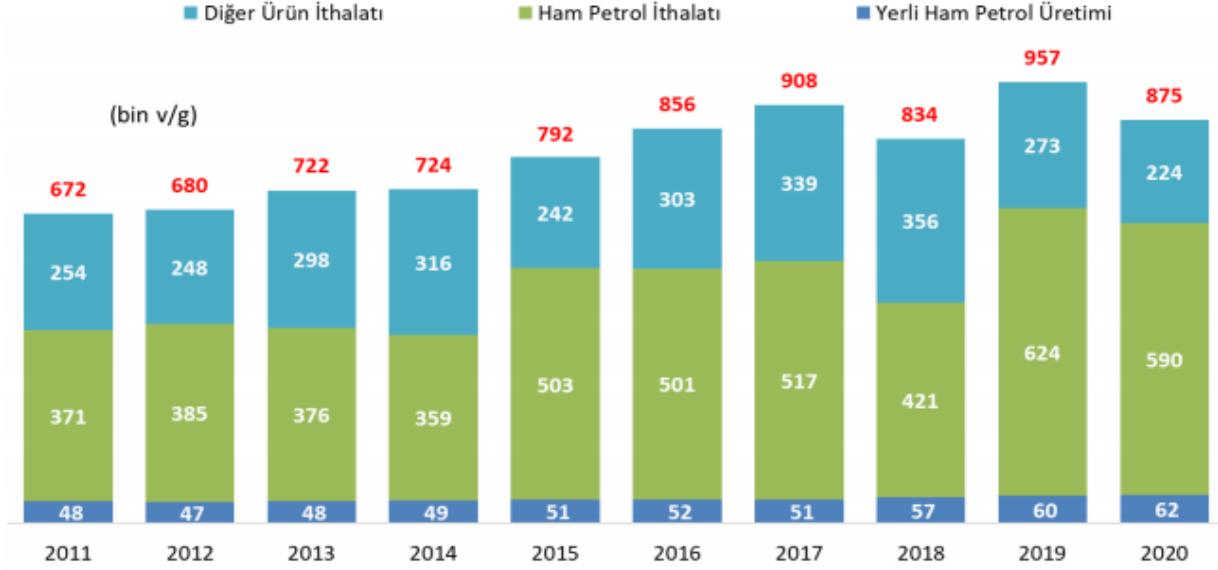
Enerji alanında %70 civarında dışa bağımlı olan bir ülke olarak Türkiye'nin ithalat giderlerinin büyük bir bölümünü enerji alanı oluşturmaktadır. Bu bakımdan 2020 yılında gerçekleşen 219 milyar dolar ithalatın 28,9 milyar doları enerji alanına aittir. 2021 yılının ilk çeyreğinde ise 61 milyar dolar ithalatın 8,6 milyar dolarını enerji alanı oluşturmaktadır (TÜİK, 2021).

1.1. Petrol

Türkiye'nin günlük petrol tüketimi yaklaşık olarak 652 bin varil petroldür. Bunun yanında günde ortalama 814 bin varil (590 bin varil ham petrol ve 224 bin varil işlenmiş petrol) petrol ithalatı ve 62 bin varil petrol üretimi gerçekleşmektedir. Yerli ham petrol üretiminin toplam tüketim içerisindeki payı son yıllarda artış

göstermiştir. 2019 yılında %6,27 olan oran 2020 yılında %7,09 olmuştur. (Yılmaz, 2021: 55).

Şekil 3: Türkiye'nin 2011-2020 Yılları arasında Petrol Üretim ve Tüketimi

Kaynak: TPAO, 2021: 37.

Tablo 1: Türkiye'nin 2017-2020 Yılları Arasında Petrol İthal Ettiği Ülkelerin Oranlar

2017		2018		2019		2020	
İran	%26,94	Rusya	%25,21	Rusya	%35,47	Irak	%29,09
Rusya	%18,87	İran	%18,37	Irak	%21,25	Rusya	%21,18
Irak	%16,55	Irak	%17,08	Kazakistan	%7,09	Kazakistan	%8,23
Hindistan	%8,23	Hindistan	%11,12	Hindistan	%6,83	S. Arabistan	%7,90
S. Arabistan	%5,34	S. Arabistan	%5	İran	%4,71	Norveç	%7,02
(11.) Kazakistan	%1,10	(8.) Kazakistan	%3,14	S. Arabistan	%4,43	Nijerya	%6,08

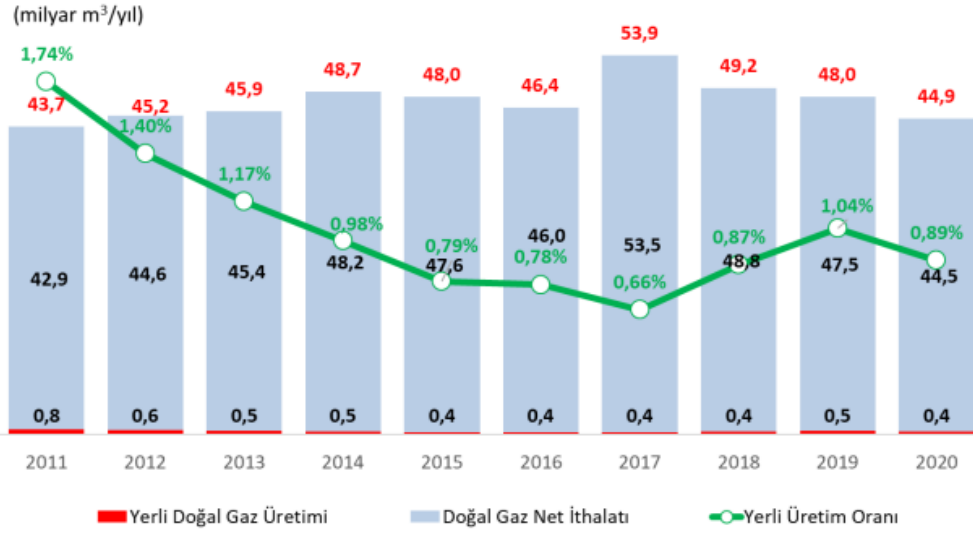
Kaynak: EPDK. 2018: 8; EPDK. 2019: 8; EPDK. 2020: 8; EPDK. 2021: 7.

Türkiye'nin, ham petrol ve işlenmiş petrol türevlerinin ithalatında birçok alternatifi bulunmaktadır. Bu bakımdan İran, Türkiye'nin en önemli ithalat noktasıyken (2017 yılında %26,94; 2019 yılında %4,71) mevcut durumda farklı alternatifler bulunmaktadır. Irak, Kazakistan ve Rusya bu bakımdan ön plana çıkmaktadır. Irak konusunda da bir dönem (2017 referandumu) sıkıntı yaşanmış ancak bu durum yine farklı alternatifler ile çözüme kavuşmuştur.

1.2. Doğal Gaz

Türkiye, doğal gaz tüketiminde %99 oranında dışarıya bağımlı bir ülkedir. 2018 ve 2019 döneminde yerli üretim ciddi bir artış olmamasına rağmen yerli üretim oranının artması, toplam doğal gaz ithalatının azalmasından dolayıdır. Türkiye'nin, 2020 yılında ithal tüketim oranı %99,11 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 5: Türkiye'nin 2011-2020 Yılları Arasında Gerçekleşen Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Dengesi

Kaynak: TPAO, 2021: 37.

Türkiye, mevcut rezervinin yanında Karadeniz'deki Tuna-1 kutusunda yaptığı arama ve sondaj faaliyetleri sonrasında toplam 540 milyar metreküp gaz keşfetmiştir. Bu miktar

Türkiye'nin yaklaşık 10 yıllık gaz tüketimine denk gelmektedir. Ancak, gazın çıkartım maliyetinin henüz belli olmaması keşfin Türkiye'ye getirisini belirsizleştirmektedir (TCCB, 2021).

Tablo 2: Türkiye'nin 2017-2020 Yılları Arasında Doğal Gaz İthal Ettiği Ülkelerin Oranları

2017		2018		2019		2020	
Rusya	%51,93	Rusya	%47,02	Rusya	%33,61	Rusya	%33,59
İran	%16,74	İran	%15,64	Azerbaycan	%21,20	Azerbaycan	%24
Azerbaycan	%11,85	Azerbaycan	%14,97	İran	%17,11	Cezayir	%11,58
Spot LNG ¹⁶⁵	%8,7	Spot LNG	%10,21	Cezayir	%12,56	İran	%11,06
Cezayir	%8,36	Cezayir	%8,99	Spot LNG	%11,63	Spot LNG	%16,95

Kaynak: EPDK, 2021: 10.

Son dört yıllık verilere bakıldığında Rusya, Türkiye'nin doğal gaz ithalatının %40'ından fazlasını oluşturmaktadır. Ancak son iki yıl özelinde bakıldığında Rusya'ya olan gaz bağımlılığının azaltılması politikasının etkin bir şekilde uygulandığı görülmektedir. 2017'de %51 olan gaz ithalatı 2020'de %33 seviyesine kadar düşmüştür. Bu durum TANAP'ın devreye girmesi ve spot LNG ithalatının artması ile açıklanabilir.

Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde LNG kullanımının artmasının ardında boru gazının tüketimi karşılamaması ve spot piyasada daha ucuza gaz temin

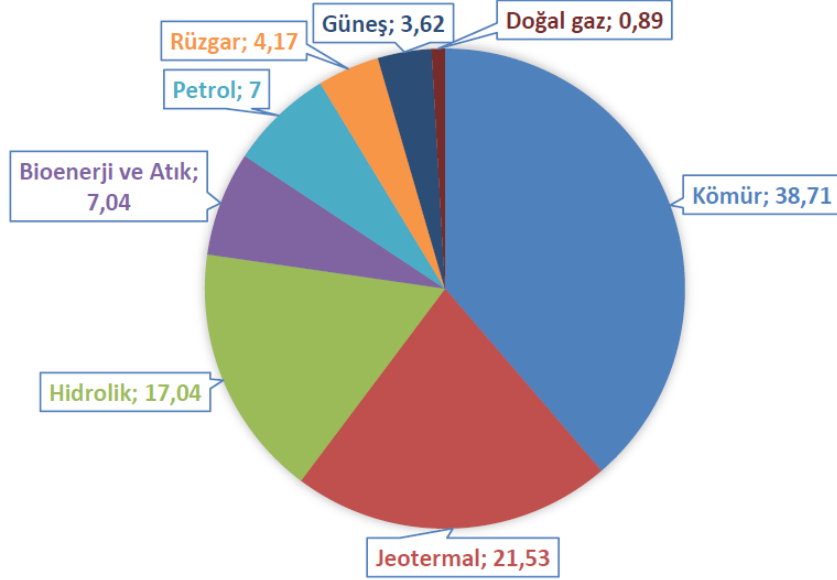
edilmesi gösterilmektedir. 2016'da 2,5 milyar metreküp civarında spot LNG alımı gerçekleştirilmişken 2017-2018 ve 2019'da 4,5-5,5 milyar metreküp seviyesine ulaşmış ve 2020 yılında da 8,1 milyar metreküp gaz ithalatı gerçekleştirilmiştir (EPDK, 2021: 20).

Türkiye'nin toplam enerji tüketiminin %55'e yakını petrol ve doğal gazdan karşılanırken toplam tüketimdeki yerli üretim oranında %8 civarındadır. 2019 yılı verilerine bakıldığında toplam tüketim 144.390 btep olarak gerçekleşmiş ve bunun 44.821 btep'i yerli üretimden karşılanmıştır. Yerli kaynakların başında

17.349 btep ile kömür, 9.651 btep ile jeotermal ve 7.639 btep ile hidrolik öncelikli alanlar olarak gelmektedir.

Bunun yanında bioenerji alanındaki yatırımlarda önemli bir katkı sağlamaktadır.

Şekil 4: 2019 Yılında Gerçekleşen Birincil Enerji Üretimi

Kaynak: EPDK, 2019.

Bu veriler ışığında Türkiye'nin enerji potansiyeline bakıldığında önemli bir bölümünün ithal kaynaklara dayandığı ve bu kaynakların da belirli ülkelere karşılandığı görülmektedir. Rusya, Azerbaycan ve Irak bu ülkelerin başında gelmektedir. Bunun yanında spot LNG ithalatı da Türkiye'nin öncelikli alanlarından biri haline gelmiştir. Yenilenebilir enerjiye yönelik olarak geliştirilen stratejiler doğrultusunda elektrik üretiminin büyük bir bölümünün bu kaynaklardan elde edilmesi planlanmaktadır. HES ve JES'ler bu bakımdan Türkiye'nin yerli üretiminde önemli bir paya sahiptir.

2. Türkiye'nin Enerji Politikası

Türkiye önemli bir transit ülke olmakla birlikte aynı zamanda da büyük bir enerji tüketicisidir. Enerji tüketiminin büyük bir bölümü fosil kaynaklara dayanmasına karşın yeraltı kaynakları açısından yeterli rezerv alanlarına sahip değildir. Bundan dolayı da enerji

politikalarında yenilenebilir enerji, yerli üretim ve arz çeşitliliği gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin enerji politikası, Cumhurbaşkanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, BOTAŞ, TPAO ve diğer kamu/özel kuruluşların raporları, strateji belgeleri ve kalkınma planlarıyla ortaya koyulmaktadır. Bu bakımdan; "ETKB Stratejik Planı 2019-2023, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023, Milli Enerji ve Maden Politikası Strateji Belgesi ve 11. Kalkınma Planı 2019-2023" çalışmada değerlendirilen belgelerdir.

2.1. Milli Enerji ve Maden Politikası

2017 yılında ortaya koyulan "Milli Enerji ve Maden Politikası" Türkiye'nin enerji politikasının temel belirleyicisi olmuştur. Politika metni, 3 bölüm üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunlar; arz güvenliği, yerleştirme ve öngörülebilir piyasadır

(Karagöl, vd., 2017: 10-11). İlk olarak arz güvenliği başlığında, “kaynak çeşitliliği ve ülke çeşitliliğinin artırılması, doğalgaz depolama ve gaz dağıtım ağının geliştirilmesi, arama ve sondaj faaliyetlerinin artırılması, iletim ve dağıtım altyapısının iyileştirilmesi ve enerji verimliliğinin sağlanması” hedeflenmiştir. İkinci olarak yerleşme başlığında “Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ve Ar-Ge çalışmaları ile yenilenebilir enerji alanında ilerleme sağlanması, nükleer enerjinin elektrik üretiminde etkin olması, maden faaliyetlerinin ve altyapının yerleştirilmesi” planlanmıştır. Son olarak öngörülebilir piyasa başlığında “tedarik altyapısının güçlendirilmesi, sektördeki kurumların yapılandırılması, doğal gaz, elektrik ve maden piyasalarının güçlendirilmesi” belirtilmiştir. Bu politikalar doğrultusunda 3 amaç ortaya koyulmuştur. Bunlar, “güçlü ekonomi başlığında cari açığın azaltılması, istihdam sağlanması, GSYH artırılması; yüksek refah başlığında enerjinin kesintisiz olması ve maliyetinin düşürülmesini; ulusal güvenlik başlığında ise enerji nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması ve enerji üretimi ile dışa bağımlılığın azaltılması” amaçlanmıştır (Yılmaz, 2021: 77). Milli enerji yaklaşımı doğrultusunda 2015-2019 yıllarını kapsayan stratejik plan güncellenmiştir. Yerli üretim ve yenilenebilir enerjiye verilen önem bu politika çerçevesinde daha da önem kazanmıştır. 2017 sonrasında yenilenebilir enerjiden elde edilen kurulu gücün artması da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2.2. ETKB Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023

2017 yılında ortaya koyulan “Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023” ETKB’nin stratejik planı ile uyumludur. Plan, enerji alanında yapılması gereken on eylem aşamasını gösterilmektedir. Bu açıdan hazırlanan

metinde “Kojenerasyon ve bölgesel ısıtma-soğutma sistemlerinin potansiyelinin belirlenmesi ve yol haritasının hazırlanması, doğal gaz altyapısı için verimlilik standartları uygulanması, tüketiciye kıyaslanabilir ve daha detaylı bir fatura bilgisinin sunulması, ölçüm bilgisinin akıllı yönetimi için enerji veri platformunun oluşturulması, elektrik sayaçlarının okunması ile ilgili düzenleyici çerçevenin Avrupa birliği müktesebatı ile belirlenen ana esaslarla uyumlaştırılması (akıllı sayaçların yaygınlaştırılması), transformatörlerde asgari performans standartlarının uygulanması ısıtma ve soğutma kaynaklı puant yükün yönetilmesi, genel aydınlatmada enerji verimliliğinin artırılması, elektrik iletim ve dağıtım faaliyetleri verimlilik artışının geliştirilmesi, mevcut elektrik üretim santrallerinde verimliliğin artırılması ve talep tarafı katılımı (demand side response) uygulaması için piyasa altyapısının oluşturulması” planlanmıştır (ETKB, 2017: 34-40). Enerjinin yanında ulaştırma, sanayi ve tarım gibi farklı alanlarda da eylem planları oluşturulmuştur. Bu planlar ile Türkiye’nin toplam tüketiminin azaltılması hedeflenmektedir.

2.3. ETKB 2019-2023 Stratejik Planı

2018 yılında hazırlanan 2019-2023 Stratejik Planı, yerli ve yenilenebilir enerjiye öncelik vermiştir. Planın 7 temel amacı ve 31 alt başlığı bulunmaktadır.

- “Sürdürülebilir Enerji Arz Güvenliğini Sağlamak: yerli üretim ve yenilenebilir enerjinin genel toplam içindeki payının artırılması, Nükleer enerjinin faaliyete geçirilmesi ve altyapı güçlendirilmesi,
- Enerji Verimliliğini Önceliklendirmek ve Artırmak: enerji verimliliğinin artırılması, doğal gaz piyasasının oluşturulması, kamuoyu

farkındalığının artırılması ve elektrikli araç çalışmalarının yapılması

- *Kurumsal ve Sektörel Kapasiteyi Güçlendirmek: Personellerin yeterliliklerinin artırılması, bilişim sistemlerinin altyapısının geliştirilmesi, nükleer enerji alanında mevzuat ve personel yapısının oluşturulması*
- *Enerji ve Tabii Kaynaklarda Bölgesel ve Küresel Etkinliği Artırmak: enerji ticaret merkezi potansiyelinin güçlendirilmesi ve hedef ülkeler ile ekonomik alanda işbirlikleri oluşturulması*
- *Enerji ve Tabii Kaynaklar Alanında Teknoloji Geliştirme ve Yerileştirme: enerji üretiminin yanında ekipmanlarında yerileştirilmesi, enerji alanındaki Ar-Ge çalışmalarının artırılması, enerji altyapısında milli sistemlerin kullanılması ve madencilik alanında teknolojik dönüşümün desteklenmesi*
- *Piyasalarda Öngörülebilirliği Artırmak: enerji piyasasında etkinlik ve kapasitenin artırılması, enerji alanındaki bürokratik sürecin azaltılması, orta ve uzun vadeli arz planlamalarının yapılması ve enerji piyasasında şeffaflık sağlanması*
- *Sürdürülebilir Madencilik ile Üretim Kapasitesini Artırmak: maden potansiyeli ve rezervlerin ortaya çıkarılması, madenlerin işleme faaliyetlerinin yurt içinde yapılması, bor üretiminin artırılması ve madencilik alanındaki standartların uluslararası şartlara uygun hale getirilmesi amaçlamıştır.” (ETKB, 2020: 22-25; Yılmaz, 2021: 78-79).*

Enerji güvenliği ve verimliliği, bakanlığın temel stratejisinin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Stratejik plan içerisinde yeli üretim ve yenilenebilir

enerji, arz güvenliğinin sağlanması için öncelikli konulardır. Bu bakımdan yenilenebilir enerjinin ön plana çıkartılması AB'nin enerji politikalarıyla uyumunda ve AB ilerleme raporlarında olumlu olarak değerlendirilmektedir.

2.4. 11. Kalkınma Planı (2019-2023)

11. Kalkınma Planında, enerji ve maden alanlarını ayrı olarak ele alınmıştır. Enerji başlığında nükleer santrallerin işleme alınması, çevreye duyarlı elektrik üretiminin oluşturulması, doğal gaz arz ve depolama güvenliğinin oluşturulması, yenilenebilir enerjinin kurulu güçteki oranının artırılması, güneş panellerinin sayısının çoğaltılması, kaynak çeşitliliğinin sağlanması, transit projelerin tamamlanması ve enerji sistemlerinin millileştirilmesi planlanmıştır. Bunun yanında maden alanında yerli üretimin teşvik edilmesi, çevre güvenliğinin ön planda tutulması ve özel sektörün etkinliğinin artırılması da hedeflenmiştir. Bu bakımdan yerli üretim ve yenilenebilir enerjiye olan vurgu bu planda da devam etmiştir (TCCB Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 118-123).

Türkiye, enerji alanında rekabetçi bir pazar oluşturmak için BOTAŞ'ın etkinliğini özel şirketlere aktarmayı hedeflemektedir. BOTAŞ'ın piyasada tekel konumunda bulunması AB ilerleme raporlarında Türkiye açısından olumsuz bir durum olarak belirtilmiştir. Bu bakımdan piyasanın serbestleştirilmesi hem yatırımcılar hem de AB ilerleme raporları açısından olumlu bir hava oluşturacaktır (Austvik, 2017: 546).

3. Türkiye'nin Enerji Altyapısı

3.1. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)

TANAP, Güney Gaz Koridoru projesinin Türkiye bölümünü oluşturmaktadır. Proje ile üç hat birleştirilmiş ve Azerbaycan'dan İtalya'ya uzanan bir boru hattı meydana getirilmiştir. Proje kapsamında, "Güney

Kafkasya Boru Hattı (SCP), Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)” bulunmaktadır. İlk hat Azerbaycan-Gürcistan, ikinci hat Türkiye ve üçüncü hatta Yunanistan-İtalya-Avrupa güzergahını oluşturmaktadır.

TANAP projesi 2012 yılında imzalanan anlaşma ile yapımına başlanmıştır. Proje kapsamında Şah Deniz alanından gelen gaz Ardahan’dan Edirne’ye ulaştırılarak Yunanistan’a iletilmesi planlanmıştır. Bunun yanında Eskişehir ve Trakya bölgesinde bulunan iki gaz çıkış alanıyla da Türkiye’nin iç tüketimi için gerekli olan gaz akışı sağlanmıştır (TANAP, 2020). Bu bakımdan TANAP ve GGK, Türkiye için hem transit bir proje hem de arz güvenliğini sağlayan bir alternatif olmuştur.

TANAP, Türkiye’nin enerji hub yaklaşımında önemli bir yer edinmektedir. Azerbaycan doğal gazının yanında Türkmenistan, Kazakistan, Karadeniz, İsrail ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının da bu güzergâh üzerinden aktarılması mümkündür. Bu bakımdan TANAP mevcut hali ile Türkiye açısından Avrupa pazarına kendisini güvenilir bir transit olarak kabul ettirme imkânı sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle bu tarz transit projeler ev sahibi ülkelere “*tanıtım, tecrübe ve ticaret (3T)*” (Yılmaz, 2021: 113) imkânı sunmaktadır.

3.2. TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı

Türk Akımı projesi, Güney Akım projesinin gerçekleşmemesi üzerine Putin tarafından önerilmiştir. Proje ile Türkiye ve Avrupa’ya gaz iletimi amaçlanmıştır. Hattın deniz geçişi Rusya tarafından Avrupa’ya gaz iletimini sağlayacak kara hattı ise iki ülkenin ortaklığında kurulan “TürkAkım Gaz Taşıma Anonim Şirketi” tarafından tamamlanmıştır (ETKB, 2020). Güney Akım projesinin iptal edilmesinde AB’nin “Üçüncü Enerji Serbestleştirme Önerisi Paketi”nin etkili olmasıyla beraber

temel sebep olarak Rusya-Ukrayna krizi etkili olmuştur.

2014 yılında Putin’in Türkiye ziyaretinde açıklanan proje, Batı hattını devre dışı bırakarak Türkiye açısından oluşacak transit güvensizliği ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında yine Türkiye ve Rusya arasında mevcut olan Mavi Akım boru hattı da faaliyet göstermeye devam edecektir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015, 2). 2015 yılında yaşanan Uçak krizi hattın inşaatını olumsuz etkilemiş ancak sorun bir süre sonra çözüme kavuşturulunca tekrardan gündeme gelmiştir.

TANAP ve TürkAkım projeleri, Türkiye’nin transit konumunu güçlendirirken enerji hub konumunun da oluşmasında etkili olmaktadır. TürkAkım projesi hem AB hem de Türkiye açısından Rusya-Ukrayna çatışmasında oluşacak arz güvenliği sorunlarının yaşanmamasına olanak sağlamaktadır. Bunun yanında bu proje ile Rusya’da talep güvencesini oluşturmaktadır. TANAP projesi ise TürkAkım projesinden farklı olarak Rusya’ya alternatif üretmektedir. Bu bakımdan AB ve Türkiye’nin Rusya’ya olan bağımlılığının azalmasında önemli bir proje olarak görülmektedir. Bunun yanında bölge enerji kaynaklarının da bu hat ile taşınabilecek olması da enerji arz güvenliğinin sağlanmasında önemlidir. Ayrıca, enerji hub oluşturmak için gerekli olan yasal düzenlemelerde Rusya’ya oranla Azerbaycan ile daha kolay gerçekleştirilebilir. Bu da Türkiye’nin enerji hub olabilmemesinin önünü açacaktır.

a. “Transit Boru Hatları

- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)
- TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı
- Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (ITPB)
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)

b. Gerçekleşmeyen Transit Boru Hatları

- NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı
- Katar-Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Arap DGBH)
- İran-Türkiye-Avrupa (ITE-Pars) Doğal Gaz Boru Hattı
- Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans Hazar) Doğal Gaz Boru Hattı
- İsrail-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

c. Bölgesel Boru Hatları

- Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
- Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran-Türkiye)
- Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı
- Rusya-Türkiye (Batı Hattı) Doğal Gaz Boru Hattı
- Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (ITG)
- Türkiye-Bulgaristan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (ITB)

d. Doğal Gaz Depolama Tesisleri

- Marmara Ereğli Terminali
- Ege Gaz Aliğa LNG Terminali
- Etki Liman FSRU Terminali (İzmir)
- Hatay-Dörtyol FSRU Terminali
- Saros FSRU Terminali (Edirne)
- Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesi
- Silivri Yer Altı Doğal Gaz Depolama Tesisi”

4. Transit Ülke ve Enerji Hub Yaklaşımları

Türkiye, enerji ticaretindeki konumunu belirtmek için belirli dönemlerde farklı tanımlar içerisinde olmuştur. Bunlar içerisinde “enerji köprüsü, geçiş ülkesi, transit ülke ve merkez ülke” gibi tanımlar ön plana çıkmaktadır. Son dönemde Türkiye'nin uluslararası projelerde transit görevi görmesinden dolayı transit ülke olarak adlandırılmaktadır. Ancak, bunun yanında bir enerji hub (merkez ülke) olma düşüncesi de bulunmaktadır. Bu bağlamda

Türkiye'nin transit ülke ve enerji hub potansiyelinin belirtilmesi için iki kavramın ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

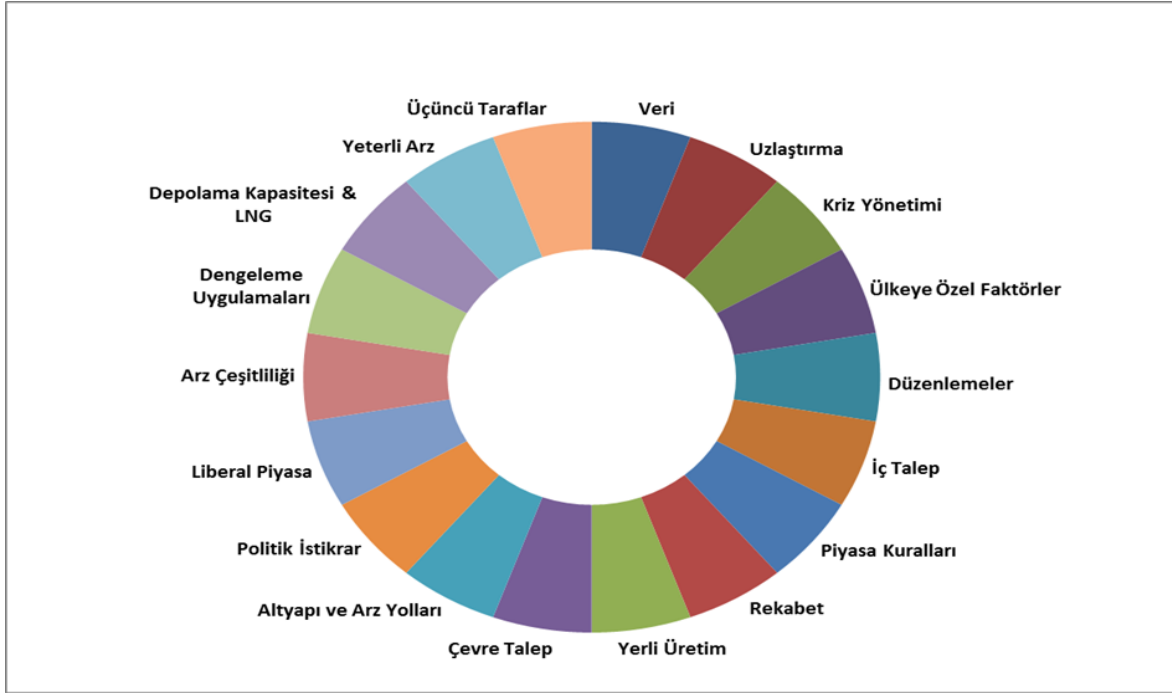
İlk olarak transit ülke tanımına bakıldığında hem tüketici konumunda bulunan hem de transit bir güzergaha sahip olan ülkeler olarak belirtilmektedir. Bu bakımdan transit ülkeler, enerji arz güvenliğinin ve talep güvenliğinin sağlanmasında coğrafi avantajlarını kullanan ve bu durumdan geçiş ücreti sağlayan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Transit ülkeler, boru hatlarının geçiş güzergahı olabileceği gibi su yollarına olan yakınlığı ile de önemli bir geçiş noktası durumundadır. Bu bakımdan tanker taşımacılığına olanak sağlayan transit ülkeler diğer güzergahlara göre daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır (Anlar, 2017: 69). Türkiye bu bakımdan öne çıkan transit ülkelerden birisidir. BTC ve Kerkük-Yumurtalık hatlarından gelen petrol Ceyhan limanından tankerler ile Avrupa'ya aktarılmaktadır.

Transit ülkelerin kendi enerji güvenliğine sağladığı katkıların yanında bazı güvensizlik durumları da oluşturmaktadır. Bunların başında ülke çeşitliliğinin bulunmadığı durumların enerji bağımlılığını oluşturması, transit hatlara yönelik gerçekleşen terörist saldırıların hattın güvenliğini olumsuz etkilemesi, altyapı gerekliliği duyulmasından dolayı uzun süreli anlaşmaların yapılması ve transit hatlarda oluşacak çevre sorunlarının ilk olarak transit ülkeleri etkileyecektir (Anlar, 2017: 69-70). Transit ülkeler, iyi ve kötü olarak ikiye ayrılmaktadır. İyi transit ülkeler, üretici ve tüketici arasında güven oluşturan ve enerji akışında sorun çıkarmayan ülkelerken kötü transit ülkeler, yüksek geçiş ücreti isteyen ve enerji ithalatında üreticilerden aşırı düşük fiyat talep eden ülkeleri belirtmek için kullanılmaktadır (Winrow, 2013: 151-152). İkinci olarak enerji hub kavramına

bakıldığında, transit ülke özellikleri taşımasının yanında önemli bir altyapı olanaklarına sahip olan ülkeler için kullanılmaktadır. Bunlar depolama ve aktarım/taşıma tesisleridir. Bu bakımdan enerji hublar, transit bir geçiş noktası olmaktan çok enerjinin dönüşüme uğradığı ve tekrardan ihraç edildiği noktalar olarak öne çıkmaktadır. Enerji hubların belirli aşamaları/özellikleri bulunmaktadır. Bunlar “*kaynağın toplanması ve işlenmesi, iletimin sağlanması, depolama kapasitesinin bulunması, pazar ve ticaret olanaklarının olması ve dağıtım ağının genişliği*” enerji hublarda olması gereken aşamalarıdır. Henry Hub (ABD) ve Zeebrugge Hub (Belçika) bu tesislere örnek verilebilir. (Belet, 2016: 192)

Enerji hub, ihraç edilen enerji kaynaklarının yeniden ihraç (re-export) edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durumda kaynak fiyatlarının belirlenmesinde enerji hublar etkili bir konumdadır. Ancak, enerji hublar kaynaklar üzerinde üretici ülkeler ile belirli haklara sahip olması gerekmektedir. Bu bakımdan üretici ülkelerin ile yapılan enerji anlaşmalarında “re-export” maddesinin bulunması gerekmektedir. Bunun yanında enerji hub tesislerinin oluşturulması piyasa açısından yeterli değildir. Enerji hubların piyasada güven oluşturması için 15-20 yıllık dönemlere ihtiyaç duyulmaktadır (Yılmaz, 2019: 239). Bundan dolayı da enerji hub yapılarının oluşturulması için altyapı ve yapısal düzenlemelerin oluşturulması gerekmektedir.

Şekil 5: Enerji Hub'ın Temel Unsurları

Kaynak: (Yılmaz, 2019, 240).

Şekil-5’de enerji hub’ın temel unsurları belirtilmiştir. Bu bakımdan enerji hub’ın oluşmasında birçok etken bulunmaktadır. Bunların başında arz çeşitliliği, depolama kapasitesi, yapısal düzenlemeler, istikrar ve altyapı yatırımları gelmektedir.

Transit ülke ve enerji hub kavramlarının tanımlamalarına bakıldığında Türkiye’nin mevcut konumunun “transit ülke” olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin transit ülke konumu ve enerji hub potansiyeli başta olmak üzere enerji

alanındaki ilişkilerine bakıldığında Rusya en önemli ticaret partneri olarak görülmektedir. Rusya ile enerji alanında TürkAkım, Mavi Akım ve Akkuyu Nükleer Güç Santrali gibi önemli projelerde işbirliği içerisinde olunmuştur. Özellikle TürkAkım projesi ile enerji hub potansiyeli geliştirilmiştir. Bunun yanında Rusya açısından da Türkiye, Gazprom'un Almanya'dan sonra en büyük gaz ithalatçısıdır. Bu bakımdan iki ülke açısından da enerji alanında ortaklık önemli bir kazanımdır. Türkiye ve Rusya arasında artan ilişkilerde enerji alanının yanında Türkiye'nin, AB ve ABD ile yaşadığı sorunların etkisi de bulunmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olunacağı söylemi de bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Ancak, Türkiye'nin kısa ve uzun vadede AB ve NATO'ya karşı bir pozisyonda olması pek mümkün görülmemektedir (Winrow, 2017: 27-29).

Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz dönemlerinde enerjiyi bir güç aracı olarak kullanması, AB'nin farklı enerji güzergahlarına ve kaynaklarına yönelmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda "dördüncü koridor" (Rusya, Norveç ve Kuzey Afrika) olarak adlandırılan Türkiye güzergahı ön plana çıkmaktadır. NABUCCO projesi ile bu koridorun oluşturulması planlanmış ancak gerçekleşmemiştir. Daha sonrasında TAP, SCP ve TANAP projelerinin birleşiminden oluşan Güney Gaz Koridoru ile AB'ye enerji sağlayan dördüncü koridor oluşturulmuştur (Winrow, 2009: 1-2).

Türkiye'nin mevcut hatlarda iki güzergahının bulunması transit konumunu açısından önemlidir. Bunun yanında İsrail'in "Leviathan" bölgesindeki gaz kaynaklarının da Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na (DGF) ek olarak farklı bir hattan Türkiye güzergahından Avrupa'ya iletilmesi de gündeme gelmiştir. Bu proje iki ülke açısından da

olumlu sonuçlar oluşturacaktır. Türkiye'nin transit ülke konumu güçlenirken İsrail'de DGF göre daha düşük maliyet harçayarak gazın iletimini sağlayabilecektir (Winrow, 2016: 438-439). Bu bakımdan iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması ve projenin desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin mevcut durumu göz önüne alındığında G. Winrow, Türkiye'nin enerji merkezi olabileceğini belirtmiş ancak depolama ve boru hattı sayısının yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında enerji piyasasının serbestleşmesi gerektiğine vurgu yaparak BOTAŞ'ın etkinliğinin azaltılması gerektiğini belirtmiştir (Winrow, 2011: 81-82). Bu bağlamda Türkiye, enerji merkezi özellikleri taşıyan ancak mevcut durum itibarıyla transit konumda olan bir ülkedir.

Sonuç

Türkiye, üretici ve tüketici ülkelere olan yakınlığının yanında piyasaya sağladığı güven itibarıyla da önemli bir transit ülkedir. Bununla birlikte Türkiye enerji ticaretindeki konumu belirli dönemlerde farklı isimlendirmeler etrafında şekillenmiştir. İlk olarak enerji üreticisi olan Kafkasya, Rusya, Orta Doğu ve Orta Asya kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması için bir "geçiş ülkesi" olarak adlandırılmış ve bu dönem BTC ve BTE gibi uluslararası hatların devreye girdiği döneme kadar devam etmiştir. Daha sonraki süreçte uluslararası hatların varlığı ve altyapı yatırımlarıyla "transit ülke" dönemi başlamıştır. Bu dönem, TANAP ve TürkAkım gibi projelerle desteklenmiştir.

Türkiye, mevcut durum itibarıyla transit ülke konumunda bulunmaktadır. Enerji hub söylemleri kavramsal olarak doğru değildir. Enerji hubları oluşturan belirli aşamalar Türkiye'de henüz

oluşmamıştır. Enerji üreticisi ülkelerle yapılan anlaşmalarda “re-export” maddesinin bulunmaması bu durumun başında gelmektedir. Re-export maddesinin olması alınan kaynağın yeniden fiyatlandırılarak satılmasına olanak sağlamakta ve piyasanın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Gazın ve petrolün işlenerek veya doğrudan re-export edilememesi transit ülkelere özgü bir durumdur. Bu durumda transit ülkeler sadece geçiş ücreti alabilmektedir. Bunun yanında uluslararası doğal gaz hatlarına sahip olması sebebiyle de “gas hub” söylemleri ön plana çıkmaktadır. Bu da yine sözleşmelerde re-export maddesinin olmaması sebebiyle doğru değildir. Enerji hub’ı ülkenin konumu üzerinden değerlendirmek yerine enerji tesislerinin durumu üzerinden değerlendirmek daha doğrudur. Bu bakımdan Türkiye bir transit ülke olarak enerji hub yapılarını oluşturacak potansiyele sahiptir ancak mevcut anlaşma ve altyapı durumuyla mümkün değildir.

Türkiye’nin enerji politikasına bakıldığında arz güvenliği, kaynak çeşitliliği, yenilenebilir enerji ve yerli üretimin geldiği görülmektedir. Özellikle “Milli Enerji ve Maden Politikası” Türkiye’nin enerji yaklaşımında önemli bir yer edinmektedir. Kamu kurumlarının ve özel kuruluşların oluşturdukları stratejik metinlerde bu politika metni etrafında şekillenmiştir. Bu doğrultuda “milli enerji” söylemi aktif bir biçimde vurgulanmaktadır.

Türkiye’nin ortaya koyduğu bu politika yaklaşımının, AB enerji politikasıyla uyumlu olması da ilerleme raporlarına olumlu olarak yansımıştır. Bu bakımdan Türkiye’nin transit konumunun yanında enerji politikasındaki hedefleri doğrultusunda AB ile çıkarları uyumaktadır. Türkiye’nin güvenilir bir transit ülke olmasından dolayı AB, Türkiye’nin

uluslararası projelerine destek vermektedir. Bu durum Güney Gaz Koridorunda net bir biçimde görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin altyapı yatırımlarına devam etmesi, kaynak ve ülke çeşitliliğini artırması ve re-export maddesinin sözleşmelere eklenmesi durumunda güvenilir bir transit ülke konumunu enerji hub tesisleriyle güçlendirebilecektir. Özellikle de güvenilir bir transit ülke olması enerji borsasının oluşmasında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bunun dışında Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynaklarına ve yerli üretime olan yatırımlarının devam etmesi durumunda fosil yakıtlara olan bağımlılığını önüne geçerek üretici ülkelere olan enerji bağımlılığını azaltacaktır. Bu durum sayesinde Türkiye, enerji ticaretinde daha aktif ve güçlü bir durumda olacaktır.

Kaynakça

ANLAR, A. (2017), "Farklı Bakış Açılırları İle Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (19): 59-88.

AUSTVIK, O.G., Gülmira Rzayeva (2017). "Turkey in the Geopolitics of Energy", *Energy Policy*, 107: 539-547.

BELET, N. (2016), "Avrupa Enerji Birliği (AEB) ve Türkiye'nin Bölgesel Enerji Hub'ı Olabilirliği: Fırsat ve Zorluklar", Şu kitapta: Editör Selahattin Sarı, Alp H. Gencer ve İlyas Sözen, *International Conference on Eurasian Economies* Kaposvár: Eurasian Economists Association, 2016, ss. 190-198.

EBBA Elektrik, "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı TANAP LOT4 BVS", <http://www.ebba.com.tr/proje/projeler/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hatti-tanap-lot4-bvs>, (24.08.2020).

EPDK (2018). *Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*, Ankara.

EPDK (2019). *Petrol Piyasası 2018 Yılı Sektör Raporu*, Ankara.

EPDK (2020). *Petrol Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*, Ankara.

EPDK (2021). *Doğal Gaz Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu*, Ankara.

EPDK (2021). *Petrol Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu*, Ankara, 2021.

ETKB (2020). "2019 Yılı Ulusal Enerji Denge Tablosu", <https://enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-denge-tablolari>, (15.12.2020).

ETKB (2021). *2019-2023 Stratejik Planı*, Ankara.

ETKB, "Denge Tabloları", <https://enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-denge-tablolari>, (08.07.2021).

ETKB, "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari-ve-projeleri>, (30.08.2020).

ETKB (2017). *Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023*, Ankara.

KARAGÖL, E.T., İsmail Kavaz, Salihe Kaya, Büşra Zeynep Özdemir (2017). *Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası*, İstanbul: SETA.

KARAGÖL, E.T., Mehmet Kızılkaya (2015). *Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı*, İstanbul: SETA.

KPMG, *Sektörel Bakış - Enerji 2020*, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/03/sektorel-bakis-2020-enerji.pdf>, (05.12.2020).

T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, "Sektörlere Göre Toplam Enerji Tüketimi", <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/sektorler-e-gore-toplam-enerji-tuketimi-i-85800>, (08.07.2021).

TANAP, "Tanap Nedir?", <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (24.08.2020).

TCCB Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara, ss. 118-123.

TCCB (2021), "Fatih Sondaj Gemimiz, Sakarya Gaz Sahasındaki Amasra-1 Kuyusunda 135 Milyar Metreküplük Yeni Bir Doğal Gaz Keşfi Daha Yaptı", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/128156/-fatih-sondaj-gemimiz-sakarya-gaz-sahasindaki-amasra-1-kuyusunda-135-milyar-metrekupluk-yeni-bir-dogal-gaz-kesfi-daha-yapti->, (05.06.2021).

TPAO (2021). *2020 Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, Ankara.

TÜİK, *Fasillara Göre İthalat*, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>, (12.05.2021).

TZANETAKOU, N. (2019). "Bulgaria: On September 5 the Signatures for the Turkish Stream", *Independent Balkan News Agency (IBNA)*, <https://balkaneu.com/bulgaria-on-september-5-the-signatures-for-the-turkish-stream/>, (01.09.2020).

WINROW, G.M. (2009). *Problems and Prospects for the fourth Corridor: The Positions and Role of Turkey in Gas Transit to Europe*, Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.

WINROW, G.M. (2011). "Turkey: An Emerging Energy Transit State and Possible Energy Hub", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46(3): 79-91.

WINROW, G.M. (2013). "The Southern Gas Corridor and Turkey's Role as an Energy Transit State and Energy Hub", *Insight Turkey*, 15(1): 145-163.

WINROW, G.M. (2016). "The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5): 431-447.

WINROW, G.M. (2017), ““Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties””, *Insight Turkey*, 19(17): 17-31.

YILMAZ, A. (2019) *Enerji Hub Türkiye*, Ankara: İmaj Yayınevi.

YILMAZ, D. (2021), *Enerji Güvenliği Açısından Bir Transit Ülke Olarak Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BALKAN JEOPOLİTİĞİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA BALKANLAR

Güney Ferhat BATI (Ögr. Gör.)

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü,

guneyferhat26@gmail.com

Atıf:

BATI Güney Ferhat (2021). "Balkan Jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşında Balkanlar",
Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi", 1(1): 49-57.

Geliş tarihi/Arrival date: 05.08.2021

Kabul tarihi/Acceptance date: 10.09.2021

Özet

Balkanlar tarihsel olarak geçmişten günümüze ve geleceğe her zaman önem kazanan bir bölge oldu ve olacaktır. Balkanlar tarih boyunca dünyanın en hareketli coğrafyalarından birisidir. Bölgede niceliksel olarak (devletçikler) küçük ve farklı ulusların çokluğu ile dinsel ve kültürel ayrışmaların keskinliği sonucu çatışmalarda yoğun olmuştur. Bu farklılıklar Balkan uluslarını sürekli bir mücadele içine çekmiştir. Balkanlar içinde bulundurduğu dinamikleriyle çevresindeki bölgelere/ülkelere de sirayet etmektedir. Balkanların dil, din ve ırk olarak çoklu çeşitlilik yaşaması, bu topraklar üzerinde şiddetli çarpışmaların, çatışmaların ve savaşların yaşanmasından kaynaklı olması belirleyici olmuştur. Balkanlar için kaos hiçbir dönem eksik olmadı, olmayacaktır. Balkanlar gerek kara gerekse deniz jeopolitik gibi teoriler içerisinde de stratejik bir konumda bulunmaktadır. Balkanlar jeopolitik konumu, karmaşık (kozmpolit) etnik yapısı ve küresel güçlerin çekişmelerine sahne olmasından kaynaklanan özellikleri sebebiyle her daim büyük bir öneme haiz olmuştur. Balkan Yarımadasına baktığımızda fazlasıyla stratejiktir; doğusunda Karadeniz, güneyinde Ege ve İyon denizi, Batısında Adriyatik denizi ve kuzeyinde Orta Avrupa olarak vücut bulmaktadır ve lakin Türkiye'deki Trakya bölgesi buna dâhildir. Balkanlar, Soğuk Savaş dönemi boyunca Doğu ile Batı arasında bir tampon bölge niteliği kazanmıştır. Bu bağlamda, devamlı olarak dengelerin bozulup yenilerinin kurulduğu bir yer olmuştur. İkinci Dünya Savaşında Balkanlar kıtada savaşın çarpıcı yanlarını yaşamış ve farklı kimlik siyasetine sahip ülkelerin çoğunluğu bu bölgede bir kıvılcımla dağılmıştır, bu ister istemez Balkanların "Barut Fıçısı" denmesinin altında yatan nedendir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar da belirgin bir şekilde sınırların değiştiğini ve bazı ülkelerin topraklarının küçüldüğünü bazılarının ise tarihin tozlu sayfalarında yer aldığını görebilmekteyiz. Bu çalışmanın Balkan jeopolitiği ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dinamiklerinin bölgede yarattığı boyutlarıyla değerlendirilerek analiz edildiğini ifade etmek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Jeopolitik, Balkanlar, İkinci Dünya Savaşı, Yugoslavya*

Abstract

Historically, the Balkans has been and will always be a region that has gained importance from the past to the present and the future. The Balkans has been one of the most active geographies in the world throughout history. As a result of the multitude of small and different nations quantitatively (statelets) in the region, and the sharpness of religious and cultural divisions, conflicts have been intense. These differences have drawn the Balkan nations into a constant struggle. With the dynamics it has in the Balkans, it also spreads to the surrounding regions/countries. The fact that the Balkans experienced multiple diversity in terms of language, religion and race, and that it was caused by violent clashes, conflicts and wars on these lands, has been decisive. Chaos has never been lacking for the Balkans, and it never will be. The Balkans are also in a strategic position within theories such as land and sea geopolitics. The Balkans has always been of great importance due to its geopolitical location, its complex (cosmopolitan) ethnic structure and its characteristics arising from the conflicts of global powers. When we look at the Balkan Peninsula, it is very strategic; It is embodied as the Black Sea in the east, the Aegean and Ionian seas in the south, the Adriatic Sea in the west and Central Europe in the north, but the Thrace region in Turkey is included in this. The Balkans became a buffer zone between East and West during the Cold War period. In this context, it has always been a place where balances are broken and new ones are established. During the Second World War, the Balkans experienced the striking aspects of the war on the continent and the majority of the countries with different identity politics dispersed in this region with a spark, this is the reason why the Balkans are called "Powder Keg". After the Second World War, we can see that the borders in the Balkans have changed significantly and the lands of some countries have shrunk, while others are in the dusty pages of history. It would be appropriate to state that this study has been evaluated and analyzed with the dimensions created by the Balkan geopolitics and post-World War II dynamics in the region.

Keywords: *Geopolitics, Balkans, World War II, Yugoslavia*

1. Balkanlar ve Jeopolitiği

Coğrafi olarak Balkanların için şöyle denilebilir; Avrupa Kıtası'nı oluşturan coğrafyanın güney bölümünde yer aldığıdır. Bu sebeptendir ki bazı araştırmalarda Balkanlar için Güney Doğu Avrupa kavramı kullanılabilir. Balkan coğrafyasının kuzey sınırını, Avrupa'nın orta hattını doğu-batı istikametinde ikiye bölen Tuna ve Sava nehirlerinin oluşturmaktadır. Balkan Yarımadası olarak da adlandırılan bu bölge, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Kosova, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Moldova gibi ülkelerin sınırlarıyla tarif edilebilir. Bu sınırlar itibariyle oluşturulan bölge, böyle tarif edilmesinden farklı olarak, coğrafi sınırlandırmadan ziyade ülkelerin sınırları gösterilerek sınırlandırılmış bir Balkanlar olarak da tarif edilebilir. Bu sınırlandırmaya göre Balkanlar kuzeybatıdan İtalya, kuzeyden Avusturya ve Macaristan, kuzey ve kuzeydoğudan Ukrayna, güneyden de Yunanistan ve Türkiye ile çevrildiğini söylemek mümkündür (Britannica, 2016).

İtalya'nın %0,2'si, Slovenya'nın %27'si, Romanya'nın %9'u Balkan coğrafyası toprakları içerisinde kalmaktadır. Balkanların batı tarafı Adriyatik denizine, doğusu tarafı ise Karadeniz sınırına tekabül etmektedir. Güney sınırı, Türkiye'nin Batı Trakya tarafına uzanmakta, toplum yüzölçümünün %27'sine tekabül eden kısmını ise Yunanistan oluşturmaktadır. Bu özellik Balkanlar'a, güney kısmında Ege ve İyon denizleri hattından Akdeniz'e çıkış üstünlüğü de elde etmesini sağlamaktadır (Karpas, 2003: 16).

Balkan Yarımadası, Türkiye'nin toprakları içerisinde yer alan Trakya Yarımadası olmak üzere, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Slovenya, Kuzey Makedonya ve Romanya

ülkelerini de kapsamaktadır. Türkiye'nin toprakları olan Trakya Yarımadası, 23.764 kilometre kare yüzölçümüyle Balkan Yarımadası'nda bulunmaktadır. Türkiye'nin bulunduğu sınırlar göz önüne alındığında bir Balkan ülkesi olmadığını belirtebiliriz. Balkan ülkelerinin toplam yüzölçümü 764.628 kilometre kare'dir. Buna Trakya toprakları da dâhil edildiğinde 788.392 kilometre kare'yi bulabilmektedir. Balkanların dokuz ülkesinin 1995 yılı itibari ile toplam nüfusu 69,4 milyon olarak belirtilmişken, on yıl sonra yani 2005 yılında toplam nüfus 67,4 milyona düşmüştür ki bu durum bizlere Balkanlar'ın jeopolitik olarak sıcak bir çatışma bölgesi olduğunu göstermektedir. Bu çatışma ortamının getirdiği sonuçlar, bölgenin hızlı bir şekilde dışarıya göç vermesine neden olmaktadır. Tabii ki Balkan ülkelerinin doğurganlık azlığı da nüfusun azalmasına etki etmiştir. Tarih 2008 yılını gösterdiğinde Balkanlarda bağımsız ülke sayısı on bir gibi bir sayıya ulaşmıştır artık. Bu on bir ülkenin toplam yüzölçümleri 764.628 kilometre kare, nüfusları da 69.963.941 kişiye kadar artmıştır (Özey, 2013: 271)

Balkanlarda ki iklimsel kuşağa bakıldığında, bunu beş iklim bölgesi olarak inceleyebiliriz. Birinci iklim bölgesi olarak; Ege Adaları, Peroponesas, Yunan Yarımadası'nın kuzey sınırları ve Arnavutluk kıyısındaki dar bir şeridi içine alan kısımdır. Bu kısım için toplam yağışın dörde birinin nisan ve eylül aylarında görüldüğü ve kış sıcaklıklarının 9-10 derece'nin altına düşmediği belirtilebilir. Tropikal meyvelerin yetiştirilmesine uygun iklim koşulları görülmektedir. Ilıman kış mevsimi olan Dalmaçya kıyısı ikinci bölgeyi oluşturmaktadır. Bu ikinci kısım için soğuk kuzey rüzgârlarına açık ve kuzeye doğru iklimin hızlı bir şekilde değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Kuzey Makedonya'nın güney ve doğu bölgeleri, Batı Trakya'nın da üçüncü bölgeyi oluşturduğu söylenebilir. Soğuk kuzey

rüzgârları nedeniyle kışlar soğuk geçer ve yazlar sıcak olur, yağışın genellikle bol şekilde süreklilik gösterdiği söylenebilir. Bu kısımda iklim sayesinde pamuk, pirinç, tütün, mısır ve haşhaş gibi ürünler yetiştirilir. Dördüncü bölge olarak; Selanik'ten kuzeye doğru ilerledikçe Akdeniz iklimi yerini artık Orta Avrupa iklim koşullarına bırakıyor. Bu kısımda soğuk kışlar, ılık yazlar, yıl boyu düzenli yağışlar görülebilmektedir. Yağış miktarı kuzeybatıda Bosna-Hersek ve Sırbistan'da artarken, doğuya doğru gittikçe azalış göstermektedir. Beşinci bölge olarak; Doğu Trakya ve Bulgaristan kuru ve güneşli bir yaz mevsimi geçirmekte, aynı zamanda bu iki bölgede bulunan ovalarda buğday yetiştirildiği görülebilmektedir. Balkan Yarımadasının kuzey ve kuzeydoğunun sert rüzgârlarına açık olduğu görülür. Batı kıyılarında dağlar ise, yumuşak deniz etkisini bir set gibi iç bölgelere girmesini engelleyebilmektedir (Selver, 2003: 23).

Akdeniz'in üçüncü büyük yarımadası konumunda bulunan Balkan Yarımadası'nın bulundurduğu Karpat ve Balkan Dağları Avrupa'dan Asya'ya ve Asya'dan Avrupa'ya geçit olma konusunda kolaylıklar sağlamaktadır. Bu kolaylığı verdiği içindir ki, tarihte yıllarca Balkan Yarımadası doğu ile batı arasında bir engel teşkil etmemekte, fiziksel ve manevi bir köprü görevi görebilmektedir. Bunun sonucu olarak istila yapmak isteyen milletler, kolaylıkla Balkanlara sahip olabilmıştır (Sander, 1969: 2-3).

Balkan Yarımadası denildiğinde en büyük özelliği dağlık bir yapı oluşturmasıdır. Balkan yarımadasında ki dağlar hakkında şöyle diyebiliriz; Dinar Alpleri, Karpatlar, Balkanlar ve Rodop dağları diye sıralanabilir. Batı blokta Alp dağlarının devamı olan Dinar dağları, Adriyatik Denizi kıyısını takip ederek güneye doğru indiği belirtilebilir. Dinar kıvrımları, batıda ve güneyde Şar, Pindus ve Peloponnes dağlarını birleştirmektedir.

Bu kıvrım dağları Adriyatik kıyılarında yer almaktadır. Kalker bloklardan oluştuğu söylenebilir. Bu dağların yüksekliklerine bakıldığında ise, 1200 ile 2400 metreye ulaşan rakımları vardır (Özey, 2013: 264).

Balkanların dağlarla bilinen bir bölge olduğunu, bu dağlık bölgenin her yöne geçiş verebilen vadilerden daha az belirleyici bir niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Balkanlarda yollar üç kola ayrılmış bir biçimdedir. Rusya'dan gelen sağ kol, Viyana'dan gelen orta kol ve antik Roma'nın "via egnatia" adında ki sol kol diye ifade edilebilir. Sağdan gelen yol, dağlardan çok nehirlerle kesilir. Orta yol için Viyana ile Belgrad arasında Tuna boyunu izlediği söylemek mümkündür. Soldan gelen yol en zor olanı denilebilir, çünkü kıyıya paralel olarak uzanır ve birçok vadi tarafından kesilen Dinar Alplerini aşılmasını zor kıldığından dolaydır (Yerasimos, 2015: 46-48).

Balkan yarımadası üç ana eksen üzerinde işleyen bir yol üzerinde bulunmaktadır. Birincisi, kuzeydoğu istikametinden Balkanlara giriş olan Dinyester, Prut ve Tuna nehirlerini aşarak doğuya doğru uzanan güzergâh olduğudur. İkincisi, Balkanların orta kısmından Tuna Nehri'ni takip ederek Belgrad üzerinden Batı Avrupa'ya uzanan güzergâh olduğudur. Bu yol aynı zamanda Vardar Vadisi'ni izleyerek Selanik'e, diğer yandan Balkan geçidini aşarak Meriç Vadisi üzerinden Edirne'ye bağlantıyı sağlayan yerdir. Üçüncüsü, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundan uzanan güzergâh olduğu söylenebilir. Bu üç yol, binlerce ve yüzyıllarca yılı geride bırakmasına rağmen, hala Balkanların yol güzergahlarının değişmediğini gösterebilmektedir (Selver, 2003: 22).

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan iki kutuplu politik güç mücadelesi sonucunda; Balkanlar, mücadele sahası kapsamında Batı dünyası ile komünist dünyasının birbirine en uzun sınırı teşkil ettiği yer olmakla birlikte,

bölgenin kritik ve stratejik bir konum kazandığı söylenebilir. İşte bu dönemden itibaren Balkanlar, Sovyet Sosyalist devlet aklının sıcak denizlere inebilmek için elde edilmesi gereken bir coğrafya, ABD tarafından desteklenen Batı dünyası için ise Sovyet Sosyalist devletin engellenebilmesi için her türlü mücadelenin verilmesi gerektiği bir coğrafya konumuna gelmiştir. Bunlarla birlikte Balkanların, farklı etnik ve dini yapısal özelliğini koruduğu da vurgulamak gerekir (Sander, 2015: 240).

Balkanlar, hem 20. yüzyılda hem de günümüz 21. yüzyılda stratejik öneme haiz bir bölge oldu/olacak. Bölgede her zaman küresel ve bölgesel güçler rekabet halinde oldular (Batı, 2019: <https://m5dergi.com>). Sıcak denizlere çıkış imkânı verebilen coğrafi özelliğinin yanında tarih sahnesinde yüzyıllarca Balkanları, elde edebilmek ve tutabilmek mücadelesi var olmuştur. Bu mücadele ortamı Balkanların önemli bir bölge olduğunu bizlere gösterebilmektedir. Bu nedenlerle 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan savaşların en uzun olanları ve şiddetli ağır kayıpların verildiği dönemler bu topraklarda sürmüş ve ne yazık ki sürekli olarak işgale ve baskıya dayalı bir mücadele var olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet Sosyalist devlet tarafından Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine dayalı jeopolitik algılaması ile Batı'nın Spykman tarafından geliştirilen Rimland'ın karşı jeopolitik anlayışı burada apaçık görülebilmektedir. Bu kutupsal güç mücadelesinin en şiddetlisi yine bu coğrafya üzerinde yaşanmış ve bu mücadele en fazla Balkan toplumlarını etkileyecek bir şekilde Batı toplumunun zaferi ile sonuçlandığı görülmektedir. Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin ardından güç mücadelesi anlayışının arka planına enerji kaynaklarına ve bu kaynakların dünya piyasalarında dolaşımının olabilmesi için kullanılacak rotaların kontrolü gündem oluşturmuştur. Bu gündem ile

birlikte Batı Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanması kapsamında Ortadoğu ve Hazar Havzasında bulunan enerji kaynakları için en uygun rotanın yine Balkan coğrafyası olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu nedendir ki Balkanlar, 21. yüzyılın başından itibaren yeniden güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge haline dönüşmekte ve dönüşmeye devam eden jeopolitik bir yer olacaktır (Karpas, 2003: 16).

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında iki kutuplu dünya düzeninin bozulması ile Balkan coğrafyasını da ilgilendiren birçok önemli değişkenlerin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu değişkenlerin başında, Batı Avrupa'nın Sovyet Sosyalist devlet tehdidinden kurtulması, Avrupa kıtası için çok önem taşıyabilen enerji kaynaklarını kontrol edebilmek, Balkanlardaki etnik kökenli milliyetçi çatışmalar olarak belirtilebilir. Bu değişkenlerin hepsine bakıldığında ise, Balkan Coğrafyası'nın stratejik önem taşıyan bir konumda olduğu gerçeğini göstermektedir. Savaş sonrasında başlayan yeni dönem Balkanları da yeni bir jeopolitik yapıya kavuşturduğu vurgulamak gerekir (Arı ve Pirinççi, 2011: 1-3). Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin Balkanlara en önemli etkisi devlet yapılarının işleyişlerine yönelik olduğudur. Balkan coğrafyasının yaklaşık %70'ini kaplayan Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla birlikte birçok sorunda gündeme gelmiştir. Balkanların orta bölümünde farklı etnik, dil ve din'in bir arada yaşatılabilmesini sağlayan denge kısacası bozulmuştur (Batı, 2017: 4).

2. İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar

Derin sistemik gelişmelerin yaşandığı tarihsel dönemlere bakıldığında, Balkan Yarımadasında çatışmacı dinamiklerin çok şiddetli bir biçimde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemleri ve

Soğuk Savaş sonrası yaşanan süreçler, çatışma dinamiklerinin ortaya çıktığı dönemler olarak bilinmektedir. Bu dinamikler Balkanların sürekli risk taşıyan, kaynayan kazan gibi bir bölge olduğunu ve sürekli çatışma ihtimalinin gerçekleşebileceğini göstermektedir (Ortaylı, 1998: 39-61). Balkanlar eski dünyanın medeniyet köprüsüdür. Bu özelliğinden dolayıdır ki eski dünyadaki etnik ve kültürel zenginliğin bu coğrafya'ya yansıdığı görülmektedir (Batı, 2021: <https://ulesam.org>)

Balkan Yarımadası, Avrupa'nın önde gelen büyük devletlerinin gündeminde süreklilik kazanmış ve farklı bir perspektifte oluşan bir dış politika hedefi çerçevesinde yer almıştır. İngiltere, Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından genellikle bölge gelişmelerini deniz aşırı politikası için çok yakından takip etmiş, Rusya ve Pan-Germen blokları da bölgeyi Akdeniz çanağı ve çevresinde etkinliklerini daha çok arttırmannın bir aracı olarak görmüşlerdir. Pan-Germen bloğu, Batı Balkanlar üzerinden Adriyatik denizi ve Akdeniz; Rusya da, Bulgaristan üzerinden Ege denizi ve Akdeniz bağlantısını kurmak için çalışma gayretindedir (Ortaylı, 1998: 39-61).

Balkanlar, klasik deyimle söylersek, Avrupa'nın "Barut Fıçısı" olmuştur. Kıta Avrupa'sının büyük devletleri arasında yıllardır süre gelen uyuşmazlıkların önemli bir kısmı bu küçük bölgede patlamıştır. Böylece, bu süreçlerin getirdiği kargaşa ortamı bölgenin siyasal tarih açısından başlıca özelliğini oluşturmuş ve Avrupa'nın büyük devletleri arasında ki çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Bölgeyi bu durum nedenleri içerisinde değerlendirecek birçok faktör etkili olmakla birlikte iki ana eksen içinde şöyle açıklama yapabiliriz; Balkan devletleri arasında ortak bir anlayışın ve birliğin kurulamaması; bölgenin büyük devletler açısından stratejik önem atfetmesidir. Balkan

ülkelerine bakıldığında yabancı güçlere karşı ortak bir savunma amacı stratejisi kurabilmek bir yana, küçük bir bölgeye sıkışmış bir sorunlar yumağı içerisinde bile aralarında belli temel konularda uzlaşmamışlar ve ortak payda da buluşmamışlardır. Balkan milletleri irdelediğinde, aralarında temas azlığı bağlamında ortak bir anlayış geliştirebilmenin zorluğu ve bununla birlikte istilacı devletlere toplu olarak bir direnme güçlerinin kalmadığı görülmektedir. Bu irdelenmenin sonucu olarak Balkanlar, radikal milliyetçi söylemlere ve çatışmalara açık bir konuma gelmiştir. Balkanlar bölgesinde birlik ve beraberlik ittifakının kurulamaması bölgenin istila kolaylığına yol açmıştır (Sander, 1969: 2-3).

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte, Güney Balkanlara bakıldığında daha çok Doğu Akdeniz'in savunması açısından önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşının son dönemlerine geldiği zamanlarda İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Stalin ile yaptığı Yüzdeler Antlaşması, Güney ve Batı Balkanlar'ın Akdeniz'in güvenliği açısından önemini göstermektedir. Batılı ülkelerin bu etki alanını Sovyetler gibi ideolojik bir tehlikeye bırakmak istemediklerini ve bu stratejik etki alanını Batılılar tarafından yönetilmesinin gerekliliğini öngörmüşlerdir (Emiroğlu ve Çakır, 2008: 86-87).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Balkanlar faşizm ve komünizm arasında sıkıştırılmış bu iki ideolojinin rekabeti ve çatışmasının yaşandığı bir bölge olmuştur. İkinci Dünya Savaşında ittifak devletlerinin ilk işgaline uğramış Balkan ülkesi, Romanya olmuştur. Romanya'nın Birinci dünya savaşından sonuç olarak büyük bir toprak genişlemesiyle kazançlı çıkması, Romanya'ya pahalıya mal olmuş, bunun tezahürü olarak İkinci Dünya Savaşında darmadağın bir vaziyete gelmiştir. Tarihler 1940 yılını

gösterdiğinde Romanya ordusunu eğitebilmek için, Almanya ordusuyla birlikte Romanya'nın topraklarına konuşlanmıştır. Almanya'nın, Romanya askerlerini eğitme bahanesiyle başlayan işgali, diğer Balkan ülkelerinin de işgalinin habercisiydi. Almanya'nın sonraki süreçte Bulgaristan üzerinde oyunlar oynamaya başlatacağı görülecektir. Hitler'in mantığına göre öncelikle Balkanlarda kendimi güvene alayım, sonra Balkanları bir araç olarak kullanır, Sovyetleri de rahatlıkla işgal ederim düşüncesi yatmaktaydı. Tabii ki Hitler'in Balkanlarda ki son tablo şekli bu olmamakla birlikte, başka niyet olarak da ortağı olan İtalya'ya yardım edebilmek için Bulgaristan üzerinden Yunanistan işgalini gerçekleştirmek istemesiydi. Hitler'in bu stratejisine bakıldığında, Balkan ülkeleri, büyük devletlerin oyun sahasına dönüştüğü bir alan olmuştu (Sander, 1969: 15-16).

İkinci Dünya Savaşının son dönemlerine gelindiğinde İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in Stalin ile yaptığı Yüzdeler Antlaşması, Güney ve Batı Balkanlar'ın Akdeniz'in güvenliği açısından Batılı ülkelerin kendilerini güvencede hissetmeleri açısından kendi etki alanı içinde tutma çabaları olarak görülebilir. 1878 Berlin Antlaşmasının yapıldığı dönemdeki amaçlarına bakıldığında Balkanlar bölgesindeki Rus nüfuzunu nasıl tasfiye etmişse; İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Türkiye ve Yunanistan hariç, Batılı ülkelerin nüfuz olarak bölgeden silindiğini gözlemleyebiliriz. Sovyetler, bilinçli bir politika izleyerek 1945-1950 yılları arasında, Doğu Avrupa ülkelerinde siyasal iktidarları sanki sıralamaya koymuşçasına kademeli olarak bütünüyle kontrolü altına almaya devam etmiştir. Bulgaristan ve Arnavutluk'a bakıldığında, kuvvetli bir Sovyet kontrolü kurulduğunu gözlemleyebiliriz. Sovyetler, Yugoslavya üzerinde var olan denetim olanaklarını 1947 tarihi sonrasında azaltmıştır. 1945

ile 1989 yılları aralığına bakacak olursak, bu dönem itibariyle Doğu Avrupa'da Sovyet karşıtı hareketler gelişmesine rağmen, Sovyetlerin etkisinde bulunan Balkan ülkelerinde bir karşıt siyasal hareketin gelişmediğini belirtebiliriz (Emiroğlu ve Çakır, 2008: 88-89).

Balkanların yüz yıllardır iki yakası yan yana gelememiş bir coğrafi bölge denilmesinin nedeni, acaba Balkan ülkelerinin aralarında ki rekabetlerini ve çekememezliklerini büyük devletlere hazır bir tepside sunabilmesinde mi yatıyordu? Evet, böyle denilebilir, örneğin; Almanya'nın Bulgaristan üzerinden Yunanistan işgalini göze alması aynı zamanda her zaman ki hayali olan Büyük Bulgaristan'ı kurmak olan Bulgaristan'ın iştahını kabartıyor, kaybettiğim toprakları tekrar Yunanistan'dan alabilirim düşüncesini güçlendiriyor. Bulgaristan işte bu veya bu gibi kendince sebeplerle İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın yanında ve aynı blokta yer almak istemiştir. Bulgaristan'ın bu hamlesi ister istemez Yugoslavya'nın işgalini kolaylaştırmış, bunun yanında Arnavutluk'ta konuşlu bulunan İtalya ordusunun işini de kolaylaştırmış, böylece Yunanistan İttifak Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Yunanistan'ın işgali dediğimiz gibi öncelikle Balkan ülkelerinin kendi aralarında ki husumet ve rekabet duygusunun tezahürü olarak sirayet etmiştir. Romanya, Yunanistan, Yugoslavya işgalleri ve Bulgaristan'ın gönüllü olarak İttifak Devletlerine katılımı Almanya'nın İkinci Dünya Savaşında Balkanları kapsama alanına aldığını gösterebilmektedir. Yıllardır Balkanların başına gelen iç çekişme hadiseleri İkinci Dünya Savaşında tekrar su yüzeyine çıkmış ve sorunlar yumağı halini almıştır (Sander, 1969: 16-25).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar bir türlü çözümlenemeyen bir vaka olmaya devam etmiştir. Dünya'yı şekillendirmeye çalışan güçlerin savaş

sonrası Balkanları haritada şekillendirme konusunda uzlaşamadıkları görülecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılacak "Yalta" ve "Postdam" Konferanslarında ABD, İngiltere ve Sovyetlerin Balkan topraklarını paylaşmak için birbirlerine üstünlük kurma konferansına dönüştüğü de unutulmamalıdır. Sovyetlerin sahada Balkanları, özellikle Doğu Balkanlarda ele geçirdiği üstünlüğü diplomasi yoluyla masada kaybetmek istemeyecektir. Sovyetler, bu üstünlüğünü elde tutmak isteyecektir ve yaptığı işgal gibi bir kazanım olarak görecektir (Tellal, 2013: 51-52).

Yüzdeler Antlaşması, Churchill ve Stalin arasında 9 Ekim 1944 yılında Moskova şehrinde ikili arasında yapılan gizli anlaşma çerçevesinde yapılmıştır. Yüzdeler Antlaşması, Balkanları kendi himayelerine alacak şekilde nüfuz oranları paylaşımlarının tespit ettirilmesine yönelik yapılmıştır. Bu nüfuz oranlarına bakacak olursak; Romanya'da Sovyetler %90, diğer ülkelerin payı %10 olacak; Yugoslavya'da İngiltere %50, Sovyetler %50 olacak; Macaristan'da İngiltere %50, Sovyetler %50 olacak; Bulgaristan'da Sovyetler %75, İngiltere %25 olacak şekilde Balkan ülkeleri oranlara bölünmüş ve bununla işgalin açıklığı ortaya çıkmıştır. Bu antlaşma ile birlikte İngiltere gibi güçlü realitenin elinde yalnızca Yunanistan da ki nüfuzunu sağlayabilmek kalabilmiş ve geri kalan Balkan ülkeleri Sovyetlerin kaderine bırakılmıştır. Tabii ki Churchill Yugoslavya'da ki Tito'nun bulunduğu ideolojik himayenin varlığını da öngörerek Yunanistan tercihini seçmiştir. Yüzde Antlaşmasının, Sovyetlerin ideolojik emellerine katkıda bulunduğu ilerleyen zamanlarda zaten anlaşılacaktır (Sander, 1969: 18-19).

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak, Balkanlar geçmişten günümüze ve geleceğe dünya anakaraları üzerinde önem arz eden jeopolitik bir konuma haizdir. Bu önem gerek coğrafi ve

ekonomik gerekse jeopolitik anlamda birçok başlık ve konu esas alınarak ifade edilebilir. Balkanlara tarihsel perspektiften şöyle bir baktığımızda; bu topraklar üzerinde birçok imparatorluk, devlet ve devletçikler kurulduğunu, kurulanların da tarihin tozlu sayfalarında yok olup gittiğini belirtebiliriz. Balkanlar zor coğrafyadır, küresel ve bölgesel güçlerin mücadele alanı olmakla birlikte, Avro-Asya üzerinden dünyanın sayılı transit-geçiş güzergâhıdır. Balkanlar her yüzyılda kaderiymiş gibi savaşlar ve acılar yaşamış bir bölgedir, ayrıca gözyaşlarına boyanmış milletleri barındırmaktadır. Bundan dolayıdır ki, İkinci Dünya Savaşında hem "Batı" bloğunun hem de "Doğu" bloğunun arasında Balkanlar sıkışmıştır, bu sıkışma Kıta Avrupa'sında savaşın şiddetle cereyan ettiği ve iliklerine kadar yaşandığı Balkanlar. Balkanların farklılıkları içerisinde barındırdığı bir gerçektir, bu farklılıklar bazen bir potada birlikteyken güzeldir, bazen de kaos yaratmaya mevcuttur. Ezcümle: Balkanlar jeopolitik konumu ve barındırdığı zenginliklerle her zaman küresel aktörlerin siyasetini dayatmaya çalıştığı bir bölgedir.

Güney Ferhat BATI

Balkan Jeopolitiği Ve İkinci Dünya Savaşında Balkanlar

Kaynakça

ARI, T. ve Ferhat Pirinççi. (2011). "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası" Alternatif Politika, 1(3):1-30.

BATI, G.F. (2017). "AB ve Balkanlarda Güneydoğu Avrupa İşbirliği Paketi ile Bölgesel İşbirliği Konseyi'nin Entegrasyonu" Europe Journal of Managerial Research,1(1): 1-12

BATI, G.F. (2021). Balkanlar ve Bosna-Hersek "Dayton" ile Sürdürülemez. <https://ulesam.org/balkanlar-ve-bosna-hersek-dayton-ile-surdurulemez.html>, Erişim: 5 Eylül 2021

BATI, G.F. (2019). Güneydoğu Avrupa İşbirliğinde "Bölgeselcilik" Misyonu. <https://m5dergi.com/son-sayi/makaleler/guneydogu-avrupa-isbirliginde-bolgeselcilik-misyonu/>, Erişim: 1 Eylül 2021

Britannica Ansiklopedisi. (2016) <http://global.britannica.com/search?query=Balkan> Erişim: 6 Haziran 2021

KARPAT, K. (2003). Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, 1.Baskı. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ORTAYLI, İ. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZEY, R. (2013). Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya, 9.Baskı. İstanbul: Aktif Yayınevi.

SANDER, O. (2015). Siyasi Tarih (1918-1994), 25.Baskı. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

SANDER, O. (1969). Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), 1.Baskı. Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

SELYER, M. (2003). Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna, 1.Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

ROBERT, T. (1999), Serbia Under Milosevic: Politics in the 1990s, London: Hurst&Company.

EMİROĞLU, H. ve Muhammet Faruk Çakır (2008). "Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)" Avrasya Etüdüleri. (3):83-112.

YAKUT, K. ve Esra Yakut (2013). İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), Şu kitapta Editör İlber Ortaylı, Siyasi Tarih 2, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 32-63.

YERASİMOS, S. (2015). Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu, 7.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN ANAYASALARA VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERE YANSIMASI

Ayşe KAŞIKIRIK

İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi,
aysekasikirik@yahoo.com,

Işıl GÜLÜMSER

Avukat,
gulumserr_i@hotmail.com

Atıf:

KAŞIKIRIK Ayşe, Işıl Gülümser (2021). "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve Uluslararası Sözleşmelere Yansıması", *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1): 59-69.

Geliş tarihi/Arrival date: 10.08.2021
Kabul tarihi/Acceptance date: 08.09.2021

Özet

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği küresel bir sorundur. Yüzyıllardır var olan cinsiyet eşitsizlikleri kadınları ve kız çocuklarını temel haklarından yoksun bırakmaktadır. Halbuki kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Kimsenin geride kalmadığı, eşitlikçi ve kapsayıcı bir dünya için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, tüm kadınlar ve kız çocuklarının güçlendirilmesi elzemdir. Bu kapsamda, eşitliğin anayasada garanti altına alınması, uygulanması ve gelişimin izlenmesi kritik öneme sahiptir. Çünkü, anayasa bütün hukuki metinlerin üstündedir ve hiçbir kanun anayasaya aykırı olamaz. Bu çalışmada, Osmanlı döneminden başlayarak 1921-1924-1961 ve 1982 anayasaları toplumsal cinsiyet perspektifiyle analiz edilmektedir. Bir başka ifadeyle, bu çalışmada ataerkil bakış açısının anayasalara nasıl yansıyor yansımadağı ortaya çıkarılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin taraf olduğı uluslararası sözleşmelerden "toplumsal cinsiyet eşitliğı" odağındaki sözleşmeler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet, Kadın Hakları, İnsan Hakları, Türk Anayasaları, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi*

Abstract

Gender inequality is a global problem. Gender inequalities that have existed for centuries deprive women and girls of their basic rights. However, women and men have equal rights. Achieving gender equality and empowering all women and girls is essential for an egalitarian and inclusive world where no one is left behind. In this context, it is critical to guarantee equality in the constitution, to implement it and to monitor the development. Because the constitution is above all legal texts and no law can be unconstitutional. In this study, starting from the Ottoman period, the 1921-1924-1961 and 1982 constitutions are analyzed from a gender perspective. In other words, in this study, it is revealed how the patriarchal perspective is reflected in the constitutions or not. However, conventions focusing on "gender equality", one of the international conventions to which Turkey is a party, are discussed.

Keywords: *Gender, Women's Rights, Human Rights, Turkish Constitutions, CEDAW, Istanbul Convention*

GİRİŞ

Yüzyıllardır kadınlar insan haklarından eşit bir biçimde yararlanamamıştır. Çünkü tarih boyunca, kadınlar hiçbir zaman dünyayı erkeklerle eşit olarak paylaşmamıştır. Mevcut eşitsizlikler, toplumdan topluma ve kültürden kültüre biçim ve yoğunluk açısından değişiklik göstermekle birlikte özünde farklı değildir. Eski Mezopotamya'dan günümüze kadar, ataerkillik ve erkek egemenliği, farklı toplumsal yapılarla bütünleşerek varlığını "başarı" ile devam ettirmiştir. Bu "başarı"nın özünde, erkek-egemen ideoloji ve kültür, toplumsal bilince yerleşmiş olan ataerkil tanımlar ve davranış kalıpları yer almaktadır. Bunlar, kültürden kültüre kuşaklar boyunca pek az sorgulanarak da var olan sorgulamaların "tarihe yazılması" önlenerek aktarılmıştır (Berktaş, 2004: 2).

Anayasalar insanların temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı toplum sözleşmeleridir. Ülkelerin özgün tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel koşullarına göre belirlenen anayasalar o ülkenin ulaşmak istediği yolu göstermektedir. Anayasalar ülkenin gelecek hedefine yönelik devlete ve vatandaşlara rehberlik etmektedir, çeşitli sorumluluklar yüklemektedir (TBMM, 2012: 131).

Eşitlik her şeyden önce temel bir insan hakkıdır. Bu hakkın sağlanmaması ise bir insan hakkı ihlalidir. Bu nedenle, devletin temel hak ve özgürlükler alanında yerine getirmesi gereken en önemli görevlerden biri kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasıdır. Eğitimden aile yaşamına, iş hayatından sosyal yaşama kadar hayatın her alanında toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadınlara ve erkeklere eşit haklar ve fırsat tanınması gerekmektedir (TBMM, 2012: 132-133).

Türkiye'de kadınların durumu dünyada eşi benzerine kolay denk gelinmeyen çelişkileri içermektedir. Kadınların insan haklarına ilişkin yasal mevzuat uluslararası standartlara uygun olup ileri bir düzeye geldiğini göstermektedir. Ancak, uygar toplumlarda kabul edilemeyecek ayrımcılık ve hak ihlallerine sıklıkla rastlanmaktadır (Acar, 2010: 14).

İlk Türk Devletlerinden günümüze kadar kadının hakları ve konumu farklılık göstermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan dış açılma politikaları ve modernleşme süreci ile Türkiye, kadın hakları açısından özgün bir iyileşme modeli uygulamak zorunda kalmıştır (Eroksal Ülger, 2015: 41). Bu çalışmada, Osmanlı'dan günümüze T.C. Anayasaları "toplumsal cinsiyet eşitliği" perspektifi ile analiz edilmektedir. Aynı zamanda, Türkiye'nin "kadın" ve "toplumsal cinsiyet" odağında taraf olduğu uluslararası sözleşmelere değinilmektedir.

1. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Kadın veya erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamlar ve beklentiler toplumsal cinsiyet olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet ile ilgili önemli bir tanım Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)'nin ilk maddesinde yer almaktadır. CEDAW'a göre kadınlara yönelik yapılan ayrımcılık, "kadınların medeni durumlarına bakılmadan ve kadın ile erkek arasındaki eşitlik ilkesine bağlı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin bilinmesini, kullanılmasını ve bunlardan faydalanılmasını engelleyen veya yok eden veya bunu hedefleyen ve cinsiyet baz alınarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir" olarak tanımlanmaktadır

CEDAW'da kadınlara karşı hiç bir ayırım yapılmaması açık ve net bir şekilde vurgulanmaktadır.

Bir bireyin toplumsal cinsiyeti, ağırlıklı olarak norm ve kalıp yargılar tarafından oluşturulmaktadır. Kültüre ve zamana bağlı olarak toplumsal cinsiyet değişikliği göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği; bireylerin hayatın tüm alanlarında cinsiyetlerine bakılmaksızın eşit hak ve fırsatlara sahip olması, eşit faydalanması ve eşit muamele görmesi, eşit tercihler yapabilmesi ve istedikleri tüm alanlarda kişisel bilgi ve becerilerini geliştirebilmesidir (UNDP, 2019: 7). Bu kavramının esas olarak "ayrımcılık yapmama" anlamına gelmediğini belirtmek gerekir.

Avrupa Konseyi toplumsal cinsiyet eşitliğini "kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların ve toplum içerisindeki çeşitli rollerinin eşit kabul görmesi ve bu rollere eşit şekilde değer verilmesi" olarak tanımlamaktadır (Council of Europe, 2004: 8). Bir diğer ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliği, hizmetlere ulaşma, fırsatları kullanma, kişinin cinsiyetinden kaynaklı olarak ayrımcılığa uğramaması ve ayrımcılık yapılmamasıdır (Sayer, 2011: 22).

2. Osmanlı Döneminden Başlayarak 1921-1924-1961 ve 1982 Anayasaları ile Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler Üzerine Bir Araştırma

Anayasa, devlet karşısında vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ile devlet kurumlarının temel işleyişini düzenleyen kurallar bütünüdür. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, Avrupa Birliği (AB) uyum yasalarını, toplumsal değişimleri, gereksinimleri ve taraf olunan uluslararası anlaşmaları dikkate alarak pek çok yasal düzenlemeye gittiği bir gerçektir. Bu düzenlemelerden bir bölümü

de sadece kadınları konu almaktadır. Anayasamız, uluslararası anlaşmaları T.C. yasalarından üstün tutmakta, devletin bu uluslararası anlaşmalara uygun olmayan konularda yasal düzenleme yapmak zorunda olduğu hükmüne yer vermektedir. Bu alanda atılan ulusal ve uluslararası adımlar mevcuttur. Makalenin bu kısmında, Osmanlı döneminde yasal metinlerde, cumhuriyet döneminde anayasalarda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeleri çerçeve alarak, incelenecektir.

Araştırma kapsamına fikir vermesi açısından Osmanlı döneminde kadınlara ilgili yapılmış düzenlemelere yüzeysel olarak yer verilmekle yetinilecek ve Cumhuriyet ilan edilmemiş olsa dahi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturacak çerçeve metin olarak kabul edilmesi sebebiyle 1921 Anayasası ile birlikte 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları ile birlikte toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmektedir. T.C. Anayasalarına ve son değişikliklere TBMM web sayfasından ulaşılmıştır. Bu araştırma ile kadın hakları ve toplumsal cinsiyete duyarlılık hususundaki çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

2.1. Osmanlı Dönemi

Makalenin kapsamı gereği, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki yaşadığımız topraklar üzerindeki gelişmelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi için Osmanlı devleti dönemindeki anayasal gelişmelerden kısaca bahsedilecektir.

Osmanlı-Türk Anayasal gelişmeleri, 1808 tarihli Sened-i İttifak ile başlatılmaktadır. Sened-i İttifak'ta kadına yönelik herhangi bir düzenleme yoktur. 1839 tarihli Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ikinci anayasal gelişme olarak kabul edilmektedir. Güncel kullanımı temel insan haklarından

bahsedilmiş olması nedeniyle önemlidir. İlk kez vatandaşlar arasında “eşitlik” ilkesi dile getirilmiş, cinsler arası eşitlik konu edilmemiştir.

1856 tarihli Islahat Fermanında, “Ve mezheb ve lisân veyahûd cinsiyet cihetleriyle sunûf-ı tebaa-i saltanatı seniyyemden bir sınıfın aher sınıfından aşığı tutulmasını mutâzâmmın olan kâffe-i ta'birât ve elfaz ve temyizât muharreratı divaniyyeden ilelebet mâhv-ı izâle kılınması ve ahâd-ı nâs beyninde veyâhudmemurîn taraflarından dahi mucibi şin ve ar olacak veya namûsa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimâlikanûnen menolunması.” Şeklindeki ifadesiyle, cinsiyetler arasında eşitlikten bahsedilmiştir.

1876 tarihli Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilen Kanun-i Esasi'de eşitlik ilkesi vurgulanmış, bunun yanı sıra 19. Maddesinde “Devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetlerine göre münasip olan memuriyetlere kabul olunurlar.” ifadesine yer verilmiştir. Bu ifade kadınların devlet memuru olarak çalışmasına icazet vermekte gibi görünse dahi, madde metninde “tebaa” kelimesi geçmiş olmasına rağmen, kadınların devlet memuru olarak çalışmasını düzenlemeyi amaçladığı düşünülmektedir. Çünkü bu dönemde halen, kadın, nüfus sayımında, vatandaş olarak kaydedilmemekteydi. Kanun-i Esasi'de önemli bir gelişme, kadın ve erkekler için ilköğretimin zorunlu hale getirilmiş olmasıdır. Eğitim hakkının, kadınlara tanınmış olması nedeniyle önemlidir.

2.2. 1921 Anayasası

1921 Anayasasında “kadın” veya “eşitlik” kelimesi yer almamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği veya farkındalığından söz etmek mümkün değildir.

2.3. 1924 Anayasası

1924 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk anayasası olması nedeniyle önemlidir. Bu anayasa ilk haliyle kadın-erkek kimliğinden belirgin şekilde bahsetmemektedir. İlk haliyle haklar her Türk için tanınmış olmakla, muğlak sayılabilecek şekilde cinsiyetler arasında eşitlik ilkesini gizlediği anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin ilk anayasasında kadına tanınmış en önemli hak eğitim-öğretim hakkıdır. 1924 Anayasasının 87. Maddesinde “Kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler...” denilmiştir.

Ardından 5.12.1934 tarihinde Anayasasının 10. maddesi “Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türkün hakkıdır.”; 11. Maddesi “Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikler ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

Seçme ve seçilme hakkı (siyasal hakları) kazanan kadın Anayasasının 94. Maddesi çerçevesinde devlet memuru olma hakkını da elde etmiştir. Anayasasının 94. Maddesinde “Siyasi hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hak edişine göre, Devlet memuru olmak hakkıdır.” denilmektedir. O dönemin sosyal hayatı ve yüzyıllarca süre gelen kabuller (Osmanlı döneminde kadınların nüfustan sayılmadığı) göz önüne alındığında gerek eğitim hakkı gerekse Anayasa değişiklikleri ile sarahaten ve zımnen haklar tanınmış olması önemli adımlardır.

Bunun yanında “Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes

Türk'tür." Bu ifade, tam olarak ataerkil yapıyı güçlendirmeyi hedeflemektedir.

1924 Anayasası'nda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik öncelikle "eğitim hakkı" konusunda kadın ve erkeği eşitlemiş ardından "kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması" ve zımnen kadınların devlet memuru olabileceklerinin kabul edilmiş olması, önemlidir. Ancak, Anayasa'daki diğer maddeler patriarkal yapıyı destekleyici niteliktedir.

2.4. 1961 Anayasası

1961 Anayasası, 1924 Anayasası gibi vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini benimsemiştir. Bu anayasada insan hakları temelli, ekonomik ve siyasal hakların daha ayrıntılı düzenlenmiş olması ile dikkat çekmektedir. Seçme, seçilme, devlet memuru olma, eğitim-öğretim haklarına ilişkin olarak 1924 anayasası ile kazanılmış olan haklar aynen korunmuştur.

1961 Anayasası'nın birinci kısmı olan "Genel Esaslar" bölümünde "Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir" ifadesi yer almaktadır (m.12). Farklı cinsiyetlerin eşitliği ilk kez anayasada açıkça zikredilmiştir. Hatta, ilk kez bir kadın (Türkan Akyol), 25 Mart 1971'de meclis dışından bağımsız olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak atanmıştır.

Aynı anayasanın 43. Maddesinde "Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayın bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur." maddesiyle kadınlar yönünden pozitif ayrımcı bir yaklaşımda hazırlanmıştır.

1961 Anayasası'nın dördüncü bölümü olan "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlığında yer alana "Vatandaşlık" bölümünde "Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan

ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir" ifadesi yer almaktadır.

1961 Anayasasının, 1924 Anayasasına göre, temel hak ve özgürlüklere daha geniş bir yer verdiği gözlemlenmektedir. 1961 Anayasa'sında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair gelişmeler olmuştur.

2.5. 1982 Anayasası

1982 Anayasası'nda, 1961 Anayasası'nda yer aldığı gibi "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" ifadesi yer almaktadır. 1961 ve 1982 Anayasalarının lafzı benzer olmakla beraber, 1982 anayasanın "insan haklarına saygılı" olma, çerçevesini çizdiği görülmektedir. 1982 Anayasası'nda da, eğitim-öğretim hakkı, seçme-seçilme hakkı, devlet memurluğuna ilişkin düzenlemeler korunmuştur.

1982 Anayasasında yer alan "Kanun Önünde Eşitlik" ile kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 md.). Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." eklenmiştir. Bu doğrultuda, kanunlar önünde kadın-erkek eşitliği güvence altındadır.

Anayasanın 50. Maddesinde "Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." Maddesiyle, 1961 Anayasası'ndaki pozitif ayrımcı bakış açısını koruduğu görülmektedir.

1982 Anayasasına göre; aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirler alır.

1982 Anayasası daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir. Siyasi partilerin kadın ve gençlik kolu gibi ayrıcalık yaratan yan kuruluşları meydana getirmesi yasaklanmıştır. 1995 değişiklikleriyle hepsi çıkarılmıştır. Seçim dönemi 5 yıla çıkartılmıştır.

1982 Anayasası 90. Madde ile Uluslararası sözleşmelerin üstünlüğü prensibini benimsemiştir. Anayasasının 90. Maddesi Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanmış olan uluslararası sözleşmelerin uygulanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, uluslararası kuruluşlara rapor sunulması, uluslararası sözleşme maddeleri gereğince verilerin paylaşılması konusunda düzenlemeler yapılmıştır.

2.6. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana pek çok uluslararası sözleşme imzalamıştır. Ancak makalenin çerçevesi gereğince “kadın” konusuna özellikle değinen, kadınların sosyal, kültürel, ailevi, iş yaşamına ilişkin düzenlemeler yapan sözleşmelerden kısaca bahsedilecektir. Bu sözleşmeleri, 45 No’lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi, 11 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) şeklinde kısaca listeleyebiliriz.

45 No’lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi, 1938 yılında yürürlüğe girmiş ve hangi yaşta olursa olsun kadınların yeraltında çalışmasını yasaklayan hükümler getirmiştir. Bu sözleşme ile kadınların kimi çalışma alanlarında pozitif ayrımcılıkla korunmaya çalışıldıkları söylenebilir. Sözleşmenin yürürlüğe girme tarihinin 1938 olduğu dikkate alındığında,

erkek nüfusunun savaşlar nedeniyle oldukça azaldığı, çalışma gücünün eksik olduğu bir dönemde kadın lehine imzalanan bu sözleşme oldukça dikkat çekicidir.

11 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek Sözleşmesi, 1968 yılında yürürlüğe girmiştir. 1. Maddesi ile “İrk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşeye bakılmadan yapılan iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı, ilgili üye, memleketin, varsa temsilci, işçi ve işveren teşekkülleri ve diğer ilgili makamlarla istişare etmek suretiyle tespit edeceği, meslek veya iş edinmede veya edilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan bütün diğer ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı, ifade eder” hükmü ile meslek edinme, meslekte tabi olunacak kurallar açısından cinsiyetler arasında üstünlük veya ayrımcılık kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle meslek sahibi olma, meslek seçme, mesleğin ifası sırasında aynı hükümlere tabi olma, ücrette eşitlik, meslekte yükselmeye eşitlik gibi pek çok ayrı konuyu bir arada tek bir hüküm ile düzenlemiştir.

Değnilmesi gereken en önemli 2 sözleşme İstanbul Sözleşmesi ve CEDAW’dır. Bu adımların en önemlilerinden ilki CEDAW’dır. Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler düzeyindeki bu sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış; sözleşme 19.01.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yine 1995 tarihli Pekin Deklarasyonu da kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik somut politikalar ortaya koymuştur. Bugüne kadar CEDAW çerçevesinde Türkiye hakkında hazırlanmış olan raporlarda, sözleşme hükümlerinin istisnasız ve sürekli olarak uygulanması, kadına karşı

ayrımcılığın yasaklanmasına dair yasal düzenlemelerin yapılması, düzenlemeler ile beraber, bu konularda farkındalık ve savunuculuk faaliyetlerinin desteklenmesi, özellikle ayrımcılığın engellenmesine yönelik yasal düzenlemelerde, yargı faaliyeti yürüten hakim, savcı, avukat ve uygulayıcıların öncelikle eğitilmesi, kadınlarla ilgili daha ayrıntılı verilerin tutulması, kadının kendi varlığı ve bedenine ilişkin farkındalığının artırılmasına yönelik eğitimlerin verilmesi, kadınların yasal haklarından haberdar edilmeleri gibi noktalarda sıklıkla eleştiri almıştır. Henüz CEDAW hükümlerinin uygulanması, sözleşme hükümlerinin içselleştirilmesi, iç hukukta uygulanabilir hale getirilmesi, bu sözleşme hükümlerinin toplum geneline yaygınlaştırılması ve toplumca benimsenmesi noktalarında Türkiye'nin yeterli girişimde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda, sözleşmenin iç hukukta yürütme tarafından daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerektiği, bugüne kadar konuyla ilgili uluslararası sözleşmelerin imzalanmasıyla atılan dev adımlara rağmen, uygulamada aksaklıklar yaşandığı, sözleşme hükümlerinin uygulamaya aktarılamaması endişe vericidir.

Yaşanan olumsuzluklar bir noktada konuşulmalı, değerlendirilmeli olumsuzlukların aşılması için yeni yöntemler ve uygulamalar ortaya konularak, gelecek dönemlerde daha iyi ilerleme sağlanmalıdır. Çünkü, 2002 yılında CEDAW İhtiyari Protokolü, yürürlüğe girmiş, bu sayede bireyler ya da gruplara cinsiyet ayrımcılığı veya hak ihlallerine maruz kaldıkları durumlarda CEDAW Komitesi'ne şikâyet hakkı tanınmıştır. Türkiye, delegasyona; kadın okuryazarlığının artırılması, anne-çocuk ölüm oranlarının azaltılması, CEDAW'a konulan çekincelerin kaldırılması konusunda taahhütte bulunmuştur.

Bu aşamada CEDAW'da hayati önemi olan iki madde:

3. Madde: *Taraf devletler, özellikle politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere bütün olanaklar kadınların erkeklerle eşit olarak insan haklarından, özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla kadının tam olarak gelişmesini sağlamak için, yasal düzenlemeler dahil bütün önlemleri alacaklardır.*

4. Madde: *Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınan geçici özel önlemler, iş bu sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak değerlendirilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine uygulandığı zaman bu uygulamalara son verilecektir.*

Sözleşmenin bu maddeleri temel alınarak yapılacak yasal düzenlemelerin yapılması, bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi, halka ulaştırılması, halk tarafından benimsenmesi amacıyla farkındalığın sağlanması, atölye çalışmaları, eğitim programları ile gelecek nesillerin bu temelleri içselleştirmesi sağlanmalıdır.

İstanbul Sözleşmesi ise, 2020 yılında, gündeme oturmuş, bilinirliği artmıştır. Türkiye'nin tarafı olduğu ikinci en önemli metindir. Çünkü sözleşmeye ilk imza koyan ülke Türkiye'dir. Sözleşmenin imzalanması konusunda öncülük eden Türkiye'nin sözleşmenin uygulanması aşamasında bazı dönem dönem sözleşmeden çıkmak konusunda beyanlarda bulunması, toplumsal tepkiye yol açmıştır.

Sözleşmenin amacı, 1. Maddede kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak; kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirmek de dahil olmak üzere, kadınlarla erkekler arasında önemli ölçüde eşitliği yaygınlaştırmak; kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin tüm mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı bir çerçeve, politika ve tedbirler tasarlamak; kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak; Kadına karşı şiddet ve aile içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi maksadıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbiriyle etkili bir biçimde işbirliği yapmalarına destek ve yardım sağlamak.” şeklinde ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Bu sözleşmenin imzalanması akabinde Türkiye iç hukukta 6284 sayılı kanun olarak bilinen “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine” dair kanunu düzenlemiş ve yürürlüğe sokmuştur. İstanbul Sözleşmesine öncülük etmiş olan Türkiye’nin sözleşmeyi uygulamadaki kararlılığını göstermesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesi önemli olsa da sözleşme hükümlerinin iç hukukta hayata geçirilmesi, sözleşme ile sağlanmak istenen faydanın toplumca benimsenmesi, içselleştirilmesi daha önemli kabul edilmelidir. Toplumda önderlik ettiği kabul edilen kişilerce, sözleşmenin öncüsü ve ilk imzacısı olarak sözleşme maddelerinin tartışmaya açılması, sözleşmeden çıkılması gerektiği fikrinin yüksek sesle dile getirilmesi, düşündürücü iken, bir gece yarısı anayasaya aykırı olarak sözleşmeden

çıktığının ilan edilmesi, hukuk garabetidir.

Sözleşmeden çıkmış olması, sözleşmenin imzası aşamasında Sn Cumhurbaşkanının vurguladığı, kadın hakkı, insan hakkıdır, sözünü akla getirmiştir. İstanbul sözleşmesi ile toplumsal cinsiyet eşitliği temelli politikaların üretilmesi ve en temelde insan haklarının cinsiyet ve cinsel eğilim ayırt etmeksizin her vatandaşa eşit olarak uygulanacağı kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul Sözleşmesi’nden çıkmakla yükümlendiği bu temel insan haklarının uygulanmasına dair ödevlerden muaf olacağı düşünülemez.

Uluslararası sözleşmelerin imzalanması konusunda çekince dile getirmeyen Türkiye’nin bu sözleşme hükümlerini Anayasanın 90. Maddesi ile tanıdığı üstünlüğü, uygulamada da göstermesi halinde, çok hızlı ilerleme sağlanabileceği aşikardır. Gelecek dönemde, toplumsal cinsiyet temelli düşünce tarzının, toplumun önde gelenlerinin örnek sözlem ve davranışları ile toplum zihninden silineceğini umut ediyoruz.

Sonuç

T.C. Anayasalarındaki maddelerden toplumsal cinsiyete yönelik olanların sayısı son derece azdır. Ancak, cinsiyet eşitliği konusunda 1921 Anayasası’na göre önemli kazanımlar elde edilmiştir. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ilkesi, daha önce Anayasa’da yer almıyordu. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü değildi. Türkiye’de sivil toplum örgütleri bu ilkenin Anayasa’ya girmesi için on yılı aşan bir mücadele yürüttü. Sonunda, 2004 yılındaki kapsamlı Anayasa değişikliklerinde, uygulamada kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi için olumlu ayrımcılık/geçici özel önlemlere ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. Herkes,

Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Cumhuriyetin ilanında önce 1921 çerçeve anayasasından başlayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında ne şekilde yansıdığını incelemeye, irdelemeye, değerlendirmeye çalıştık. Pek tabi ki, anaysalar çerçeve kanunlar olmaları nedeniyle çok detaylı düzenlemelere yer verilmediği düşünülebilir. Ancak, anayasaya çerçevesinde hazırlanmış olan kanunlar ve imzalanmış Uluslararası sözleşmelere 1982 Anayasası tarafından tanınmış üstünlük nedeniyle, özellikle 90'lı yıllarından başından bu yana toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik, olumlu adımlar atılmaktadır.

Gerek Osmanlı döneminden günümüze kadar Anayasal metinler, gerekse uluslararası sözleşmeler dikkate alındığında, kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında ciddi ve önemli adımlar atıldığı gerçektir.

Tüm bu çalışmalara rağmen, sözleşmelerin gereği olarak iç hukukta yapılması gereken düzenlemelerin tamamlanamamış olması, uygulayıcıların sözleşme ve hükümleri konusunda açık bir bakış açısı yakalayamamış olması ve en önemlisi de toplumca sözleşmelerde bahsi geçen konulara dair ataerki ve geleneksel bakış açısını değiştirememiş olması gibi sebeplerle, uygulamada yeterli ilerlemenin sağlanamadığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, F. (2010). Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum. Şu kitapta: Derleyen Gökçeççek Ayata, Sevinç Eryılmaz Dilek ve Bertil Emrah Öder, Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 13-22.

BERKTAY, F. (2004). Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:7.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye (2019). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı İletişim Rehberi, Ankara.

CEDAW Sözleşmesi. (1979). <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf>

Council of Europe (2004). GenderMainstreaming. Strasbourg: Council of Europe Press, <https://rm.coe.int/1680596135> (Erişim Tarihi: 5.6.2021).

EROKSAL Ü. G. (2015). Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Uygulamalarıyla İlgili Bir Değerlendirme, Yasama Dergisi, (31), 24-45.

İstanbul Sözleşmesi. (2011). Erişim adresi:<https://rm.coe.int/1680462545>

SAYER, H. (2001). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı, Ankara: T.C. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Sened-i İttifak. (1808). Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_004.pdf?TSPD_101_R0=08ffcef486ab200088207a607f53b2ef54eb1865acbfd04583314296b3047815e5250e70051135a608d4723b7f1430006518b925e90078ecc1fdc3ed2c21641946f098ec0acb734b2c10f35060a5278e2fccb8b4aa f881215ef36e746ff33612

TANÖR, B. (2009). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TBMM (2012). Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, No:9.

11 No’lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi. (1958). Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm

45 No’lu Yeraltı İşleri (Kadınlar) Sözleşmesi (1938). Erişim adresi: http://www.ilo.ch/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377248/lang--tr/index.htm

1876 Kânûn-ı Esâsî. Erişim adresi:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî/>

1921 Anayasası. Erişim adresi:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>

1924 Anayasası. Erişim adresi:<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>

1961 Anayasası. Erişim adresi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

1982 Anayasası. Erişim adresi:<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

YAZIM KILAVUZU

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, Aralık ve Haziran aylarında olmak üzere yılda iki kez basılı ve elektronik yayınlanan hakemli ulusal dergidir. Dergide uluslararası ilişkiler başta olmak üzere eğitim, ekoloji, ekonomi, enerji, insan hakları, siyaset bilimi, sosyal politika, sosyoloji, toplumsal cinsiyet eşitliği ve uluslararası hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarını disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmektedir.

Dergiye gönderilen akademik çalışmalar, daha önce yayınlanmamış veya herhangi bir yayın sürecine girmemiş özgün çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmalar, Hakem Kurulu'nun değerlendirmesinden sonra yayınlanır. Yayınlanan akademik çalışmaların bütün yayın hakları dergiye aittir. Yayınlanan yazıların içerik sorumluluğu yazara aittir.

Dergiye gönderilen makaleler, dipnot ve kaynakça dahil en fazla 10000 kelime olmalıdır. Türkçe özet çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Özet en az 100, en fazla 400 kelime uzunlukta olmalı, özeti bir satır altına en az üç, en fazla altı kelimedenden oluşan Türkçe anahtar kelimeler yazılmalıdır. Ayrıca özeti, başlığın ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır. Yabancı dilde yazılan makalelerde de Türkçe, İngilizce ve yazılan dilde başlık, özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Yabancı dildeki özetlerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.

Makalenin üst başlığı büyük harf ve koyu; alt başlıkların ise ilk harfleri büyük harfle yazılmalıdır. Makale içinde en fazla ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu ve kelimelerin ilk harfleri büyük harfle, alt başlığa bağlı ara başlıklar ise sadece ilk kelimenin ilk harfi büyük harfle diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Yazar veya yazarların isimleri, üst başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar veya yazarların unvan, kurum ve iletişim bilgileri ilk sayfada belirtilmelidir.

Akademik çalışmalar, Microsoft Office Word programında, A4 kağıt boyutunda, "Cambria" karakterinde, 12 punto yazı tipi boyutun ve 1 satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dipnot ve kaynakça ise 10 punto yazı tipi boyutu ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Hem dipnot içinde hem de kaynakçada ULUSAM tarafından yayınlanan "**ULUSAM Yazım Kılavuzu**" adlı kitapçıkta belirtilen yazım kuralları uygulanmaktadır. (*Örnekler için <https://www.ulusam.com/yazim-kilavuzu/> web adresine başvurulabilir.*) Bu kurallara uygun olmayan makaleler yazarlarına düzeltme için geri gönderilir.

Dergide yayınlanan eserin yazarına iki adet ücretsiz dergi verilir. Yazarlara, telif ücreti ödenmemektedir.

ULUSAM ve Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi hakkında bilgi almak isteyenler www.ulusam.org.tr veya www.ulusam.com adresini ziyaret edebilir.

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM) Bursa merkezli bağımsız bir düşünce kuruluşudur. ULUSAM, araştırma çalışmalarını, Türkiye'nin ulusal stratejisine ilişkin konuları içeren farklı alanlarda araştırmaları yürütmektedir. Temel araştırma alanı güncel sorunların analizi olmasının yanı sıra bu alandaki pratik çalışmalarını; hükümet, ordu, düşünce kuruluşları ve özel sektördeki karar vericiler için "kullanıma hazır" stratejileri içermektedir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi; Uluslararası İlişkiler başta olmak üzere Eğitim, Ekoloji, Ekonomi, Enerji ve Enerji Güvenliği, İnsan Hakları, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Uluslararası Hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarında akademik niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak bilim dünyasına kazandırmayı amaç edinen yılda iki kez (Haziran-Aralık) basılı ve internet ortamında yayınlanan süreli hakemli akademik dergidir.

ULUSAL STRATEJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

www.ulusam.org.tr   [ulusamorgtr](https://www.youtube.com/ulusamorgtr)